

T.C.
DICLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ
BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI KONJONKTÜRÜNDE
TÜRKİYE EKONOMİSİ
(1940-1945)

HAZIRLAYAN
MEHMET KARACA

DANIŞMAN
YRD. DOC. DR. BEDRETTİN KOLAÇ

DİYARBAKIR

2005

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı yıllarında; savaşın başlamasıyla seferberlik havasına giren Türkiye’de, faal nüfusun önemli bir kısmının silah altına alınması ve devlet bütçesinin giderek artan oranının savunma giderlerine ayrılması ile 1940-1945 döneminde Türkiye Cumhuriyeti savaş ekonomisi politikası izlemek zorunda kalmıştır.

Başbakan Refik Saydam Hükümeti döneminde kanunlaştırılan ve uygulanan, Başbakan Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde de uygulamaya devam edilen en önemli iç tedbir, TBMM’nin 18 Ocak 1940’ta kabul ettiği “Milli Koruma Kanunu”dur.

Bu kanun, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerine insan gücü eksikliğini çözümlemek için, sanayi fabrikalarında üretilen malları değer fiyatını ödemek şartıyla el koyup stok etmek, fabrikalara el koyup işletmek, işçilere mecburî mükellefiyet yüklemek, malların fiyatlarını saptamak; mamulleri muayyen usullerle tevzi etmek, mal ihracatında satış şartlarını tayin etmek, halkın ihtiyaçlarıyla ilgili olarak iktisâdi ve ticarî faaliyette bulunmak üzere devlet müesseseleri kurmak gibi çok geniş yetkiler vermiştir.

Savaş yıllarının getirdiği olağanüstü koşullarda alınan bu tedbirler nedeniyle iç piyasalarda arz ve talebin serbest bir şekilde işlemesinin ve fiyatların buna göre teşekkül etmesinin mümkün olamayacağı açıktır. Bu bakımdan bu dönemde iç piyasalarda devlet müdahaleciliği, hatta devlet ticareti büyük ölçüde uygulanmıştır.

ABSTRACT

In the course of World War II, with the outbreak of the war, in Turkey which was in mood of mobilization, it was discussed that an important portion of current population would be called into military service, and rising proportion of state budget would be reserved. In short, between 1940 and 1945, entering of country into war economy was discussed.

When whole period of time is taken into consideration, the most important measure which was taken by Turkish Government was The Law of National Protection which was passed by the Turkish Great National Assembly on 18 January of 1940. This law gave massive authorize for solving scarcity of capable people as to confiscate to accumulate stock and product of plants provided that they would be repaid; to confiscate and run plants; to give employees responsibility of obligation; to designate the price of goods; to distribute products with fixed procedures; to designate the conditions of selling in export; to establish state institutions on condition that to get busy with economical and trade activity.

On the extraordinary conditons of war years, it is clear that due to taken measures, in domestic markets, it was impossible either for suply and demand to be carried out freely, or to fix prices in respect of this.

From this point of view, at this period of time, in domestic markets, state intervention, even state trade was carried out on a large scale.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Üye Yrd.Doc.Dr.Bedrettin Kolaç - Tez Danışmanı.....

Üye Yrd.Doc.Dr. Remzi Yardımcı.....

Üye Yrd.Doc.Dr.Recep Cengiz

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....

Prof.Dr. Emrullah GÜNEY

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Ekonomik faaliyetler, Tarih araştırmalarında içerisinde daha çok siyasi ve sosyal tarih çalışmaları içinde yer almıştır. Ender olarak bağımsız ve lokal çalışmalara konu olmuştur.

II. Dünya Savaşı konjonktüründe Türkiye ekonomisini yeniden düzenlemek amacıyla 18 Ocak 1940 yılında Milli Korunma Kanunu Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edilmiştir.

Tezin hazırlanmasında Milli Korunma Kanunu, diğer hukuki mevzuat, kitap ve broşürler ile O günlerin tanığı olan dönemin gazeteleri kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışmamız, II. Dünya savaşı konjktüründe Türkiye’de uygulanan iktisadi politikalar, 1940-1945 yılları içerisinde kanunun uygulama ve sonuçları bir giriş ve dört bölümden oluşmuştur:

Giriş kısmında, 1923-1940 yıllarında Türkiye’de uygulanan ekonomi politikaları, II. Dünya Savaşının ıkış sebepleri ile Dünyada ve Türkiye’deki genel siyasi duruma yer verilmiştir. II.Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye’de ekonomi politikaları ve uygulamaları belirleyen;Milli Korunma Kanununun hazırlanması birinci bölümde; Milli Korunma Kanununda yapılan değışiklikler, II. Bölümde, Milli Korunma Kanununun uygulaması, III. Bölümde, Milli Korunma Kanununun uygulamasının sonuçları ise, IV. bölümde incelenmiştir.

Tez konusunun tespitinde, kaynaklara ulaşmada ve çalışma programımı düzenlemede desteğini gördüğüm Hocam Yrd. Doc. Dr. Beddretin Kolaç ‘a teşekkür ederim.

20 Eylül 2005

Mehmet Karaca

İÇİNDEKİLER

DİZİN	KONUSU	Sayfa
	ÖZET.....	iii
	ABSTRSCT.....	iv
	ONAY BELGESİ.....	v
	ÖNSÖZ.....	vi
	İÇİNDEKİLER.....	vii
	KISALTMALAR TABLOSU.....	xiii
	TABLolar LİSTESİ.....	xiv
1.	GİRİŞ	1
1.	1923-1940 YILLARINDA TÜRKİYEDE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI	1
1.1.	1923-1930 Dönemi	1
1.2.	Türkiye'nin Ekonomik Yapısı (1930-1940).....	7
1.3.	Savaş Yılları: 1940-1945.....	10
1.3.a.	Savaşın Çıkışı ve Sebepleri.....	10

1.4.a.	İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin İç Durum.....	13
1.5.	İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin Ekonomik Durumu.....	14
1.6.	İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri.....	20
1.7.	Devletlerin Savaş Karşısında Aldıkları Bazı Ekonomik Önlemler.....	20
1.7.a.	Almanya.....	21
1.7.b.	Amerika Birleşik Devletleri.....	22
1.7.c.	Fransa.....	23
1.7.ç.	Hollânda.....	24
1.7.d.	İngiltere.....	24
1.7.e.	İtalya	26
1.7.f.	Macaristan.....	26
2.	BİRİNCİ BÖLÜM	28
2.	MİLLİ KORUNMA KANUNUNUN HAZIRLANMASI	28
2.1.	Milli Korunma Kanununun Çıkarılmasını Zorunlu Kılan Nedenler.....	28
2.2.	Milli Korunma Kanununun Hazırlık Dönemi.....	34

2.3.	Milli Korunma Kanununun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Kabulü ve Meclis Tartışmaları.....	38
2.4.	Milli Korunma Kanununun Uygulaması.....	45
2.5.	Saydam Hükümetinin Ekonomik Politikası.....	54
2.6.	Saydam Hükümetinin Vurgunculuk ve Karaborsaya Karşı Aldığı Önlemler.....	59
2.7.	Ekmek Fiyatları Vurgunculuğu.....	62
2.8.	Milli Korunma Kanunu'nun Diğer Kanunlardan Farklı Yönleri	64
3	İKİNCİ BÖLÜM	67
3.	MİLLİ KORUNMA KANUNU' NDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER.	67
3.1.	Milli Korunma Kanunu' nda 3954 Sayılı Yasa İle Yapılan I. Değişiklik .	69
3.2.	Milli Korunma Kanunu' nda 4156 Sayılı Yasa ile yapılan II.Değişiklik....	76
3.3.	Milli Korunma Kanunu' nda 180 Sayılı Yasa ile III.Değişiklik.....	77
3.4.	Milli Korunma Kanunu' nda 4648 Sayılı Yasa ile IV. Değişiklik.....	81
4.	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	83
4. 1.	SAYDAM HÜKÜMETİ DÖNEMİ MİLLİ KORUNMA KANUNUN UYGULANMASI(1940-Temmuz 1942).....	83
4.1.a.	Saydam Hükümeti Döneminde M.K.K'na Dayanarak Alınan Bazı Önemli Kararlar ve Uygulamaları.....	87
4.1.b.	Temel Gıda ve Yakacak İhtiyacını Karşılama Amacıyla Yapılan Düzenlemeler.....	87

4.1.b.1. İaşe Müsteşarlığı.....	88
4.1.b.2. Petrol Ofisi.....	88
4.1.b.3. Ticaret Ofisi.....	89
4.1.b.4. İaşe Müdürlükleri ve İaşe Heyetleri.....	89
4.1.b.5. Halk Dağıtım Birlikleri.....	90
4.1.c. Hükümetin El Koyma Kararları ve Uygulamaları.....	92
4.1. ç. Fiyat Murakabe Komisyonları ve Uygulanması.....	94
4.1. d. Ücretli İş Yükümlülüğü İle İlgili Kararlar ve Uygulamaları.....	99
4.1.e. Kamu Kuruluşlarında Uygulanan Fazla Mesai Kararları ve Uygulamaları.....	101
4.1.f. Özel Girişim İş Yerlerinde Uygulanan Fazla Mesai Kararları ve Uygulamaları.....	102
4.1.g. Özel Girişime Ait Üretim Araçlarına Değeri Devletçe El Konulmasına İlişkin Kararlar ve Uygulamaları.....	102
4.1.h. Özel Girişime Devlet Desteği Verilmesi İle İlgili Kararlar ve Uygulamaları.....	103
4.1.ı. Gayrimenkul Kiralarının Arttırılmamasına İlişkin Kararlar ve Uygulamaları.....	104
4.1.i. Üretim, Tüketim, Dağıtım ve Stoklama İle İlgili Olarak Alınan Kararlar ve Uygulamaları.....	105
4.1.j. Karne Uygulamaları.....	106
4.2. Saraçoğlu Hükümetinin Kurulması.....	109

4.3.	Saraçoğlu Hükümetinin Ekonomi Politikası ve M.K. K'nun Uygulamaları.....	110
4.4.	Saraçoğlu Hükümeti Döneminde M.K. K'na Dayanarak Alına, Bazı Kararlar ve Uygulamalar.....	116
4.4.a.	Hükümetin El Koyma Kararları ve Uygulamaları.....	116
4.4.b.	Hükümetin Üretim, Tüketim, Dağıtım, Stoklama ve Fiyat Denetimi İle İlgili Aldığı Kararlar ve Uygulamaları.....	117
4.4.c.	Özel Girişim İş Yerlerinde ve Kamu Kuruluşlarında Günlük Fazla Mesai Kararları ve Uygulamaları	118
4.4.ç.	Özel Girişime Ait Üretim Araçlarına Değeri Ödenerek Hükümet Tarafından El Konulması Karar ve Uygulamaları.....	119
4.4.d.	Ücretli İş Yükümlülüğüne İlişkin Kararlar ve Uygulamaları.....	120
4.5.	Milli Korunma Mahkemeleri.....	120
5.	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	126
5.	M.K.K.'NUN UYGULANMASININ SONUÇLARI VE SAVAŞIN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ.....	126
5.1.	M.K.K.'nun Uygulanmasının Genel Sonuçları.....	130
5.2.	M.K.K. ve Savaşın Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi.....	142
5.3.	M.K.K. ve Savaşın-Memur-İşçi-Köylü Üzerine Etkileri.....	154
5.4.	M.K.K. ve Savaşın Tarım ve Sanayi Üzerine Etkileri.....	158
5.5.	M.K.K.nun ve Savaşın Fiyatlar Üzerine Etkileri.....	162
5.6.	Savaşın yatırım ve G.S.M.H. Üzerine Etkileri.....	164
5.7.	Savaşın Türk Bütçeleri Üzerine Etkileri.....	168
6.	SONUÇ.....	171
7.	BİBLİYOGRAFYA.....	179

KISALTMALAR

M.K.K.	:Milli Korunma Kanunu
V.V.K.	:Varlık Vergisi Kanunu
T.M.V.K.	:Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu
M.K.M.	:Milli Korunma Mahkemeleri
F.K.K.	:Fiyat Kontrol Komisyonu
a.g.e	:Adı Geçen Eser
a.g.m	:Adı Geçen Makale
a.g.y	:Adı Geçen Yerde
Bkz.	:Bakınız
R.G.	:R.G.
T.B.M.M. Z.C	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
K.H.K.S	:Koordinasyon Heyeti Karar Sayısı
G.S.M.H	:Gayri Safi Milli Hâsıla
K.B.G.S.M.H	:Kişi Başına Gayri Safi Millî Hâsıla
K.B.M.S.G.	:Kişi Başına Milli Savunma Gideri

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO NO	TABLONUN KONUSU	SAYFA
Tablo 1.	1940 ile 1945 Yılları Arasında Yapılan Değişiklikler ile Bunların Çıkarılış ve Yayın Tarihleri	67
Tablo 2.	Devletin El Koyduğu Özel Girişimle İlgili Karar Sayısı.....	85
Tablo 3.	Fazla Mesai Yapan İşyeri İle İlgili Karar sayısı.....	86
Tablo 4.	Devletin El Koyduğu Özel Girişimle İlgili Karar Sayıları.....	110
Tablo 5.	Fazla Mesai Yapan İş yerleri İle İlgili Karar Sayısı.....	111
Tablo 6.	Devletin El Koyduğu Özel Girişimle İlgili Karar Sayısı.....	126
Tablo 7.	Fazla mesai yapan iş yerleri ile ilgili karar sayısı.....	126
Tablo 8.	İş yükümlülüğü ile ilgili karar sayısı.....	126
Tablo 9.	1939–1945 Döneminde Toplam İthalât ve İhracat.....	144
Tablo 10.	1939–1945 Döneminde Toplam İthalât ve İhracat	144
Tablo 11.	İhracatımızın Memleketlere Göre Dağılımı	145
Tablo 12.	İhracatımızın Maddelere Göre Ayrılışı.....	146
Tablo 13.	1940–1945 Yılları Arasındaki Türkiye'nin İthalât ve İhracatı.....	147
Tablo 14.	1940–1945 yılları arasındaki Türkiye'nin İthalât ve İhracatının Sektörel Dağılımı.....	147
Tablo 15.	Savaş Sırasında Türkiye-Almanya İthalât-İhracat İlişkisi.....	148
Tablo 16.	İzmir ve İstanbul borsalarındaki fiyat artışları şöyledir.....	148
Tablo 17.	Savaş Döneminde Ürünlerdeki Fiyat Artışları(Ülkelere Göre Değişimi).....	149

Tablo 18. Tablo 18. Muhtelif Sanayi Kollarında Ücretler İşçi Başına Ortalama Günlük Ücret (Kırş).....	153
Tablo 19. Etibank ve Sümerbank İşletmelerindeki Savaş Yıllarına Ait Ücretler.....	154
Tablo 20. 1938–1943 Çeşitli Sanayi Kuruluşlarındaki İşçi Ücretleri.....	155
Tablo 21. İstanbul'da 1940–1944 Yılları Arasında Belli Sebeplere Dayanan Ölümler	155
Tablo 22. 1939–1943 Yılları Arasında Türkiyede İş Kazaları.....	156
Tablo 23. 1940–1945 Arasında Üretim Endeksleri.....	157
Tablo 24. 1939–1945 Sanayi Bitkileri Üretimi. (Ton).....	158
Tablo 25. Tarımda Alanlar ve Üretim Durumu.....	158
Tablo 26. Türkiye 1939–1945 Yıllarında Çimento Üretim Arz.Dış Alım ve Tüketim durumu	160
Tablo 27. Türkiye 1939–1945 Yıllarında Sanayi Üretim Dağılımı.....	161
Tablo 28. 1939–1945 Toptan Eşya Fiyat Endeksi.....	162
Tablo 29. 1939–1945 Toptan Eşya Fiyat Endeksi ve Geçinme Endeksi(1938=100).....	163
Tablo 30. Çeşitli Maddelere Göre Genel Geçinme Endeksleri (1938=100).....	163
Tablo 31. 1938 Yılı Ortalama Fiyatları ile 1943 Yılı (Aralık Ayı) Ortalama Fiyatlarını Gösterir Tablo.....	163
Tablo 32. Yatırımların G.S.M.H.İçindeki Oranı.....	165
Tablo 33. Kamu Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı.(1940–1944.....	165
Tablo 34. 1940–1945 Yılları Arasında Milli Gelirdeki Azalma.....	166
Tablo 35. 1936–1948 Döneminde K.B.G.S.M.H.....	166
Tablo 36. 1939–1944 Yıllarında Piyasadaki Para Miktarı.....	170

GİRİŞ

1.1923-1940 YILLARINDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN EKONOMİ POLİTİKALARI

1.1. 1923–1930 Dönemi

Genç Türkiye Cumhuriyeti, 1923'ten yaklaşık 1930'a kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, dünya ekonomisi içinde hammadde ihracatçısı, sınaî ürün ithalâtçısı ve dış borçlanmalar, Duyun-u Umumîye İdaresi ile sürekli imtiyazların verilmiş olduğu bir iktisâdi yapıyı devralmıştır.¹

1923-1940 arasındaki yıllar devlet işletmeciliği ve müdahalelerinin asgarî düzeyde tutulduğu ve piyasa şartlarında sanayileşmenin benimsendiği yıllardır.

Bunda iki önemli husus rol oynamıştır. Birincisi ilk yıllardaki mevcut ekonomik tablo, ikincisi de dönem içerisindeki gelişmelerdir.

İlk yılların ekonomik tablosunu yokluklar belirlemektedir. Bu yoklukların en başında ise milli ellerde sermaye birikiminin olmaması gelmektedir.

İlk yıllardaki iktisat politikalarının atmosferinde ve daha sonraki uygulamalarda bu yoklukları ortadan kaldıracak, sermaye kazançlarını milli olmayan unsurlardan milli unsurlara aktaracak, kalkınma hamlesini devlet desteğiyle ve milli özel girişimci eliyle sağlayacak milli iktisat anlayışı bulunmaktadır.²

Ancak Lozan Antlaşmasının gümrüklerle ilgili düzenlemeleri nedeniyle korumacı, sanayileşmeci milli iktisat anlayışı arka plânda kalmıştır.

TL'nin yabancı paralar karşısında değer kaybetmesinin temel nedeni dış ticaret açığıydı. Bu kaybın hızla durdurulması için, açığın hızla kapatılması gerekmiştir.³

Hükümet, bu nedenle, 1929 Haziranında Âli İktisat Meclisi'ni ithal ikamesine dayalı hızlı sanayileşmeyi sağlayabilecek yeni öneriler getirmek üzere, Türkiye'nin İktisâdi Programı'nı hazırlamakla görevlendirmiştir.⁴

¹ BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi*, 1908-1985, Gerçek Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1989, s.11-13.

² KURUÇ, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s.46.

³ TEZEL, Yahya, 1986, sayı:110-1, sayı.148-9.

Sadece bu önleme bel bağlamak siyasal ve sosyal politika açısından göze alınacak gibi değildi. 1926-1929 arasında kamu kesiminde gerçekleştirilen yıllık yatırımların sabit fiyatlarla değeri bir misli genişletilmiştir.

Hükümet, yüzde doksanı ulaştırma alanındaki -büyük ölçüde- demir yollarına yapılan bu yatırımları kesintiye uğratacak bir ithalât kısıntısını, başlattığı imar programının yenilgiyle bitmesi anlamına geleceği için, istememiştir.

Öte yandan, Osmanlı dış borçlarından Cumhuriyet Türkiyesine düşen payın taksitlerinin 1929'da ödenmeğe başlanmasıyla gündeme gelen yeni döviz harcama kalemi de, Hükümeti, Dünya Buhranı ortamında daha da zor durumda bırakmıştır.⁵

Hükümet çevrelerinde para krizi ve dış ticaret açığı üstündeki tartışmalar, birkaç ay içinde, 1920'lerde gerçekleşen sanayileşme hızının yetersiz kaldığına ve tekstil ürünleri gibi belirli mallarda yoğun bir ithal ikamesine gidilerek sanayileşme sürecini hızlandırmaktan başka çare olmadığına dair bir görüş birliğini sağlamıştır.

İktisat Vekâleti Aralık 1929'da, 'Türkiye'nin İktisâdi Programı'nın hazırlanması işini tamamen kendi üstüne aldı. Tek tek her önemli mal grubu için, ihracatı artırma ya da ithalâtı ikame etme olanaklarını araştıran ve uygulamaya yönelik somut projeler ve iktisat politikası önlemleri öneren "*İktisâdi Vaziyetimize Dair Rapor*" başlıklı ayrıntılı bir çalışmayı, Mart 1930'da Başbakanlığa sunmuştur.

Nisan 1930'da bir Sanayi Kongresi toplandı. Bu kongreyi izleyen günlerde Hükümet, Türkiye'nin temel iktisâdi gelişme meselelerini gözden geçiren ve politika önceliklerini sıralayan bir "*İktisâdi Program*"ı Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıttı.⁶Dünya Buhranı'nın Türkiye'deki etkileri 1930-1932 arasında ciddî bir iktisâdi krize dönüşmüştür.

⁴ Yarısı hükümet yarısı da özel sektör kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan bu Meclis, araştırmalar yaparak ve programlar hazırlayarak, iktisâdi gelişmeyi hızlandıracak kararlar alınmasına yardımcı olmak üzere, 1927 yılında kanunla kurulmuştu.

⁵ Fransız iktisatçı C. RİST'in, Türk hükümetinin daveti üzerine "*Malî Durum ve Ödemeler Dengesi Üzerine*" yazdığı 15 Eylül 1930 tarihli rapor.

⁶ İktisâdi Vaziyetimize Dair Rapor (1930) (Ankara: TBMM Matbaası); *İktisâdi Program*, (1930) (Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası. Bu iki belgenin tamamı TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1977), *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadî Politika Arayışları*, (Ankara: ODTÜ yayını),s.227-559 ve s.561-72 de yeniden yayınlanmıştır. Kongre için bak. *Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyet, i* (1930), *Sanayi Kongresi*, 1930 (Ankara).

İhracat gelirleri 1928'de 221 milyon TL'den, 1929'da 191, 1930'da 187, 1931'de 157 ve 1932'de 114 milyona, hükümetin bütçe gelirleri 1929'da 253 milyon TL'den 1930'da 224, 1931'de 193 milyona düştü. İhraç ürünlerinin fiyatlarındaki düşüş nedeniyle, tarımın iç ticaret hadleri 1930'da % 30, 1931'de % 15 oranında bozuldu. Tarım ürünlerinin satın alma gücü, 1931'de, Buhran öncesine göre yarı yarıya azalmıştır.⁷

Atatürk, Ülkedeki hoşnutsuzluğun ardında yatan iktisâdi ve toplumsal koşulları yerinde incelemek için, kalabalık bir 'uzmanlar' heyetiyle birlikte, Kasım 1930'da, üç aydan fazla sürecek uzun bir yurt gezisine çıktı.⁸

Gezide geniş halk yığınlarının yaşam koşullarındaki sefaletin iktisâdi kriz ortamında daha da arttığı görülmesi, iktisâdi gelişmeyi hemen hızlandırabilecek bir şeyler yapılmazsa, sadece halkın refahının değil, rejimin siyasal güvenliğinin de tehlikeye düşebileceği tespitiyle sonuçlandı.⁹

Hükümet, "*İktisâdi Vaziyetimize Dair Rapor*" ve "*İktisâdi Program*" üstünde yoğun bir şekilde çalıştığı 1930 yılının ilk aylarında, tekstil endüstrisinin geliştirilmesi için özel girişimcilere ek koruma ve sübvansiyon getiren kararlar almıştır.¹⁰

Ne var ki, Büyük Buhran'ın çalkantıları içinde olan Türk iş adamları bu özendirici önlemlere anlamlı bir tepki gösterememiştir. Hızlı sanayi programını uygulatmanın ikinci bir yolu olarak yabancı sermayeye dönüldüğü görülür.

Başbakan İnönü, 1930 Kasım'ında Ankara'yı ziyaret eden Amerikan Ticaret Bakanlığı Müsteşarı Klein'den, Amerikan hükümetinin Amerikalı iş adamlarının Türkiye'de yatırım yapmalarına yardımcı olmasını istedi ve bu amaçla Amerika'ya bir komisyon göndereceklerini söyledi.

⁷ TEZEL, Yahya, 1986, s.102, 364, 369.

⁸ 'Uzman' olarak katılan Ahmet Hamdi Başar'ın renkli anıları için bak. BAŞAR, A. H. (1967) "*Hatıralar, Meşrutiyetten Cumhuriyete kadar*", Barış Dünyası, C.6, Sayı.59-66.

⁹ Atatürk'ün CHP Grubu Başkanlığına gönderdiği 3.3.1931 tarihli yazı. Atatürk M. K. (1964), *Tamim, Telgraf ve Beyannameler*, (Ankara, Türk İnkılabı Tarihi Enstitüsü),s.547.

¹⁰ İngiltere'nin Ankara Büyük elçiliğindeki iktisâdi ve ticarî müşavirin yıllık raporu için bak. WOODS, Colonel H. (1930), *Economic Conditions in Turkey*, (London, His Majesty's Stationary Office),s.11-2.

Atatürk de, Klein'la yaptığı görüşmede "*komisyon... Fikrini çok muvafık*" gördüğünü, "*Tercihen Amerikan sermayesinin memleketimizde çalışmasını çok arzu*" ettiğini belirtmiştir.¹¹

1931 yılında Maliye bakanı Saraçoğlu başkanlığındaki bir heyet, kredi olanaklarını araştırmak ve Amerikan kapitalistlerini Türkiye'de özellikle tekstil alanında yatırım yapmaya ikna etmek için ABD'ye gönderilmiştir.

Ne var ki, kendileri Büyük Buhran'ın sıkıntıları içinde olan Amerikan iş çevreleri, Türkiye'de tekstil endüstrisinin geliştirilmesine ilgi göstermediler.

50 ile 100 milyon dolar arasında Amerikan sermayesini Türkiye'ye çekme ümidi, Saraçoğlu Amerika'dan eli boş dönmesiyle ortadan kalktı.¹² Türkiye'de yatırım yapacak girişimciler bulmak için Fransa'da sürdürülen çabalarında sonuç vermediği görülür.¹³

Böylece, hızlı sanayileşme programını uygulamak için hükümetin elinde, geliştirilmek istenilen sektörlerdeki fabrikaları ve madencilik tesislerini devletin kurması ve işletmesinden başka bir seçenek olmadığı gerçeği, 1931 yılı içinde belirginleşmeğe başlamış oldu.

Devlet yatırımcılığı ve işletmeciliği yoluyla sanayileşme düşüncesi ve tecrübesi, aslında Türkiye için yeni değildi. Osmanlı hükümeti, 1830'lar ve 1840'larda birtakım devlet fabrikaları kurmuştu.¹⁴ Bu fabrikaların birkaçı ayakta kalmış ve Cumhuriyet hükümetince devralınmıştır. Ayrıca, sanayileşmenin devletin yeni fabrikalar kurması ve işletmesi yoluyla sağlanması fikri, 1920'lerde, bürokrasinin ve yönetici siyasal kadronun bir bölümü arasında revaç bulmuş olup, 1923 yılında hazırlanan bir devlet sanayi yatırım programı hükümetçe tartışılmıştır.

1925 yılında, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kuruluşuyla ilgili kanunun gerekçesinde, devletin yeni fabrikalar kurması ve daha sonra bunları güçleneceği varsayılan Türk iş adamlarına satması, yani Prusya ve Japonya modeli önerilmiştir.

¹¹ TEKELİ ve İLKİN, (1977), Sayı.184-6.

¹² TRASK, R. R. (1971), *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform*, (Minneapolis, The University of Minnesota Press), sayı.132-4.

¹³ The Economist, 28.05. 1932, sayı.1186.

¹⁴ CLARK, E. C. (1974) "*The Ottoman Industrial Revolution*", International Journal of Middle East Studies, 5(1), s.65-76; ÖNSOY, R. (1988), *Tanzimat dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, (İstanbul, Türkiye İş Bankası yayını), s.47-58.

Ama Meclis, 1925'te, sanayide devlet yatırımcılığı ve işletmeciliği modelini reddetmişti.¹⁵ 1931 Mayıs'ında yapılan CHP kurultayında, devletçilik parti programının ana ilkelerinden biri olarak kabul edildi.

Buna göre, Parti, özel girişimciliği toplumsal düzenin temel ögesi saymak ve "*ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber*", "*mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi memuriyete erdirmek için, ... İktisâdi sahada devleti fiilen alâkadar*" ettirecek, devlet, özel girişimin gücünün yetmediği sanayi işletmelerini kuracak ve işletecektir.¹⁶

Devletçi sanayileşme politikasına geçiş tarihinin en ilgi çekici gelişmelerinden biri, 1932 yılında, bazı siyasetçi ve tekno-bürokratların, sanayide devlet yatırımları ve işletmeciliğini, Cumhuriyetçi lider kadrosunun özel mülkiyete dayalı piyasa ekonomisini geliştirilmeye yönelik temel kalkınma stratejisinin tamamlayıcı bir politika aleti olarak değil, bu stratejinin yerine ikame edilecek 'sosyalizan' bir yeni kalkınma stratejisi olarak ele aldığı anlamına gelen çabaları vesilesiyle yaşanmıştır.

Bu gelişme ve akıbeti, devletçi tecrübenin doğru bir tarihçilik zeminine oturtulması açısından özellikle önemlidir. Dönem içinde iktisat politikalarını etkileyen iki önemli gelişme, İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Barış Antlaşmasıdır.

Antlaşmanın 28. maddesinde Türkiye'de kapitülasyonların her bakımdan kaldırıldığı hükme bağlanmakla birlikte diğer iki önemli gelişme lehimize sonuçlanmamıştır.

Antlaşma hükmü gereği, gümrük tarifelerinin beş yıl süre ile 1916 yılındaki seviyede tutulması, sınaî üretimi bir süre daha gümrük korumasından mahrum bırakmıştır. Ayrıca Osmanlı dış borçlarından bir bölümü genç Cumhuriyet tarafından devralınmış ve daha başlangıçta borç yükü altına girilmiştir. Atatürk daha Cumhuriyet ilân edilmeden Şubat 1923'te İzmir'de, izlenecek iktisat politikalarının ve iktisâdi kalkınma hamlelerinin tespiti için İktisat Kongresini toplamıştır.¹⁷

¹⁵ ŞERİF, Ahmet, (1923), *Sanayi projeleri lâyihası*, (İstanbul); WOODS, Colonel H. (1925), *Report on the Economic and Commercial Conditions in Turkey*, (London: His Majesty's Stationary Office), 9; APAK, K. ve Diğerleri (1952), *Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri*, (İzmit Selüloz Basımevi),s.17-24.

¹⁶ Cumhuriyet Halk Partisi (1931), *Üçüncü Büyük Kurultay Zabıtları* (İstanbul), s.8.

¹⁷ Kongrede yerli üretimin teşviki ve lüks ithalattan kaçınılması gerektiği, girişim ve çalışma özgürlüğünün esas olduğu, fakat tekelliliğe izin verilmeyeceği ve yabancı sermayeye iktisâdi kalkınmaya katkıda bulunmak ve yasalara uymak kaydı ile izin verileceği belirtiliyordu.

İktisat Kongresinin iki amaçla toplandığı söylenebilir. Birincisi, tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin kendilerine özgü sorun ve isteklerini bir bütünlük içinde belirlemek; bu isteklerin siyasal yönetim tarafından bilinmesini sağlamak.

İkincisi de, yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi ya da niteliği açıklamak. Bir başka açıdan bakıldığında, kongre ile yönetici kadronun iç ve dış sermaye kesimlerine güvence vermek istediği sonucuna varılabilir.¹⁸

Alınan belli başlı malî kararlar şunlardır.¹⁹

1. Aşar'ın kaldırılarak yerine yeni bir verginin ihdası,
2. Reji İdaresi'nin lâğvedilmesi,
3. Tütün üretimi ve ticaretin serbest olması,
4. Temettü vergisi'nin değiştirilmesi,
5. Gümrük politikasının ticaret, tarım ve sanayi geliştirecek şekilde yeniden düzenlenmesi,
6. İç gümrüklerin kaldırılması,
7. Ağnam'ın tahsil usulünün düzenlenmesi,
8. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda yer alan vergi bağışıklıklarının genişletilerek uygulanması.

Misak-ı Milli olarak bilinen, Birinci İktisat Kongresi'nde kabul edilen temel ilkeler çerçevesinde, çalışma özgürlüğü esası benimsenmiş; tekelciliğe izin verilmemesi, “aşar” vergisinin kaldırılması, yabancı sermayeye karşı olunmayışı karar altına alınmış ve 1927 yılında çıkarılan “*Teşviki Sanayi Kanunu*” ile de özel teşebbüse çeşitli imkânlar sağlamıştır. İzlenen liberal maliye politikası gereği alınan teşvik önlemlerine rağmen, beklenen kalkınmayı sağlayacak girişimci sınıf oluşturulamamıştır.

Bunda şu önemli etkenlerin rol oynadığı yadsınamaz:

1. Osmanlı borçlarının ilk taksit ödemesinin 1929'da başlaması,
2. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın teşvik önlemlerini etkisiz hale getirmesi,
3. Endüstriyel hizmetleri gerçekleştirecek yeni alt yapı yatırımlarının

¹⁸ KEPENEK ve YENTÜRK, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 2000, s.33-34

¹⁹ PALAMUT ve GİRAY, 2001 “*Cumhuriyet'ten Günümüze Yaşanan Malî Krizler ve Uygulanan Politikalar*” Yeni Türkiye Dergisi, sayı.41, s.21.

yapılmamasıdır.²⁰

Büyük Buhran öncesi Türkiye’de; uygarlık seviyesine ulaşmada Batının birtakım kurum ve kuralları alınarak en kısa zamanda iktisâdi ve toplumsal gelişmeye ulaşılması istenmekteydi. Bu tarihlerde iktisat politikası ile ilgili kararları uygulamak amacıyla bir dizi düzenleme de yapılmıştır.²¹

Ancak bütün çabalara rağmen ülke arzu edilen düzeyde hızlı bir sanayileşme atılımı gösterememiştir. Bunun nedeni yukarıda izah edilen faktörlerin yanı sıra, alt yapı, sermaye, girişimci ve teknik eleman yetersizliğidir.

Yabancıların belirsizlik nedeniyle yeni yatırımlara gitmemesi ve gayri Müslim azınlıkların ülkeyi terk etmesi sınaî üretimi olumsuz etkileyen diğer nedenlerdir.

Devletin sanayiye yatırım yapmak eğilimi vardır, ancak yetersiz kamu sermayesinin önemli bir bölümü demir yolu yapımı ve yabancıların elindeki demir yollarının satın alınmasında kullanılmıştır.

Milli iktisat anlayışı içerisinde sermayenin yerli ellerde toplanması istenmektedir. Bu dönemde Milli İktisat anlayışının da etkisiyle para politikasında sağlam ve istikrarlı para anlayışı hâkim olurken maliye politikasında denk bütçe ve düzgün ödeme ilkesi benimsenmiştir. Para ve kredi faaliyetlerini düzenleyecek bir milli bankanın kurulmasına ilişkin İzmir İktisat Kongresi’nde başlatılan faaliyetler ancak 11 Haziran 1930’da 1715 Sayılı yasayla T.C. Merkez Bankası’nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır.²²

1.2.Türkiye’de Ekonomik Yapı(1930-1940)

1930 yılı başında, ekonomik bunalıma karşı alınan önlemler iki amaca yönelikti;

1. Kamu harcamalarının kamu gelirlerine uygun olarak dengelemek,
2. Dış alıma sınırlamalar getirerek, dış ticaretin açık değil, fazla vermesini sağlamak.

Devletçiliğin uygulanması iki yoldan yürütülmüştür. Bir taraftan Devlet işletmeleri kurulmuş diğer taraftan iktisâdi hayatı düzenleyecek tedbirler alınmıştır.

²⁰ PALAMUT ve GİRAY, a.g.m., s.23.

²¹Yapılan düzenlemelerin içerisinde; Aşar Vergisi’nin kaldırılması, İş Bankası ve Sanayi ve Maden Bankası’nın kurulması, 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun yeniden düzenlenip yürürlüğe konması sayılabilir.

²² OKTAR, Suat, ‘‘Cumhuriyet’in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması’’ Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XIV, Sayı 2, 1998, s.244-251.

Dünya ekonomisinin girdiği büyük bunalım yıllarında Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir sanayileşme hamlesine girmiştir.

1929'da Lozan'ın sınırlamalarının da son bulmasıyla ithalâtı denetleyen koruma önlemlerine başvurularak koruma duvarları altında eskiden ithal edilen sınaî tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara gidildi. Böylece bunalım döneminde az gelişmiş ülkelerin sanaysiz yapıyı değiştirmeye yönelik ilk adımlarına Türkiye de katıldı.

Bu yıllarda Türkiye plânlama deneyimi de yaşadı. Hatta Sovyetler Birliği'nden sonra dünyada ilk plânlama deneyimlerinden birinin Türkiye'de yaşandığı söylenebilir.

1927 Teşviki Sanayi Kanunu'na göre, özel şirketlere makine ithalâtında tanınan gümrük bağışıklığı, 1932 yılında Sanayi Kredi Bankası'nı kurmak amacıyla çıkartılan kanunun teknik ayrıntı gibi görünen bir maddesi ile ham madde ithalâtında tanınan gümrük bağışıklığı da, 1932 yılı Bütçe Kanunu'nun bir eki ile kaldırılmıştır.

15 yıl yürürlükte kalmak üzere çıkartılan Teşviki Sanayi Kanunu'nun özel sanayi işletmelerine tanıdığı en önemli teşvik öğelerinin beş yıl sonra iptal edilmesi, hem iş adamları arasında hem de siyasî çevrelerde tepkilere yol açmıştır.

Siyasî kadronun kökten devletçiliğe sürüklenme istidadı taşıyan bir kanadının var olduğunun en uç işareti, Temmuz 1932'de çıkartılan Devlet Sanayi Ofisi Kanunu'nda görülür.

Bu kanunun, Ofis'e, devlet adına fabrikalar kurmak ve işletmek yanında, kurulmak istenilen özel fabrikalara izin vermek ya da vermemek, izin verilenlere nezaret etmek, kuruluş gerekçelerine göre çalışıp çalışmadıklarını denetlemek yetkisi vermesi; izin verilen özel fabrikaların, kuruluş maliyetleri kârlarla amorti edildikten sonra "*devlet teşebbüsü*" olmasına dair bir hüküm taşıması, büyük siyasî çalkantılara yol açmıştır.

İsmet İnönü'nün radikal İktisat Vekili Şerif Bey, İş Bankası'nın bir kâğıt fabrikası kurma teşebbüsünü engelleyince, hükümetin sanayi politikasının gidişatından rahatsızlık duyanların arasında bulunan Atatürk, duruma müdahale etmek zorunda kalmıştır.

Başvekil İsmet Paşa'yı, kökten değişikliklere yönelten İktisat Vekili Mustafa Şerif Bey'in yerine, İş Bankası'nın kurucusu olan ve iş adamları camiasıyla iyi ilişkileri ile tanınan Celâl Bey'i (Bayar) atamak zorunda bıraktığı görülür.

Bu müdahalenin bir uzantısı olarak, 1933 yılında, Sanayi Ofisi dağıtıldı, yerine Sümerbank kuruldu ve özel sektöre makine ve hammadde ithalâtında daha önce tanınmış olan tarife bağımsızlıkları geri getirilmiştir.²³ 1930 yılından sonra tüm dünyada, devletçi, müdahaleci ve korumacı politikalara itibar edilmiştir.

1930-1940 yılları genel olarak değerlendirildiğinde, dünya ekonomisi krizin etkileri ile uğraşırken ve geri kalmış ülkelerin birçoğunu da bu bunalıma çekerken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Bunu da mümkün olduğu kadar dışa kapalı bir iktisat politikası ışığında ve kamunun sanayi teşebbüslerinin yatırımlarını plânlama çabaları ile gerçekleştirmiştir.

1938'e gelindiğinde "fabrika" denebilecek çok az sayıda iş yeri vardı, sanayi kuruluşlarının %90'ı fabrika denilemeyecek birtakım derme çatma tesislerdi. Genç Cumhuriyeti en çok zorlayan ekonomik sorunlardan biri de tarım sorunu olmuştur.

1939'da Türkiye nüfusunun %70'i tarımla uğraşıyordu. Toprak reformu ülkede ilk kalkışılan işlerden biriydi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise,

"Anadolu tarımı çok büyük darbe yemiş, üretim düzeyleri çok önemli gerilemeler göstermiştir. Buğday üretim düzeyi 1938'den 1945'e yüzde 49,1938 sabit fiyatlarıyla toplam hububat üretimi ise 1938'den 1945'e kadar yüzde 52 oranında düşüş göstermiştir."

Yetişkin nüfusun bir milyon kadarının askere alınması, öküzlerin ordu adına müsaderesi, çiftçinin ürününü değerinin altında devlete satmaya zorunlu tutulması, savaş koşullarının ağırlığına dikkati çekmektedir. İkinci Dünya Savaşına rastlayan yıllarda dış etkiler de Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olmuştur.

Alman ekonomisinin tekrar dış pazarlara açılması ve Hitler'in iktidara gelmesi Türkiye'nin önemli ölçüde dış finansmana ihtiyaç duymasıyla aynı zamana rastlar. Almanya için ekonomi, politik egemenlik sağlamak için bir araçtı ve geleneksel nüfuz

²³ 1932 ve 1933'deki bu gelişmeler için bak. TEZEL 1986,s.249-50.

alanı olan Balkanları tekrar ele geçirme çabası içindeydi. Almanya'ya ekonomik bağıllığın dış politika felsefeleriyle bağdaşmadığını gören Türk devlet adamları, çok yanlı bir dış ticaret arayışı içine girdiler.1930'ların ortalarına gelindiğinde Türkiye, dış ticaretini İngiltere ile gelişen yakınlaşma sürecine uydurmaya çabalıyordu.

1936'da Karabük Demir Çelik Tesislerinin inşaatının ihalesini Alman Krupp firması kazanamıyor, bu inşaat İngiliz Brassert şirketine veriliyordu.27 Mayıs 1938'de 16 Milyon sterlinlik İngiliz-Türk kredi antlaşması imzalandı.

Kendi kendine yeterlilik siyasetinin yürümediğini gören Türk devlet adamları çözümü sıkı pazarlık ve tarafları birbirine karşı oynama yolunda aradılar. Dış işleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu'nun 1938 Temmuzundaki Almanya ziyareti sırasındaki tutumu bu yaklaşımın iyi bir örneğidir.

Menemencioğlu'nun taktikleri Ocak 1939'da istenilen sonucu doğurdu ve Türkiye'ye 150 milyon Reichmark kredi garantileyen Türk-Alman kredi antlaşması imzalandı. İkinci beş yıllık plânın dış finansmanı büyük ölçüde bu antlaşmayla sağlanıyordu. Savaş öncesi yıllarda ve savaş süresinde Türkiye'nin ekonomik durumunun kısaca gözden geçirilmesinden özet olarak şu sonuçları çıkarabiliriz: Tarım ve sanayide gerçek kalkınmaya geçilmeden önce uzun bir onarım dönemine ihtiyaç vardı.

Bu durum Türk ekonomisine o denli büyük bir engel oluşturuyordu ki savaş patlak verdiğinde ilerlemenin ancak ilk kıpırtıları görülmekteydi.

Genç Cumhuriyetin yönetici kadrosu İkinci Dünya Savaşı gibi topyekûn bir savaşta hiçbir çıkarları olmadığını görüyordu. Tutarlı bir savaş ekonomisi için alınmış olan önlemler yetersizdi. Kendi kendine yeterlilik çabaları başarısız olmuştu. Bu durumda dışa bağımlı duruma düşülecekse bu, en azından en elverişli koşullarda olmalıydı.²⁴

1.3.SAVAŞ YILLARI,1940-1945

1.3.a.Savaşın Çıkışı ve Sebepleri

Almanya 1.Dünya Savaşı sonunda âdil ve uluslar arası hukuk sistemine dayanmayan Versailles Barış Antlaşması ile haksız olarak tüm sömürgelerin elinden

²⁴ DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1994, s.18-29.

alındığına, ekonomik ve malî durumunun böylece tamamen sarsıldığına, kendi ırkı ve kanından olan kardeşlerinin kendisinden koparıldığına, özellikle Hitler'in iktidara gelişinden sonra kuvvetli bir orduya sahip olduğu halde bu gücüyle doğru orantılı uluslar arası siyasette bir etkiye sahip olmadığına inanmakta idi. Adolf Hitler tüm bunları birer savaş sebebi saymıştır.

Ayrıca kendisinin Alman ırkının üstünlüğünü savunması, komünizmi ortadan kaldırma ve Avrupa'da Alman hâkimiyetinde bir birlik oluşturma isteği, Almanya'nın saldırgan ve yayılmacı politikasının nedenlerini oluşturmuştur.²⁵

Versailles Statükosunun korunması amacıyla Aralık 1925'te Londra'da Locarno Antlaşması, Ağustos 1928'de Paris'te Kellogg Paktı imzalandı. Yine Milletler Cemiyeti çabalarını sürdürdü; ama yapılan bu antlaşmalar ve çabalar savaşın çıkmasını engelleyemedi.²⁶

II. Dünya Savaşının sebeplerini adım adım belirtecek olursak ilk adımda Japonya'ya rastlanır. Japonya 1931'de Mançurya'ya saldırıp, burayı alarak, burada Mançukua adlı bir devlet kurarak Milletler Cemiyeti'nin otoritesine ilk darbeyi vuran devlet olmuştur.

Her ne kadar II. Dünya Savaşının baş sorumlusu Almanya ise de savaşın başlangıcı için sebep oluşturan ilk hareketi böylece Japonlar gerçekleştirmiş olmaktadır.²⁷

Hitler'in Almanya şansölyesi olduğu 30 Ocak 1933 Alman ilerici basını tarafından gerçekçi bir yorumla Avrupa için "Kara Gün" olarak adlandırılmıştır. Hitler milletine devrimci akınları boğmayı, Alman Emperyalizmine yeni fetih ve saldırı yolları açmayı, Alman hâkimiyetinde bütün Avrupa'yı içine alan Alman Senyörleri ırkının hüküm süreceği bir tutsak devletler sistemi yaratmayı vaat ediyordu.²⁸

Amaçlarının gerçekleşmesini önleyici rol oynayabilecekleri, inandıkları Milletler

²⁵ POLATKAN,Salih, *Dünya savaşları*, B.2, İstanbul, 1986 s.175: KURTBEK ,Seyfi ,*Harp ve Ekonomi*, İstanbul ,1942, s.116-117.

²⁶ ÜÇAROL, Rıfat, *Siyasî hayat*, İstanbul,1985, s.422-427; ARMAOĞLU, Fahir, 20. yy. *Siyasî tarihi*;1914-1980 4. b. İş Bankası Yay, Ankara, 1987, s.217-226.

²⁷ IŞIN, Fethi, *II. Dünya Harbi özeti*, Deniz Basımevi, 1949. s.2.

²⁸ SİPOLS ve HAALAMOF, II. *Dünya Savaşının Nedenleri Emperyalizmin Anatomisi*, Çeviren Yaşar, İzzet, Yay, AĞAOĞLU, 1975.s.18.

Cemiyetinden ayrıldılar ve Mart 1936 tarihinde Fransa ile aralarındaki Ren Bölgesini silâhlandirdilar.²⁹

Bu gelişmeler olurken faşist İtalya da olaylara seyirci kalmamış, fırsattan yararlanarak Mussolini liderliğinde eski Roma İmparatorluğunu tekrar canlandırma çabasına gelişmiş ve 1935'de Etiyopya'yı işgal etmiştir. Bu olayın ardından Almanya'yı izleyerek 1937'de o da Milletler Cemiyeti'nden ayrılmıştır.

İspanya iç savaşı II. Dünya Savaşı'nın dördüncü adımını oluşturacak ve 1939'a dek sürecektir. Bu iç savaş sırasında faşist Hitler ve Mussolini heyecanla Franco'nun İspanya'daki ayaklanmasını desteklemişler ve başarıya da ulaşmışlardır.³⁰

Almanların ve İtalyanların başarılarında İngiltere ve Fransa'nın hareketsiz kalmaları doğrudan etkili olmuş, Mussolini daha da ileri giderek Fransa'dan toprak isteminde bulunmuş, bunu gerçekleştirememiş, ama Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmiştir.³¹

Almanya büyük amaçlarını gerçekleştirmek için öncelikle kendi gerisini güven altına alma ihtiyacı duymuş 1938'de Avusturya'yı 1938-1939'da Çekoslovakya'yı kansız olarak işgal etmiştir. Çekoslovakya'nın alınması Hitler'i Polonya'nın güneyine ulaştırmış oldu.

Hitler bu arada Almanya ile Polonya arasında 10 yıllık bir Saldırmazlık Paktını ilân etti. Avrupa Devlerini hareketsiz kılmayı amaçlayan Almanya, diğer yandan olası bir İngiliz-Fransız saldırısına karşı da 23 Ağustos 1939 tarihinde Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktını kurdu.

Böylece İngiltere ve Fransa Polonya'ya yardıma gelirse iki büyük cephede savaşmak zorunda kalacaklardı.³² 25 Ağustos'ta imzalanan İngiltere-Polonya ittifakı da artık Hitler'i rahatsız etmekten uzaktır. Almanya iki cepheli savaş tehlikesinden Sovyet Paktı ile kurtulmuş, arkasını güvenlik altına almıştır.

Almanya bu güven ile 1 Eylül 1939' da savaşın başlaması için gereken son adımı

²⁹ BRİNTON, Crane, B.CRİSTOPHER, John ve Volf, Robert Lee, *Dünya Tarihi ve Çağdaş Uygarlık*, Çeviren: (Tuncay, Mete), cilt: 3, İstanbul, Cem Yayınevi, 1982. s.530.

³⁰ Hitler ve Mussolini'nin İspanya'ya yaptıkları yardım için bkz, SİPOLS ve HAALAMOF, a.g.e., s.70.

³¹ BRİNTON, CRANE ve DİĞERLERİ; a.g.e., s.532.

³² ÖZ, Cevdet, (çev), *II. nci Dünya Harbinin Tarihi*, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1952, s.16-18.

atacak, savaş ilân etmeksizin Polonya'ya saldıracak, İngiltere ve Fransa Polonya'nın müttefiki olarak 3 Eylül 1939' da Almanya'ya savaş ilân ederek 52 milyon insanın ölümüne yol açan büyük bir faciayı başlatacaklardır.

1.4.a. İkinci Dünya Savaşı Başında Türk Siyasal Durumu

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün rahatsızlığının ilk belirtilerinin 1936 yılının sonuna doğru ortaya çıktığı, sağlık durumunun ise,1937 yılından itibaren bozulduğu bilinmektedir. Atatürk ölümünden bir süre önce “Başvekillik Makamı”nda bulunan İsmet İnönü ile siyasal bir çatışma içine girmiş, bunun sonucunda İsmet İnönü görevinden alınarak yerine Mahmut Celâl Bayar atanmıştır.

Atatürk'ün ölümünün ertesinde,11 Kasım günü, İsmet İnönü'nün 322 oyla CHP Meclis Grubunda, Parti'nin Cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmesine karar verilmiş, İnönü grup toplantısının hemen ardından toplanan TBMM Genel Kurulunda oylamaya katılan 348 milletvekilinin oy birliğiyle, Cumhurbaşkanı makamına oturmuştur.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın son safhalarına kadar tarafsızlığını korumak suretiyle büyük bir siyasî zafer kazanmıştı. Savaş süresince başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere, hükümet ve siyasî kadrolar Birinci Dünya Savaşı'nın o meşum trajedisinin tekrarlanmaması için olabildiğince tarafsız bir politika çizme gayreti içerisine girdiler.

Bu konuda da kesinlikle bir taviz vermediler. Fakat Türkiye'nin iktisâdi hayatını büyük ölçüde etkileyen bu büyük savaş, ülkede kalkınma hızını tamamen durdurmuştur. Eldeki mevcut kaynaklar, dışarıdan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı savunmak için silâhli kuvvetlerin ihtiyacına ayrılmıştır.

Kısaca, “Parti devleti”ne dönüşmüş Türk Siyasal Sistemi Atatürk'ün ölümüyle yeni bir döneme girmektedir. Atatürk'ün ölümünden hemen sonra başlayan ve çok partili düzene geçilmesine dek süren bu döneme “Millî Şef Dönemi”,CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye “Millî Şef” denilmiştir.

“Millî Şef Dönemi”,tek partili rejimin bir önceki döneminden oldukça farklı bazı özelliklere sahip olmuştur. “Millî Şef Dönemi”nin İkinci Dünya Savaşı boyunca sürmesi ve bu savaşın başında Mihver Devletleri'nin önemli başarılar kazanması, tek

partili yönetimin aynı dönemin iç ve dış siyasasında başlıklar göstermesine neden olmuştur.

Her ne kadar ülke koşulları gereği otoriter yapıya Mustafa Kemal Atatürk eğilim göstermişse de, Türk siyasal sisteminin Faşist ve Komünist rejimlerinin totalitarizmine kaymasında, CHP'nin elitleri önünde hep bir set olmuştur.

26 Aralık 1938 günü olağanüstü toplanan CHP Büyük Kurultayı'nda CHP'nin Değişmez Genel Başkanı ile birlikte Milli Şef olan İsmet İnönü, İkinci Dünya Savaşı'nı da kapsayan bu dönemin mutlak hâkimi olmuştur.

CHP, TBMM, Bakanlar Kurulu, her konuda Milli Şef'in onaylayıcısı olmuşlardır. İnönü'nün çalışma ekibi olarak, emirlerine tartışmasız uyacak kişilere seçtiği, "devlet makinesini en teferruatlı çarklarına kadar kendi eliyle" yönetmek istediği, "Başbakanı aşarak, müsteşarlara, umum müdürlere direktifler verdiği" bilinmektedir.

Bu nedenle Atatürk'ün ölümünden çok partili düzene geçinceye kadar ülkenin en ulu siyasal kurumu "Milli Şef"lik olmuştur. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı boyunca, dış siyasal koşullara bağlı, ama bazı değişiklikler göstererek çok partili düzene geçinceye dek, Türkiye'nin iç ve dış siyasasına egemen olacaktır.³³

1.5. İkinci Dünya Savaşı Başında Türkiye'nin Ekonomik Durumu

Kurtuluş Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'nin ekonomik gelişme süreci ikiye ayrılabilir: Birincisi 1923-1930 devresi, ikincisi 1930-1939. Birinci devrede devlet ekonomiyeye fazla karışmadan özel sektörün kalkınma görevini üstlenmesini beklenmiştir.

Bu başarılı olmayınca 1930'dan sonra devlet müdahalesine gidildi ve "devletçilik" yöntemi benimsenmiştir. Ama her iki yolla da beklenen sonuç alınamadı ve İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde bu dönemde, savaşın çıkması ile birlikte seferberlik havasına giren Türkiye'de, faal nüfusun önemli bir kısmının silâh altına alınması ve devlet bütçesinin giderek artan oranının savunma giderlerine ayrılması, kısaca 1940-1945 arasında ülkenin bir savaş ekonomisine girmesi söz konusudur.

³³ EKİNCİ, Necdet, a.g.e., s.121-123. Ayrıntılı bilgi için bkz. WEİSBAND, Edward, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası I*, (Çev. M. Ali Kayabal), Cumhuriyet Yayınları, 2000, s.17-32.

Türkiye'nin de bu savaştan etkilenmemesi kaçınılmazdır. I. Dünya Savaşı'nda yenik düşmüş bir imparatorluğun mirası üzerinde yükselen Türkiye Cumhuriyeti, uyguladığı politikalarla savaş dışı kalmayı başarmış olmakla birlikte, etkilerinden kurtulmayı başaramamıştır.

Dönemin tümü dikkate alındığında temel ve ara malların dağıtımının devlet eliyle yapıldığı; resmen özel ticarete bırakılan alanlarda ise Milli Korunma Kanunu'nun³⁴ öngördüğü polisiye tedbirlerinin ve fiyat kontrollerinin uygulandığı söylenebilir. Varlık vergisinin³⁵ de aynı doğrultuda uygulandığı belirtilmelidir.³⁶

Ancak savaş ekonomisinin gerektirdiği koşullar içinde bu önlemlerin kaçınılmaz olmakla birlikte, kara borsa, vurgun ve vurgunculuk ortamını da beraberinde getirdiği, bu ortam içinde Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde önem taşıyan sermaye birikimi rejimine de yol açtığını vurgulamak gerekmektedir.³⁷

Türkiye 1939 yılı Nisan ayında II. Dünya Savaşının yaklaştığının farkına vararak, savaş çıkarsa ülke ekonomisinin kendine yeterliliğini artıracak yatırımlara öncelik veren, çok dar kapsamlı bir "*İktisat Savunma Plânı*" hazırlanmasına gittiyse de bu plân daha uygulanamadan savaş çıktı.

Türkiye savaş deneyimi yüksek olan bir yönetici kadroya sahipti. Bu kadro hem savaşın ne demek olduğunu, hem de ne tür ekonomik ve sosyal sorunlar yarattığını yakından biliyordu. Türkiye gibi stratejik öneme sahip bir yerde sanayileşmemiş bir ülkenin savaşta tarafsız kalmasının ne kadar zor olduğunun farkındaydılar.

Tarafsız kalabilmek için güçlü bir orduya sahip olmak gerekiyordu. Sanayileşmemiş bir ülkenin ise bunu gerçekleştirmesi çok zordu. Türkiye bir yandan ordusunu olabildiğince güçlü tutarak, öte yandan savaşan taraflarla ustaca ilişkiler

³⁴1940 yılında kabul edilen kanun ile hükümet, sanayi ve maden kuruluşlarının neleri, ne miktarda üreteceği ve bu hedeflere ulaşmak için işletmelerde yapılması zorunlu değişiklik ve genişletmeleri saptamaya ve bunları kontrol etmeye yetkili kıldı. Hatta söz konusu zorunlu önlemlere uymayan kurumlara devletin bizzat el koymas ve işletmesi benimsendi. İç ve dış ticarete sıkı sınırlamalar getirilerek fiyat kontrolleri ve tespiti için birçok önlem alındı ve çoğu halde devletin bizzat ithalât yapabileceği kabul edildi. Söz konusu önlemlerin değişen şartlara uygun hale getirilmesi için de getirilen yeni kanunlarla Milli Korunma Kanunu'nun üzerinde değişiklikler yapıldı.

³⁵1942'de kabul edilen Varlık Vergisi ile de servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden bir defaya mahsus vergi alınması söz konusu olmuştur.

³⁶1944 yılında Varlık Vergisi'nin yürürlükten kaldırılmasından bir yıl sonra Toprak Mahsulleri Vergisi konulmuştur. Aşara benzer bir yapıya hâkim olan Toprak Mahsulleri Vergisi, toprak ürünleri üzerinden hesaplanıp aynen veya parasal olarak tahsil edilmiştir

³⁷ BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 1982, s.217-267.

kurarak topraklarının bir savaş alanı haline gelmesini engellemeyi bildi. Kuşkusuz bu, büyük bir dış politika başarısıydı.

Ülkenin savaş ekonomisini yaşamasının değişik nedenleri bulunuyordu. Türkiye tarafsızlığını korumak için çok büyük bir ordu beslemek ve donatmak zorunda kalıyordu. Ülke nüfusunun yüzde 10 kadarı üretim alanından çekiliyor ve pazara intikal eden tarım ürünlerinin tüketicisi haline geliyordu. Bu, özellikle Türkiye gibi tarımsal üretimin ancak yüzde 35'ler düzeyindeki bir kesiminin pazara intikal ettiği bir ülkenin ekonomik dengelerinde önemli sorunlar yaratmıştır.

Savaşın ekonomi üzerinde yarattığı ikinci önemli baskı, ithal kanallarının tıkanması dolayısıyla ortaya çıkıyordu. Türkiye Birinci Sanayi Plânını uygulamış olmasına karşın bazı temel ihtiyaç maddelerinde henüz kendine yeterli hale gelmemiştir, ithalâtın kesilmesi bu mallarda kıtlık yaratmıştır.

Belki bundan da önemlisi, Türkiye, üretimini artıracak sanayi yatırımlarını yapması için gerekli yatırım mallarını elde edemiyor, üretim kapasitesini geliştiremiyor dolayısıyla bu temel maddelerdeki kıtlığı azaltamıyordu. Türkiye'nin kendi üretebildiği çimento gibi ara malları da ordunun savunma hatları inşasına gitmiştir.

Savaş koşulları devletin harcamalarını hızla artırıyor. Üretimin düştüğü bir ortamda savaş finansmanı için kaynak bulamayan Türkiye'nin bütçesi önemli ölçüde açık veriyordu. Bu koşullarda 1930'lu yıllar boyunca parasının değerini özenle koruyan Türkiye, artık parasının değerini koruyamıyor ve savaş finansmanının bir kısmını enflasyonla sağlıyordu.

Tarımsal üretimin düştüğü, temel ihtiyaç maddeleri olan sanayi mallarının ithal edilemeyeceği dolayısıyla önemli açıkların doğduğu ve öte yandan tüketici sayısının arttığı bir ortamda arz talep dengesinin kurulması çok ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Savaş koşulları çok önemli bir dağıtım sorunu yaratmaktadır.

Türkiye II. Dünya Savaşına katılmamıştır; ama yeni ekonomik koşullar Türkiye ekonomisinin dengelerinin tamamen yeniden kurulması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu, o kadar kolay değildir.

Türkiye'nin karşılaştığı en acil sorun ülkenin temel gereksinme maddelerinde yeni bir arz talep dengesinin kurulması olmuştur. Bunun için atılan ilk adım devletin malların

dağıtımına müdahalesini artıracak olan "Milli Koruma Kanunu"nu Ocak 1940'ta çıkarmak olmuştur. Bu konuda Akşam gazetesinde Necmettin Sadak şöyle demiştir;

“Hükümet, harp veya beynelmilel siyasî tehlike ve zamanlarında memleketin iktisâdi emniyetini korumak İçin Millet meclisine bir kanun getiriyor. Bu kanun hükümete geniş salâhiyetler vermektedir:

Her türlü ziraat, sanayi re ticaret işlerini, kredi ve münakalât vasıtalarını umumiyetle istihlâk meselelerini hatta ücret ve kira bedellerini ahvalin icap ettiği şekilde tanzim etmek lüzum gördüğü eşyayı yaptırmak, getirtmek, alıp satmak gibi tedbirleri, hükümet her an alabilecektir. Bundan başka “İhtikâr” namı altında toplanan her türlü hareketlerde ağır cezalar tayin ediliyor.

Bu salâhiyetlerin tatbiki için Başvekilin reisliğinde birkaç Vekilden mürekkep bir “Milli iktisâdi koruma”, heyeti teşkil olunuyor ve bu heyetin emrine 25 milyon liralık bir sermaye veriliyor. İşlerde sürati temin etmek için para sarfiyatı devletin malûm ağır kırtasi kayıtlarından kurtarılarak ticarî bir banka muamelesi haline konuyor.

Harp yahut harp tehlikesi fevkalâde bir zamandır, fevkalâde tedbirleri zarurî kılar. Yalnız memleketin harbe girmiş bulunması değil, beynelmilel iktisâdi münasebetler üzerinde derhâl büyük tesirler gösteren herhangi bir harp, milli İktisadımızı o derece alâkadar ediyor ki buna karşı tedbirler alınmazsa memleketin iktisâdi bünyesi hem devlete, hem vatandaşlara büyük zararlar verecek surette sarsılıyor.

Böyle vaziyetlerde alınacak tedbirlerin yerinde ve isabetli bulunması kadar süratli olması da şarttır. Her gecen zaman malî ve iktisâdi işlerde, bilhassa böyle zamanlarda, tamiri imkânsız yaralar açabilir. Herhangi bir karar almak için meclise müracaatla ayrı kanun çıkarmak ve bunu tatbik ederken devletin muhasebe, ihale, münakaşa, müzayede ve sair usulleri müracaat etmek bazen haftalara muhtaçtır.

Düşünmeli ki resmi bir daireye alelâde bir masa satın alabilmek için elliden fazla çeşitli kırtasi muameleye lüzum olduğunu mütehassıslar tespit etmişlerdir.”³⁸

Savaş sırasında devletin izlediği yol sürekli dalgalanmalar geçirmiştir. Savaşın başlangıcından 1942 yılının ortalarına kadar Refik Saydam Hükümeti döneminde katı

³⁸ SADAK, Necmeddin, Akşam 23 kânunusani 1940, sene 22,no 7616

fiyat denetimleri, tarım ürünlerine düşük fiyatlarla el koyma gibi yöntemler kullanılmıştır.

Refik Saydam'ın ölümünden sonra kurulan I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti döneminde ise bir önceki dönemde yoğunlaşan şikâyetler üzerine, sıkı denetimler gevşetilerek bir ölçüde piyasanın düzenleyiciliğinden yararlanmak istenmiştir.

Bu dönemde fiyatların hızla tırmanması üzerine 1943 yılı başlarında kurulan II. Saraçoğlu Hükümeti sırasında yeniden devletin düzenleyiciliği ağırlık kazanmıştır.

Böyle zor bir sorunun şu ya da bu düzenleme yoluyla sorunsuz bir çözümü bulunmamaktadır. Sorunların hafifletilmesi dağıtım alanında alınacak önlemlerden çok üretimin artırılması halinde olanaklıdır. Nitekim Türkiye de elindeki olanaklarını üretimi artırmak için seferber etmiştir.

1945 yılında olduğu gibi iklim koşullarının kötü gittiği bir yılda hububat üretimi 1939 yılının yarısına kadar gerilemiştir. Bu düşüş karşısında 13 büyük “Devlet Üretme Çiftliği” kurulmuştur. Orta Anadolu'nun kurak kesimlerinde hazinenin elinde bulunan topraklarda kurulan bu 167.500 ha'lık çiftliklerde kuru tarım teknikleri kullanılarak makineli tarım yapılmıştır.

Bu çiftlikler pazara çıkan hububatın yedide biri gibi önemli bir arz sağlamıştır. Savaş koşullarında makineli tarımın gerektirdiği araçların nasıl sağlandığına bir açıklık getirmek gerekir. Bu araçlar savaş öncesinde devletin makineli tarımı özendirmek için getirdiği traktörlerdir. Bu amaçla etkili biçimde kullanılmaya başlamıştır.

Devletin üretimi artırma konusundaki ilginç bir başka girişimi dokuma alanında olmuştur. Birinci Sanayi Plânından itibaren Türkiye tekstil üretimini artırmak için önemli gayret göstermesine karşın Savaş başladığında henüz kendisine yeterli üretimi yapacak düzeye erişmemiştir.

Savaş içinde dışarıdan makine ithal etmeden üretim kapasitesini artırmak zorunda kalmıştır. Bunun için geleneksel dokuma tezgâhlarını geliştirerek, onların kooperatifler halinde örgütlenmesini sağlayarak ev dokumacılığıyla arz açığını kapamaya çalışmıştır.

Devlet bu dönemde tarımsal üretimi sadece devlet çiftlikleriyle değil aynı zamanda köylünün yaşam koşullarında değişiklikler yaparak onları bilinçlendirerek geliştirmeye çalışmıştır.

Savaş koşullarına rağmen Köy Enstitülerini kurarak köyde bir mobilizasyon yaratmaya çalışmış ve 1945 yılında da topraksız köylüye toprak sağlayacak “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” çıkarmıştır.

Toplumsal ve siyasal etkileri daha uzun yıllar süren sorunlar savaşın finansmanı dolayısıyla yaşanmıştır. Türkiye Savaş nedeniyle artan harcamaları dolayısıyla bütçe açıkları vermeye başlamış, parası değer kaybetmiş ve yüksek bir şişkinlik yaşanmıştır.

1938 yılında 100 olan toptan eşya fiyat endeksi 1946 yılında 427 olmuştur. Türkiye artan giderlerini karşılamak için çok değişik yollara birden başvurmuştur. Bunlar, yeni harp vergileri koymak, tekel maddelerinden ve lüks tüketim maddelerinden alınan vergileri artırmak, uzun vadeli iç borçlanmalara gitmek, dış ülkelerden elde edilen kaynaklar, para basarak enflasyona başvurmak ve nihayet varlık vergisine başvurmaktır.

Daha sonraki yıllarda bu finansman kaynaklarından en çok tartışılanları şeker üzerine konulan yüksek vergilerle, savaştaki aşırı kazançları vergilendirmek için alınan Varlık Vergisi ile Tarım Mahsulleri Vergisi olmuştur. Varlık Vergisi konusunda duyulan rahatsızlık genellikle uygulanmasında ulusçuluk güdüsüyle yapılan ayrımcılık dolayısıyla olmuştur.

1940-1946 döneminde GSMH yılda yüzde 2 küçülmüştür. Aynı yıllarda nüfus artışının da yüzde 1,2 olduğu düşünülürse kişi başına GSMH yüzde 3,2 küçülmüştür. Tarımsal üretimin yıllık küçülmesi yüzde 1,4, imalât sanayinin yıllık küçülmesi yüzde 3, İnşaat hariç sanayinin küçülmesi yüzde 2,6 olmuştur. 1940–1945 dönemi ele alınırsa tarım ve sanayideki gerilemeler daha büyük görünecektir. Gayri safi sermaye birikimi savaş yıllarında yüzde 8,2'ye düşmüştür.

1942 yılında ise yüzde 6,2 ile en düşük değeri almıştır. Her savaş geçiren ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kara borsalar gelişmiş ve yeni zenginler türemiştir. Genel olarak ücretler önemli ölçüde gerilemiştir.

Memurların yaşam standartlarında ki gerileme, milli gelirdeki gerilemeden daha hızlı olmamıştır. Piyasa için üretim yapabilen çiftçiler savaş koşullarından yararlanabilmişlerdir. Dönemin koşullarına ayak uydurabilen tüccarlar (*kara borsa yapanlar*) büyük gelirler elde etmişlerdir.

Varlık vergisi de azınlık servetlerinin bir bölümünün Türk sermayesinin eline geçmesini sağlamıştır. Ticaret kesiminde yeni koşullara uyamayanlar enflasyonist ortamda servetlerini koruyabilmek için arsa ve gayrimenkule yatırım yaparak servetlerini koruma yoluna gitmişlerdir.

Savaş sırasında Türkiye önemli sıkıntılarla karşılaşmasına karşın, savaş dışı kalmayı başardığı için savaş sonrası için önemli ümitler taşımış ve bunun için hazırlıklar planlanmıştır.

1940-1946 döneminde ithalâtteki daralma yüzünden dış ticaret altı yılda toplam 250 milyon dolar fazla vermişti. Merkez Bankasının rezervlerinde 125 ton altın birikmişti. Bu dönemin sonunda "Türkiye İvedili Sanayi Plânını", "Büyük Su İşleri Programı", "Tarım Plânı", "10 Yıllık Sağlık Plânı", ayrıca "Demir yolu Programı" ve "Kara yolu Programı" hazırlanmıştı. Özellikle "İvedili Sanayi Plânı" dolayısıyla daha önceki plânlardan daha ileri bir sanayileşme görülmüştür.

Tüketim maddelerinin ithal edilmesiyle yetinilmiyor, ara malları ve yatırım malları üretimine geçilmek isteniyordu.

1.6. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri

İkinci Dünya Savaşı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de derin etkiler yarattı. Türkiye bu savaşa girmemekle birlikte, savaş boyunca devam eden kanlı ve tahripkâr olayların iktisâdi ve malî akislerinden etkilendi. Bunun yanında savaş nedeniyle ihtiyatî tedbir olarak 1.300.000 kişiyi silâh altına aldı. Askere alınan erkek nüfusun yokluğundan dolayı üretim düşerken, tüketim ihtiyaçları ise sürekli arttı.³⁹

1.7. Devletlerin Savaş Konjonktürde Aldıkları Ekonomik Önlemler

II. Dünya Savaşı başlamadan tüm Avrupa Devletleri başlayacağı kesinlik kazanan bu büyük olay için hazırlık içindedirler. Bu nedenle fabrikalar, sanayi ve tüketim malları üretiminin büyük bir bölümünü durdurmuş, bunların yerine silâh, cephane ve öteki savaş malzemelerini üretmeye koyulmuşlardır.⁴⁰

³⁹, GÜÇLÜ, Muhammed, "Varlık Vergisi ve Ankara Uygulaması", Tarih İncelemeleri Dergisi XI, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1996, s.177.

⁴⁰ GÜLERMAN, Adnan, *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, İzmir, 1987, s.115.

Tüm Avrupa Devletleri için savaş döneminde en büyük sorun doğaldır ki halkın ve ordunun temel ihtiyaçlarını sağlamak, kara borsa ortamını ortadan kaldırmak olmuştur.

Devletler bu sorunları çözebilmek için zorlayıcı, kısıtlayıcı yasalar çıkarmışlar, piyasayı sıkı bir biçimde denetleme yoluna gitmişlerdir. Uygulanan fiyat politikaları ve fiyat kontrollerinin geçmişine baktığımızda da çok gerilere gidilmediğini görmekteyiz; zira ilk fiyat politikası ve fiyat kontrolü uygulayan ülkenin 1914-1918 I. Dünya Savaşı yıllarında Almanya olduğu görülmektedir.⁴¹

1.7.a. Almanya

Almanya II. Dünya Savaşı'na savaşın çıkmasından çok önce hazırlanmaya başlamıştır. 1936'dan evvel "Merkezi Murakabe Uzvu" kurulmuş,⁴² 1936 Parti kurultayında dört yıllık plânın ilânını takiben fiyatların değiştirilmeyeceği hakkında yayınlanan bir kararname ile genel itibarıyla 17.10.1936 tarihindeki fiyat seviyesi istikrar esası olarak kabul edilmiştir.⁴³

Bu kararnamenin önemli özelliği; iş güçleri ile meşgul orta tabakanın fiyat yükselişlerinden mümkün olduğu kadar etkilenmemesini sağlamaktır.

Devlet masraflarının artması sonucu olarak özel gelirlerin de artmasını ve vergi kaynaklarının genişletilmesini zorunlu kılmış, harcamaların kısılması suretiyle tasarruf da genişletilerek hazinenin harcadığı paralar vergi ve borçlanma yolu ile devlet kasasına sokulmuş, bu suretle para enflasyonuna başvurma zorunluluğu en az seviyeye inmiştir.

Gıda maddeleri üzerine karne uygulanmış, savaş süresi uzadıkça kişilere verilen gıda maddesi miktarında da azaltma yoluna gidilmiştir. Örneğin savaş başlangıcında normal tüketici için haftada 500 gr tespit edilerek satılan et miktarı 1941 ilkbaharında 400 grama, 1942 ilkbaharında 300 grama, bir yıl sonra da 100 grama inmiştir.⁴⁴

Ayrıca bir Fiyat Komiserliği kurularak üretilen maddelerin fiyatları tespit olunmuştur. Savaş başladığı zaman idarede düzen ve birliği sağlamak üzere bir "Genel Meclis" kurulmuş, 4 yıllık plân şefleri Yüksek Kumandanlığın Harp ekonomisi ve

⁴¹ SEVİĞ, Vasfi Raşit, *Avrupa'da Fiyat Murakabesi*, Cumhuriyet 20 Kasım 1941; KURTBEK a.g.e., s.13

⁴² ORUZ ve YIRCALI, *Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikat*, İstanbul, 1944, s.6

⁴³ ORUZ ve YIRCALI, a.g.e., s.4

⁴⁴ a.g.e., s.6; ayrıca bkz. Maliye Mecmuası, *Maliye Vekâleti*, Cilt. 5 sene 4 sayı 16 Mayıs- Haziran 1940, s.404-405

Teslihat dairesi şefleri, çeşitli bakanlıkların şefleri, fiyat komiseri ve Parti temsilcisi bu meclisin sürekli üyeleri olmuştur.

Meslek Birlikleri kurulmuş ve bu birliklerce sanayinin bir düzen içinde çalışması sağlanmış, Bu birlikler Milli İktisat Odası'na bağlanarak İktisat Bakanlığı'nca denetlenmişlerdir. Amele piyasası, işçi ücretlerinin tanzimi, İş Bakanlığı tarafından tayin olunan "*İş Murakıpları'na*" aittir.⁴⁵

Tarım Üretim fiyatları ve piyasaları ile de Rereih İaşe idaresi sorumlu tutulmuştur. Bu ülkede üretimin düşmesini önlemek için 35 yaşın üzerindeki çalışanlar seferberlik harici tutularak iş yerlerinde çalıştırılmışlardır.⁴⁶

Devlet, halkı tasarrufa zorlarken kendisi de fiilen buna katılmış, ayrıca savaş içinde ihtikâr (*vurgunculuk*) suçunu önlemek için tedbirler almış, bu kapsamda; bakır ve bronzdan yapılmış 1,5 ve 10 feniklik paralar tedavülden kaldırılmış, yerine çinkodan para basılmıştır.⁴⁷Führer'e Alman hâkimlerini meslekî haklarından ve imtiyazlarından mahrum edebilme yetkisi verilerek hâkimlerin ihtikâr (*vurgunculuk*) suçlarına en ağır cezayı vermelerine çalışılmıştır.⁴⁸

1.7.b. Amerika Birleşik Devletleri

Savaş yıllarında Federal hükümete bütün ekonomik hayat üzerinde geniş yetkiler verilmiştir. 1942 Mart ayında kontrol ofisi, eşya ve hizmetlerin çoğunluğu için azamî fiyatlar belirlemiş, yalnız tarımsal maddeler bundan hariç tutulmuştur. Bunun nedeni ziraî maddelerin "*Parite*" sistemine göre idare edilmesidir.⁴⁹

Amerika'da önce benzin, sonra şeker ve et vesikaya bağlanmıştır. Ham maddeler önem sırasına göre önce savaş sanayine sonra diğer sanayiye verilmektedir. Fiyatları kontrol altında tutmak amacı ile bir "*Fiyat Murakabe Ofisi*" kurulmuş, 1943'te Cumhurbaşkanı M.Ruzwelt maaş, ücret ve yevmiyeleri tespit ve azamî fiyatları tayin

⁴⁵ ORUZ ve DİĞERLERİ a.g.e.,s.7

⁴⁶ BABANZADE, Şükrü,"*Milli Korunma Kanunu* "İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, Çilt 7,No:1-4(Ekim 1945 Temmuz 1946)s.321.

⁴⁷ Maliye Mecmuası, a.g.y.

⁴⁸TURAN, Kemal"Milli *Korunma Kanunu Üzerinde Bir Konuşma* "Türk İktisat Cemiyeti Konferansları Serisi 19,Ankara, 942.s.7.

⁴⁹ Parite Sistemi: bir çiftçinin ihtiyacını karşılamak üzere satın aldığı maddeler için verdiği fiyatla sattığı maddelerin fiyatını ayarlayan bir yüzde nispetidir. Bu suretle çiftçiler tarafından satın alınan maddelerin fiyatları yükselirse çiftçilerde kendi mahsullerini daha pahalıya satmak hakkına sahip olur.

eden bir kararname yayınlamıştır.

Sanayinin kontrolü "İstihali Düzenleme Ofisi'ne" bırakılmış olmakla birlikte "*Fiyat Murakabe ve Sivil İhtiyaçlar Servisi*" de sanayinin kontrolü ile ilgilenmiştir. İşçileri kontrol etmekle de İstihali Düzenleme Ofisi'nin iş bölümü şubesi görevlendirilmiştir.⁵⁰

1.7.c. Fransa

Fransa'da 1938 Temmuz'unda yayınlanan Genel Seferberlik Kanunu hükümete bilimum insan ve malzeme kaynaklarına el koyma yetkisi veriyordu. Fakat bakanlıklar arası İktisat Meclisi'nin kuruluş tarihi olan 1940 Mart'ına kadar Fransa'da genel bir Kontrol ve Koordinasyon Heyeti mevcut değildir. 1940 yılının Mart ayında Cumhurbaşkanı Lebru'nun başkanlığında toplanan Kabine Fransa ekonomik hayatını ilgilendiren;⁵¹

- a. Gıda maddeleri vesika sistemine bağlanacak,
- b. Sanayi kuruluşlarında çalışan kadın işçi miktarı arttırılacak,
- c. Fiyatlarda istikrar temin edilecek.
- d. Üretim arttırılacak.
- e. Frangın yabancı memleketler için önemini belirlemek, amacıyla Fransa'daki altın stoku tespit edilecek kararlarını da içeren on karar almıştır.

Yukarıdaki kararlara ilâve olarak 10 Kasım 1940 tarihinde yayınlanan 80 maddelik bir kanunla fiyatların arttırılması yasaklanmıştır.⁵² Bu kanunun 15. maddesi ile bütün eşya ve hizmet bedelleri 1 Eylül 1939'da ulaşılmış oldukları fiyat seviyesinde sabit kabul edilmiş, 10. madde ile de bu fiyatların yeni bir karar çıkana dek aynı kalması kabul edilmiştir.

1 Nisan 1940'ta karne sistemine geçilmiş bazı maddelerin satımına kısıtlama getirilmiştir.⁵³ Fırıncıların fanta ekmek üretmeleri yasaklanır iken lokantalara verilen ekmeğe sınırlama getirilmiş, pastane, şekerçi, çikolatacılarının salı çarşamba günleri

⁵⁰ ORUZ ve DİĞERLERİ, a.g.e., s.9.

⁵¹ Anadolu, 02.03.1940.

⁵² ORUZ ve DİĞERLERİ, a.g.e., s.15.

⁵³ Anadolu, 11 .03. 1940

kapalı olmaları sağlanmış, aynı günlerde otel ve kahvelerde pasta satılmaması kararlaştırılmış, lüks çikolataların üretimi, lokantaların iki tabaktan fazla yemek vermeleri yasaklanmıştır.

Hükümet ekmek, kömür ve ete sübvansiyon uygulayarak fiyatlarının sabit kalmasına çalışmıştır.⁵⁴ Almanya'da olduğu gibi savaş uzadıkça halka verilen gıda maddesi miktarları da azaltılmıştır. 1940 yılında adam başına 350 gr olarak verilen ekmek 1941 baharında %20 oranında azaltılmış, et ise 360 gramdan 310 grama indirilmiş unlu gıda maddeleri ayda 500 gramdan 375 grama düşürülmüştür.

Bütün kontrol ve denetimlerin etkisiyle bazı çıkarıcıların para kazanma hırsının önüne geçebilmek için 11 Ekim 1941'de yayınlanan bir karar ile vesika taklit edenler için müebbet kürekten aşağı ceza verilmemesi kararlaştırılmıştır.

Yine üretimin azalmasını önlemek amacıyla Almanya benzeri bir önlem alınarak sanayide 1.250.000 ziraatte 500.000 kişi askerlikten muaf tutulmuştur.⁵⁵

1.7.ç. Hollânda

1940 yılında çıkarılan bir kararname ile zorunlu ihtiyaçlardan sayılan eşyanın kontrolü için bir "*Fiyat Komiserliği*" kurulmuştur. Bu komiserlik aynı zamanda menkul eşyanın kira bedelleri, gayrimenkul eşyanın satış ve kira bedelleri, nakliye tarifeleri ve hava gazı, elektrik tarifelerini de kontrol edecektir.

Avrupa Devletleri içinde durumu daha rahat görünen Hollânda bunu vesika sistemini vaktinde ve sıkı bir şekilde uygulamasına borçludur.⁵⁶ Bu devlet Alman vergi sistemini kendisine örnek almış ve bunu da başarılı biçimde uygulamıştır.

1.7.d.İngiltere

Bu ülkede 24 Ağustos 1939 ve 22 Mayıs 1940 tarihli "*Fevkalâde Ahvalde Hükümete Salâhiyetler Veren Kanun*" (Emergency Power Act.) ile hükümete tam bir savaş ekonomisi işlem yetkisi vermiştir 1940 Haziranında çeşitli Bakanlıkların temsilcilerinden oluşan "İstihsal Meclisi" kurulmuştur.

⁵⁴ TÜRK, İsmail, *Malî Yardımlar, Nazariye ve Tatbikat*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:76-58 Ankara, 1957, s.20.

⁵⁵ BABONZADE, a.g.m.,s.320

⁵⁶ ORUZ ve diğerleri, a.g.e.,s.18

Bu meclis yerini 1941 yılında iki ayrı icra meclisine bıraktı. Bunların birincisi levazım nezareti ki sanayinin kontrolü, fiyatların belirlenmesi, iptidâî maddelerle mahsullerin ve stokların dağıtımını yapmakta İş ve Milli Hizmetler Nezareti ise piyasa ve sosyal yardım sahasında alınan önlemleri kontrol etmekte idi.

Ziraatın kontrolü ise İaşe ve Ziraat Bakanlıkları arasında paylaşılmıştır. İaşe Bakanlığı mahalli ve mıntikalara ayrılmış ofisler sistemi ile fiyatları ithalâtı, stokları ve gıda maddelerinin tevziini belirler, ziraat nezareti ise üretimi kontrol ile görevlidir⁵⁷. Fevkalâde Salâhiyet Kanunu ferdin çalışmasını ve özel mülkiyeti, sanayi ve ticareti, bankaları ve bütün bunların üstünde şahısların haklarını kontrole tabi tutmaktadır.

Hükümet çalışma saatlerini ve müddetini ücret şartlarını tayin edecek ve sanayi kuruluşlarını teftiş edebilecektir. İngiltere’de de diğer ülkelerde ve Türkiye’de olduğu gibi yiyecek maddelerinin alım ve satımına kısıtlamalar getirilmiştir. 1941 yılında lokantalarda ve benzeri yerlerde bir kaptan fazla balık, et, kümes ve av hayvanı eti, yumurta ve beyin verilmesi yasaklanmış 30 Kasım 1941 tarihinde yayınlanan bir kararname ile de et, balık, konserve ile fasulye konserveleri de vesikaya bağlanmıştır.

1942 yılı baharında verilen bir karar ile de elbiselerde gereksiz kumaş kullanımının kaldırılması, ayrıca yatak çarşafı ile battaniyelerin vesikaya bağlanması sağlanmıştır.⁵⁸

Dış ticaret kontrol altına alınarak sınırlandırılmış, bazı malların ihracı yasaklanmış ihraç ürünlerine fiyat tespiti yapılmıştır. Vergiler Almanya'dakinden bile fazla oranda arttırılarak, giderler karşılanmaya çalışılmıştır.

Yine belirtmek gerekir ki İngiltere’de Sanayi ve Ticaret 18. yüzyıl sonuna kadar devlet tarafından desteklenmiş; ama sonra izlenen liberal politikalar sonucu bu destek ve sübvansiyon uygulamaları kalkmış, ekonomiye devlet müdahalesi en aza inmişti.

II. Dünya Savaşı ile birlikte devletin savaşın halk üzerindeki etkisini en aza indirmek için tekrar bol miktarda ekonomik amaçlı malî yardımlar ve yaygın bir sübvansiyon uygulamasına geçtiği görülmektedir.⁵⁹

⁵⁷ a.g.y.

⁵⁸ a.g.e., s.17

⁵⁹ TÜRK, a.g.e.,s.18.

1.7.e. İtalya

Faşist rejim altında Almanya benzeri bir ekonomik politika izledi. Devlet ekonominin tek hâkimi rolünü oynadı. Gıda maddeleri ile hammaddelerin sağlanması ve dağıtım işleri Ziraat Bakanlığı'na verildi, bu bakanlık ayrıca ihracat ve fiyatları da kontrol edecektir.

Eşya saklama ve sair gibi iâşe işlerine ait konularda kara borsacılık suçları ölüm cezasına kadar giden ağır cezalar uygulanacaktır. Bu gibi suçların mahkemesine, memleket müdafaasına mahsus fevkalâde mahkeme tarafından bakılacaktır.

Gerek memlekette üretilen gerekse dışarıdan getirilen sanayi ürünlerinin dağıtımını düzenlemek üzere çıkarılan yasa 1 Ocak 1941 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Savaş masraflarını karşılamak için de olağanüstü gelir kaynaklarına yeni vergilere başvurulmuştur.

1.7.f. Macaristan

Üretimin artırılması ve tüketim maddelerinin dağıtımın düzenlenmesi için alınacak önlemlerde iş birliği amacı ile "*Yüksek İktisat Heyeti*" kurulmuştur. Savaşın başında fiyat yükseltmeleri yasaklanmış, gıda maddelerinin satımına sınırlamalar getirilmiştir.

1940'ta çıkarılan bir yasa ile vasitasız vergilerin oranları arttırıldığı gibi aynı yılın Mayıs'ında vasıtalı vergiler de önemli oranda arttırılmıştır.⁶⁰ Yine vergi konusunda 1943 yılı sonunda şirket vergileri hakkındaki hükümler ağırlaştırılmıştır. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere devletlerin en büyük sorunu halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak olmuştur.

Bu nedenle, devletler özellikle kara borsaya karşı ağır cezalar uygulamışlardır. Bu konuda yabancı ülkelerde gerçekleşip Türk basımına yansıyan birkaç örneği belirtmekte yarar vardır.

Almanya'da iâşe maddeleri vesika nizamnamesine ve hammaddeler talimatına

⁶⁰ ORUZ ve diğerleri, s.22

muhalf hareket eden şahıslar hakkında birçok ölüm cezaları verilmektedir.⁶¹

Brunswick'de büyük bir silâh fabrikasının işletme müdürü kendi özel ihtiyacı için 200 kilo et ve fabrika kantini mevcudundan 500 kilo kadar tereyağı kaldırmak suçu ile ölüm cezasına mahkûm edilmiş, müdürün bu hareketini kolaylaştıran aşçı ve kadın kâtip ise 6 yıl hapse mahkûm olmuştur.⁶²

Savaş ekonomisine aykırı hareketle önemli miktarda deri satın almış ve bunları büyük kazançlarla satmış bulunan Frakonya'da Rehav sanayi erbabından bir iş adamı ölüme mahkûm olmuştur.⁶³

İspanya'da ihtikâr(*vurgunculuk*) suçlarına idam cezası konunca gizli stoklar hemen meydana çıkmaya başlamıştır. 1 Kasım 1941'den itibaren yürürlüğe girecek olan kanun için belirtilen süre beklenmeden gizlenmiş her çeşit mal satışı arz edilmiş, Algasiras etrafında büyük miktarda buğday, arpa vs. meydana çıkarılmıştır. Bu kanunun uygulaması ile de özel mahkemeler kurulup görevlendirilmiştir.⁶⁴

Devletlerin kira artırımlarına karşı aldıkları önlemleri de şöyle ifade edebiliriz; Almanya'da mesken kiralari hakkında bağlayıcı hükümler vardır. Fiyatları tespit yetkisi devletin elindedir⁶⁵. İngiltere'de kiralar 1915 yılından beri sınırlandırılmış olup 1939 yılında kiralar daha da sıkı bir denetime tabi tutulmuştur.

Ticarethaneler genellikle 7,14,21 yıl süre ile kiraya verildiğinden bu süre içinde kiraya zam yapmak yasaklanmıştır. Yakup Kadri'ye göre dört dörtlük bir savaş ekonomisi izleyen ⁶⁶İsviçre'de de kiralar 1939 ile 1950 yılları arasında dondurulmuştur.

İsveç'te kiraların yükseltilmesini önlemek ve kiraları korumak amacı ile 19 Haziran 1942'de bir yasa çıkarılarak Kira İşleri Devlet Dairesi kurulmuştur. İtalya'da fiyatlar serbest bırakılmamıştır.

⁶¹ Cumhuriyet, 25.04. 1942

⁶² Cumhuriyet, 25.04. 1942

⁶³ Cumhuriyet, 25.04. 1942

⁶⁴ Cumhuriyet, 01.11. 1941

⁶⁵ TUNCER ve diğerleri, *Milli Korunma Mevzuatı*, Şerh ve İzahı, Ankara,1955,s.62

⁶⁶ KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada 45 yıl*, İletişim Yayınları İstanbul,1984,s.187

BİRİNCİ BÖLÜM

2.MİLLÎ KORUNMA KANUNUNUN HAZIRLANMASI

2.1.Milli Korunma Kanununun Çıkarılmasını Zorunlu Kılan Nedenler

Türkiye II. Dünya Savaşına girmemekte kararlı olmakla birlikte savaşın başladığı andan itibaren bir milyon insandan oluşan bir orduyu beslemek zorunda kalmıştır.

Savaşın başladığı andan silâh altına çağrılan genç insanların, üreticilikten ayrılarak tüketici duruma geçmesi tabî ki Türk ekonomisi için çok ağır bir yükür.⁶⁷

Yeni Asır yazarı, Şevket Bilgin yirmi Sonkânun 1940 tarihli yazısında Başbakan Saydam'ın nutkunda kanunun çıkartılmasının gereklerini şöyle açıkladığını belirtmiştir.

” Büyük Meclisin son celsesinde kabul edilen millî korunma kanunu fevkalâde hallerde millî bünyenin yüksek menfaatlerini, vatanın selâmetini, vatandaşın yersiz mahrumiyetler ve ıstıraplarla karşılaşmamasını temin için Hükümete icap eden fevkalâde salâhiyetleri vermiştir. Millet, Hükümetinin geniş salâhiyetlerle teçhiz edilmiş olmasından ferahlık duyabilir.

Zira alınmakta olan tedbirlerin yalnız halkın menfaatini gözetecek, millî iktisadın ve millî müdafaanın ihtiyaçlarını tanzim edecek mahiyette olacağına ve fevkalâde zamanlarda büyük harp günlerinin acı hatıralarını tekrar ettirmek cüretini nefislerinde bulan bedbahtlar varsa onların da cesaretlerini kökünden kıracağına kanidir. Bu tedbirler, bu hazırlıklar mutlaka fevkalâde hallerin beklendiğine ve geleceğine delil sayılamaz.

Türkiye, sulh içinde yaşamak isteyen ve kendi emniyetinin alâkadar bulunduğu sahalarda sulhun ihlâl edilmemesini temine çalışan memleketler. Eğer yakın şarkın sulhu tehlikeye düşmeyecekse, eğer birçok yabancı memleketlerde yapılan tahminler hilâfına olarak önümüzdeki aylar içinde Balkanların ve Küçük Asyanın sulh havası ihlâl

⁶⁷CEM, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1986, s.319-320;İ.TÜRK. a.g.e.,s.162.

*edilmeyecekse şüphe edilemez ki fevkalâde hiç bir tedbire lüzum görülmeyecektir.”*⁶⁸

Henüz Osmanlı Devleti’nden alınan harap durumdaki ekonomi düzeltilememiş, Osmanlı’dan kalan dış borç yükü ödenmemiş⁶⁹ iken bir de büyük bir savaşın başlaması, bu savaşın nefesinin çok yakından hissedilmesi, nüfusun onda birinin askerde olması Türk ekonomisini doğrudan olumsuz etkileyecektir.⁷⁰

Sorun, yalnızca silâh altında bulundurulmuş askerlerin beslenmesi değildir. Bunun yanı sıra askeri malzeme ve silâh durumunu düzeltme zorunluluğu vardır. O günün koşullarında ise ülkenin silâh sanayi hemen hemen hiç yoktur.

Ordu ihtiyaçları sınırlı ölçüde yapılan askeri malzeme ve silâh ithalâtına bağımlıdır. Ordunun savaş malzemesi, sıkıntısından başka ulaşım olanakları da oldukça elverişsizdir.

Bütçeden Milli Savunmaya ayrılan pay 1938–1939 yıllarında % 44 'e kadar çıkmış, bu oran savaş içinde daha da çıkacaktır.(1940'da %53'ü, 1941'de % 55'i, 1942'de %54'ü, 1943'de %52'si, 1944'de,ise %51).Buna rağmen ihtiyaçlar istenen oranda sağlanamayacaktır.

Ekonomisi tarıma dayalı bir ülke olan Türkiye için temel sorunlardan biri de bir milyonu aşkın genç insanın askere alınmış olmasından kaynaklanan üretim azalması tehlikesinin önüne geçebilmektir.⁷¹

Üretimi düşürmemek, var olan yetersiz sanayi üretimi ile ticaret ve ulaştırma hizmetlerini ayakta tutmak, yine var olan üretimi verimli ve âdil biçimde pay edebilmek sorunu savaş öncesi ve sonrası Türkiye'nin gündemindeki sürekli sorunlardır.⁷²

⁶⁸ Ayın Tarihi, 1940-74, s.203

⁶⁹ Osmanlı İmp. Düyunu umumîye aracılığı ile Türkiye cumhuriyetine kalan borç ile ilgili Saraçoğlu II. dönem başbakanlığı esnasında T.B.M.M'si açılış konuşmasında şöyle demiştir;”... *Maarıften, ziraattan sonra en büyük parayı borçlar faslına koyduk. Buraya koyduğumuz paranın 15 milyonu ile Türk milleti için tarihi ve acı hatıralar teşkil eden ve düyunu umumîye denilen bir borcu kökünden kazımak istiyoruz. Çünkü aramızdaki mukaveleye nazaran bu borcu satın almak zamanı geliyor ve bu borç frank olarak ödeneceği için 15 milyon lira ile tamamen bertaraf edilebiliyor. Böylece imparatorluğun bize bıraktığı miraslardan zamanında pek ehemmiyetli ve elemli olan birisini daha dirilmemek üzere gömmüş olacağız.”*

⁷⁰ Ayın Tarihi, 1942-108,s.27

⁷¹ Ayın tarihi, 1942-108,s.27

⁷² Ayın tarihi, 1942-108,s.27

Savaşın başında yaygın ticaret yolu olan deniz yolları açık olmakla birlikte dışarıdan istenilen malı almak güçleşti. İç piyasada bir önceki savaşı yaşamış olanlar belki bunu fırsat bilerek birden bire zengin olma hevesine kapılmış belki de savaşta kendi ihtiyaçlarını sağlayamamaktan korkarak mal stoklamaya başlamışlardır.

Yurtta savaşın ilânından beri fiyatları kademeli olarak artan maddelerin en başında inşaat malzemeleri gelmiştir. Bu malzemelerin başlıcasını cam ve camdan mamul eşyalar teşkil etmiştir.

Bir kısım camcılar, büyük cam ticarethanelerinin kendilerine cam vermediğini, cam fiyatlarının % 25 oranında arttığını ileri sürerek, ilgili makamlara şikâyetle bulunmuşlardır. Bunun üzerine harekete geçen Ticaret Odası, bu gelişme hakkında büyük cam ithal eden firmalardan açıklama istemiştir.

Bu arada cam ithal eden en büyük firmalardan biri olan "*Albert Siyon*" firması basına yapmış olduğu açıklamada:

*" Bir taraftan sigorta harp rizikoları, diğer taraftan navlunların yükselişi yeni gelen ve yolda bulunan camların fiyatlarını yükselmişti."*⁷³ demiştir.

Piyasada cam eşya üzerinde kara borsa kelimesi ile ifade edilebilecek derecede fahiş bir yükselme başlamıştır. Bilhassa aranılan ölçüde pencere ve kapı camı bulunamıyordu. Lüks camların fiyatı % 40-60 oranında yükselmiştir.

Pencere camındaki fiyat artış oranı % 10 civarındadır. Evvelce 800-850 kuruşa satılan camların sandığı, şimdi 875-900 kuruşa satılmıştır. Daha önce 200-220 kuruşa satılmakta olan çift camlar, şimdi yine hemen aynı fiyatla satılmakla beraber, müşterinin istediği ebatta cam bulunmadığı takdirde büyük ebatta cam kesilmesinden doğan zararın miktarına göre bir fiyat farkı doğmaktaydı.

O sırada piyasada çift cam az olması dolayısıyla % 15-30 oranında bir fark oluşuyordu. Ancak Avrupa'dan cam ithal edilmesi için girişimlerde bulunulması, kısa süre içinde piyasanın normale dönme umutlarını arttırmıştır.

Fakat bir taraftan navlunların yükseltilmesi nedeniyle, yeni gelen ve yolda bulunan camların fiyatı yukarı çekilmişti. Bu gidişle cam fiyatlarının tespiti ve hatta mümkünse, pencere camı gibi çok gerekli maddelere narh konulması gerekecektir.

⁷³ Cumhuriyet, 30.05.1940

Bundan başka, inşaat malzemesi arasında bulunan demir ve her çeşit nalburiye malzemesi üzerinde de kara borsacılık yapıldığına dair pek çok şikâyet vardır.

Örneğin madenî eşyadan pirinç, piyasadan tamamen çekilmiş durumdaydı. Ellerinde kalay stoku bulunanlar, bunları faturasız sattıkları için, vurgunculuğu tespitte imkân bulunamıyordu. Kalay fiyatlarındaki artış ise, % 400 ü geçiyordu.⁷⁴ Çinko ve bakır fiyatları da yüksekti.

Komisyon, kara borsacılık yapanlara fiyatlarını derhâl 1 Eylül'den önceki fiyat seviyesine dönmeleri gerektiğini bildirmiştir. İkinci bir kontrol veya olayda ihtara gerek kalmadan kapama kararı verileceğini bildirdi. Yeni çıkarılan kanundan sonra, hiçbir firma kendiliğinden fiyatlara en ufak bir zam dahi yapamayacaktır.

Zam ancak, zorunlu ve gerekçeli nedenlerle ilgili makamlar tarafından verilecek izinle olabilecekti. Stoklar için 1 Eylül 1939 tarihinden evvelki fiyatların esas tutulacağı anlaşılıyordu. Bundan sonra gelen ve gelecek olan malların durumları maliyet ve masrafları ayrılacak, buna göre fiyat müsaadesi verilecektir.

Son bir ay içinde, birdenbire ortadan kaldırılan başlıca ihtiyaç maddeleri arasında kimyevî ve tıbbî ecza önemli bir yer tutuyordu. Ecza depolarında ve eczanelerde müsekkin ilâçlardan bazılarının mevcudu tükendiği iddia ediliyordu. Müstahzar ilâçlardan birçoğu ise ortadan kalkmıştır.

Komisyonca, tıbbî ecza firmalarına, ellerindeki malları 31 Ağustos 1939 tarihindeki fiyatlar dışında bir fiyatla satamayacakları bildirilmiş ve kendilerinden stokları hakkında derhâl bilgi vermeleri istenmiştir.

İlâç vurgunculuğu üzerinde de önemle duran Hükümet, sıkı bir tahkikata girişmiştir. O sırada tıbbî ilâçlar en çok Almanya'dan getirilmiştir. Almanya'nın savaş durumunda olması nedeniyle bu maddelerin temininde büyük sıkıntı yaşanmıştır.

Bunu tespit eden vurguncular, ellerindeki bu gibi tıbbî malzemeyi piyasadan çekmişlerdir. Şimdiden eczanelerde Aspirin tükenmiştir. Almanya ve Fransa'dan gelen diğer ilâçlar da güçlükle, o da mevcut fiyatlarının % 25-30 oranında fazlası ödenmek suretiyle ancak sağlanabilmiştir.

Sağlık Bakanlığı müfettişleri, son zamanlarda ithal edilmiş olan tıbbî malzeme

⁷⁴ Akşam, 3 Kânunusani 1940, s.3

ile bunların satıldığı yerleri tespit etmeğe başlamışlardır. Böylece hangi tüccarda ne kadar mal bulunduğu meydana çıkarılacaktır. Bu ilâçların fahiş fiyatla satılmasına kesinlikle izin verilmeyecektir. Hazırlanan yeni kanuna göre, kara borsacılık yapanlar 500 liradan 1500 liraya kadar ağır para cezasına çarptırılacaklardır.

3 Ekim 1939 tarihinde Ticaret Müdürlüğü'nde yapılan toplantıda, tüccarlara satışlarını 31 Ağustos fiyatlarına göre devam ettirilmesi gereği bildirildi. Aynı zamanda vurgunculukla mücadeleyle de sağlayacak olan "*İktisadî Korunma Kanunu Projesi*" Bakanlar Kurulundan geçerek Büyük Millet Meclisine sunulmuştur.

Projenin cezaî yaptırımlar bakımından kara borsacılık yaptıkları sabit olanlara 500 liradan 20.000 liraya kadar para cezası uygulanacağı, bu gibi şahısların firmalarının kapatılacağı belirtiliyordu. Bu kanunla Başbakanlığa bağlı bir de teşkilât kuruluyordu. Teşkilâtın en önemli kolu İstanbul'da bulunacaktır.

Vurgunculukla mücadele için yapılan hazırlıklar arasında, bu gibilerin isimlerini içeren bir "*Kara Liste*" yayınlanması üzerinde de durulmuştur. Birçok ülke, bu tarz bir cezalandırmayla olumlu sonuçlar almıştır.

9 Ekim 1939 tarihinden itibaren fiilî kontrollerine başlayan "*İhtikârla Mücadele Komisyonu*", ellerinde beyanı verilmemiş stok mal bulduran kurumlara kapama cezası vermeye başlamıştır. Bu kontroller kısa sürede piyasada etkisini göstermiştir.

Örneğin 9 Ekimden itibaren vurgunculukla mücadele komisyonu, toptan kahve satışını fiilen kontrol altına almıştır. Bu arada kahve ihtikârını önlemek için, Brezilya kahve şirketinden aldıkları kahveleri müşterilerine düzenli bir şekilde vermediği belirlenen veya yüksek fiyatlarla satış yaptıkları anlaşılan tüccarlar hakkında kanunî takibatta bulunulacak, bu gibilere kahve verilmesi men edilecektir. Bu tedbirler etkisini derhâl göstermiş ve kahvenin kilosu 110 kuruşa kadar düşmüştür.

Bunlara diğer savaş fırsatçıları da katılınca iç piyasada mal bulmak güçleşti ya da bulunan malın fiyatının yükselmesine yol açmıştır. Ülkede daha savaşın başında ve savaşa girilmemesine rağmen yalnızca yukarıdaki sebepler fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Yoksa savaş başlar başlamaz tarım ve sanayi alanında bir ya da iki ayda üretim düşmüş ve bu durum da hemen halka yansımış değildir.

Dış piyasadaki ithal mallarının fiyatlarının artmasına karşın ihraç mallarında

bunun tam aksine fiyatlarda düşmeler gözlenmiştir. 0 günleri dile getiren Kemal Turan şu açıklamayı yapmaktadır.⁷⁵

“ 1939 yılı sonbaharında toprak mahsulleri ihraç edilmeyeceği korkusu ile henüz çiftçinin elinde bulunan ürün fiyatları birden bire düştü. Köylü malına alıcı çıkmadığını görünce korktu ve bugüne kadar hayret edilecek bir düşüklükte mallarını satmaya başladı.

Toplumda bir zümre savaş ortamından kara borsacılık yolu ile yararlanır iken diğer zümrenin sıkıntıya düşmesi elbette kabul edilebilir bir durum değildir. Bu yüzden savaş öncesi ve savaşın başından itibaren kara borsacılığa karşı mücadele etme gereği duyulmuştur.

Bu mücadele 1335 tarihli Men-i İhtikâr(vurgunculuk) Kararnamesi ile yürütülmeye çalışılmış ama bu kararnamenin günün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olduğu sonucuna kısa surede varılmıştır.”⁷⁶

I. Dünya Savaşı'nda teşkilâtsizliğin ve zamanında önlem alamamanın halk üzerindeki olumsuz etkisini görmüş ve yaşamış olan Saydam Hükümeti ister istemez ekonomi üzerinde önemli kararlar almak yolunu seçmek zorunda kalmıştır.

15.1.1940 tarihinde Başbakan Refik Saydam tarafından Muvakkat Encümene sunulan Milli Korunma Kanununu mucip sebepler lâyihasında yasanın çıkarılış sebebi şöyle ifade edilmiştir.⁷⁷

“Bununla beraber Milli hayatımızda istisnâ ahvalin tesirlerini önlemek ve sair bakımlardan olduğu kadar iktisâdi bakımdan da tahaffuzi ve tedafîu tedbirler almak zarureti muvacehesindeyiz.

Eğer Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu ahval ve şartları ve bunun memleketimizdeki akisleri lüzum hâsıl olan herhâlde Yüksek Meclise ayrı bir kanun lâyihası ile müracaat etmek imkânını verecek mahiyette olsa idi Hükümetin bu yolu takip edeceğine şüphe yoktu.

Fakat hâdisat o derece süratle ilerlemekte ve tahavvül (değişme

⁷⁵ TURAN, a.g.m., s.9

⁷⁶ Anadolu, 20.1.1940

⁷⁷ T.B.M.M, a.g.e., s.1-2

başkalaşma)eylemektedir ki, bu vaziyet ancak müstacelen(acele) günü gününe ve bilhassa zamanında alınacak karar ve tedbirlere ihtiyaç göstermektedir.”

İçinde bulunulan koşullar Hükümetin çok hızlı ve yerinde karar almasını zorunlu kılmaktadır. Üretimin arttırılması ya da olduğu seviyede tutulabilmesi, bu üretimin düzenli ve âdil dağıtımı, kara borsacılığın önlenmesi ithalât ve ihracatın savaş içinde düzenlenmesi ordu ve kentli kesimin temel ihtiyaçlarının giderilmesi uygulamalarının normal zamanlarının yasaları ile yürütülmesi mümkün değildir.

Diğer tüm devletlerde olduğu gibi olağanüstü koşullarda uygulanmak üzere yeni bir yasanın yapılması zorunludur. Bu zorunluluk da Milli Korunma Kanunu⁷⁸ ile giderilmeye çalışılmıştır.

2.2.Milli Korunma Kanununun Hazırlık Dönemi

II. Dünya Savaşının çıkacağı çok önceden belli olmaya başlamış, bunu sezinleyen Avrupa Devletlerinin çoğunluğu ekonomik önlemler almaya başlamışlardır. Oysa ülkemizde savaş ekonomisi üzerinde savaş öncesinde durulmamıştır.

*"Bu konuda hazırlık çalışmaları olmamış resmi veya özel yayınlar da yapılmamıştır.”*⁷⁹ Savaşın çıkma olasılığına karşı yapılan tek hazırlık ise milli savunmaya daha fazla para ayırmak olmuştur.

Savaş ekonomisi ile ilgili ilk çalışma 31 Mayıs 1939'da bir komisyonun kurulup müdafaa ekonomisi hakkında bir ekonomik savunma raporu hazırlaması ile başladı. Hazırlanan bu rapor önce İktisat Bakanlığına daha sonra da Başbakanlığa sunulmuştur.⁸⁰

Geniş bir inceleme olan bu rapor temel alınarak Hükümet parti grubuna bu konuda yasa hazırlaması için öneride bulunmuş 26 Aralık 1939 tarihinde "*Milli İktisâdi Korunma Kanun Projesi*" hazırlanıp CHP Grup Başkanlığına sunularak incelenmesi

⁷⁸T. C.Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü Sayı 6/220 15.11.940. Başbakan Refik Saydam Büyük Millet Meclisi Yüksek Reislğine; Milli Korunma Kanunu Lâyîhasını gönderdiğinde kanuna olan ihtiyacı şöyle açıklamıştır;” *Fevkalâde hallerde ve seferberlik zamanında halk ve Milli Müdafaa ihtiyaçlarını temini için Hükümetin vazife ve salâhiyetlerle teçhizine müteallik Milli Korunma Kanunu lâyihası ve mucip sebeplerine ilişik olarak takdim ediyorum. Kanuniyet kesbetmesi için lâzım gelen muamelenin yapılmasına müsaade buyrulmasına rica ederim.”*

⁷⁹AYDEMİR, Ş.Süreyya, *II. Adam*, Cilt 2,4.b., İstanbul, 1978, s.70

⁸⁰ AYDEMİR, a.g.e., s.211-212

istenmiştir.

Tasarı Meclis Grubu İdare Heyeti'nin Aralık ayının son günlerinde yine grup kararı ile seçtiği bir komisyon tarafından 23 madde olarak hazırlandı.⁸¹ Parti meclisi Grubu'nda bu tasarı iki gün boyunca tartışıldı. Tartışma sonunda yeni bir komisyon ile yeni bir tasarı hazırlanması kararlaştırıldı.⁸²

Recep Peker'in başkanlığında yeni seçilen komisyon 6 Ocak'ta çalışmalarına başladı. Komisyon evvelce hazırlanan tasarıyı temel alan 70 maddelik "*Milli Korunma Kanun Projesi*"ni hazırladı. Bu tasarı Muvakkat Encümen tarafından 72 maddeye⁸³ çıkarılıp kabul edildikten sonra T.B.M.M'de tartışmaya sunuldu ve tartışma sonucu 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilerek yasalaştı.⁸⁴

Buraya kadar olan aşamaları biraz daha ayrıntılı incelemek konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Milli Korunma Kanunu, CHP komisyonlarında ve Meclis'te heyecanlı tartışmalara yol açmıştır.

Ulus gazetesi yazarı, Necibali Kücükaya "Milli Korunma Kanununu Hedefi Nedir?" adlı yazısında şöyle demiştir:

" Belki yakında Hükümet tarafından tatbik başlanılacak olan Millî Korunma Kanununun istihdaf ettiği tek bir gaye vardır. Fevkalâde hal ve şartlar içinde millî bünyeyi kuvvetlendirmek.

Sosyal hayatın kendisine mahsus bir takım tezahürleri vardır. Fevkalâde zamanlarda, cemiyetin iktisadî ve içtimaî varlığında normal zamanlarla alâkası olmayan hususî bir takım vaziyetler hâsıl olur.

Nasıl bir mikrop zemin ve muhitini bulunca baş kaldırarak faaliyete ve bulunduğu muhiti tahribe kalkarsa fevkalâde zamanlarda da istihsal ve istihlâk muvazenesinin bozulmasından dolayı hatır ve hayale gelmeyen binlerce ahlâkî zaaf başlar ve içtimaî bünyeyi kemirir ve bünyenin mukavemetini kırarak onu feci akıbetlere sevk eder. ...Kanun büyük hedefine varmak niaksadı ile iki esaslı yoldan yürümüştür.

⁸¹ Akşam, 3 Kânunusani 1940, s.8, Belirtilen 23 maddenin içeriği için.

⁸² Ayın Tarihi, 1940-74, s.90-91

⁸³ Bkz. Milli Korunma Kanununun tam metni için, TUNCER, ARIEMRE, ve AKŞİT, *Milli Korunma Kanunu Şerh ve İzahı*, Ankara, 1955, s.1-196

⁸⁴ Koçak, a.g.e., s.248

- 1) — *İstihsalı artırmak ve tanzim etmek,*
- 2) — *İhtikâra meydan ve imkân vermemek.*

...Çünkü bu işte devletin takip ettiği gaye millî bünyeyi sağlam ve kudretli tutmak olduğuna göre Hükümetin emrinde bulunan herkesin bu işi vatan müdafaası gibi kutsî bir iş sayarak çalışması millî bir borçtur.”⁸⁵

Savaş başlamadan önce içinde eski kadrocu hareketi yönlendirenlerin de bulunduğu bir komisyonca hazırlanmaya başlanan yasa tasarısının CHP yönetim kuruluna gelişi ancak savaş başladıktan sonra 8 Eylül 1939 tarihinde mümkün olmuştur.

Bu tasarı beş ayrı rapordan oluşmuş ve sadece savaş ekonomisini tüm hatları ile ele almayı amaçlamıştır. Bu tasarı zamanın İktisat Bakanı Hüsnü Çakır'a verilmiş ve onun tarafından da Başbakan Refik Saydam'a sunulmuştur.

Saydam yukarıda da belirtildiği gibi 26 Aralık'ta "Milli İktisâdi Kanun Projesini" CHP Grup Başkanlığına sunarak incelenmesini istemiştir. Tasarı grup tarafından oluşturulan özel bir komisyonda incelenmiştir.

Komisyon:"*Cihanın günlük siyasî gidişi, memleketi her gün yeni ve anî bir olay ile karşılaştırmak ihtimali bulunduğundan Hükümetin bu projede işaret edilen yetkilerle donatılmasına*" karar vermiştir.⁸⁶

Tasarı anlayış ve uygulamada daha yararlı olacağı düşüncesi ile parti grubu genel heyetine görüşülmek üzere gönderilir. İşte burada bu tasarı iki gün süre ile tartışılır. Konuşmacılar özellikle bu tasarının Teşkilât-ı Esasîye (1924 tarihli Anayasa) uygun olup olmadığı üzerinde durur.

Milli İktisâdi Korunma Kanunu adıyla hazırlanan tasarının Türklerin tabî haklarından olan sayüamel(*çalışma, iş yapma*), akit, temellük(*mülk edinme*) ve tasarruf ve şirket kurma serbestisini Hükümete tehdit, takyit(*sınırlama*) salâhiyeti verdiği ileri sürülür.⁸⁷

Bu hakları bir kararla sınırlandırmak, kanun kuvvetinde karar çıkarma yetkisinin Hükümete verilmesidir. Oysa Teşkilâtı Esasiye'nin 5. ve 26. maddelerine göre Kanun

⁸⁵ Ayın Tarihi, 1940-79, s.213-215

⁸⁶ AYDEMİR, *II. Adam*, Cilt.2,s.213

⁸⁷ Turan, a.g.m., s.14

çıkarma yetkisi yalnızca Meclistedir.⁸⁸

Bu konu TBMM içerisinde tartışmalara neden olmuştur. Hemen bütün konuşmacılar savaş karşısında Hükümete yetki vermek istiyor, ama bu yetkinin Anayasaya tamamen uygun olmasını şart koşuyordu.

Aslında “*Teşkilât-ı Esasiye*” Hükümetlere Meclise danışmadan karar verme yetkisi vermişti. Şöyle ki Hükümet (*Bakanlar Kurulu*) sıkıyönetim ilân edebilir, seyahati, yayını, haberleşmeyi yasak edebilir, sonra da bunu Meclise bildirebilirdi. Bunun gibi Hükümete “*İktisâdi Bir Örfî İdare*” ilân etme yetkisinin tanınmasını isteyenler de oldu.

Bunlara göre Anayasayı değiştirmek gerekiyordu, ama bu fikir taraftar bulamadı. Tartışmada Anayasanın 74. maddesinin son fıkrası ileri sürüldü.⁸⁹ “*Fevkalâde hallerde kanuna göre tahmil olunacak para ve mal ile çalışmaya dair mükellefiyetler müstesna olmak üzere hiç bir kimse hiçbir fedakârlık yapmaya zorlanamaz.*”

Bu madde ile çıkış yolu da bulunmuştur. Demek ki Anayasa olağanüstü durumlarda vatandaşların malca ve paraca istisnâ fedakârlıklarını kabul ediyor, ancak uygulanacak olan bu yükümlülüklerin yasaya uygun olması koşulunu arıyordu.

Yeni düşünceler özel bir yasa ile işlerlik kazanabilirdi. Komisyonunda bunlardan başka küçük tartışmalar da olmuş, sonuçta tasarı kabul edilip yeni kurulacak komisyona havale edilmiştir.

Aynı tarihlerde Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu basına, çok yakın bir zamanda çıkacak yetki yasasının piyasadaki fiyat denetimlerini sağlayacağı müjdesini vererek yeni yasadaki beklentisini de dile getiriyordu.⁹⁰

Bir başka gazete ise yeni çıkacak yasadaki çok şeyler ummakta bu yasa ile ihtikâr (*vurgunculuk*) suçlarının şiddetle cezalandırılacağını, ihtikâr (*vurgunculuk*) suçunun kökünün kazınacağını yazmakta idi.⁹¹

Başkanlığını Recep Peker'in yaptığı ve otuz üyeden oluşan yeni komisyon yirmi

⁸⁸ Turan, a.g.m., s.14-15

⁸⁹ KİLLİ, Suna, *Türk Anayasaları*, B.2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982, s.58-59

⁹⁰ Anadolu, 25.12.1939.

⁹¹ Yeni Asır, 3.1.1940.

üç maddelik tasarıya son şeklini vererek yetmiş maddelik Milli Korunma Kanunu'nu hazırlamıştır. Hazırlanan bu yasa tasarısı Refik Saydam tarafından Muvakkat Encümene gönderilmiş, orada da tartışılarak özü aynen kalmak koşulu ile yetmiş iki madde olarak değiştirilip, T.B.M.M 'ye gönderilmiş ve 18 Ocak 1940 tarihinde tartışılarak 3780 sayılı yasa ile kabul edilmiştir.

Ulus gazetesi yazarlarından Kemal Ünal Milli Korunma Kanunu şöyle tanımlamıştır.⁹²

“Türk vatanının bölünmez, hiç bir tecavüze tahammül etmez, hiç bir zor karşısında millî haklarından vazgeçmez mahiyetinin yeni bir ifadesidir.

Yalnız vatandaşların değil, bizimle alâkalı herkesin vereceği hüküm şu olmalıdır ki, Türkiye Hükümeti bugün millî mücadelesinde kendini muvaffak kılacak yeni bir silâha daha kavuşmuştur.”

2.3.Milli Korunma Kanununun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Kabulü ve Meclis Tartışmaları

15 Ocak 1940 tarihinde Başbakan Refik Saydam tarafından Muvakkat Encümen'e gönderilen tasarı 24 kişiden oluşan ve başkanlığını Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel'in yaptığı Encümen tarafından incelenmiştir.⁹³

Projeye iki madde ilâve edilip, bazı maddeler de özü aynı kalmak koşulu ile küçük değişiklikler yapılarak proje kabul edilmiştir.⁹⁴ Encümenin bu tasarı üzerindeki

⁹² Ayın Tarihi, 1940-74,s.90-91

⁹³ Ayın Tarihi, 1940-74,s.202

⁹⁴Zabıt Ceridesi C.8 18.1.1940' Kanun No. 3780' Kabul tarihi. 18.1.1940,R.G. ile neşir ve ilânı.26 İkinci Kanun 1940 sayı.4417)Yayımlandığı Düstur. Tertip. 3 Cilt. 21 s. 274, Milli Korunma Kanunu lâyihası mucip sebepler mazbatası; “Son zamanlarda Avrupa da hüküm sürmekte olan siyasî gerginlik nihayet müteaddit milletler arasında harp haline inkılâp etmiş ve böylece harp sahasına ve harp tehlikesine yakın ve hatta uzak memleketler fevkalâde ahval ve şartlar içinde kalmışlardır. Bu ahval bilhassa süratli seyri sebebi ile hemen her tarafta Hükümetlerce alınan fevkalâde tedbirlerle karşılanmaktadır. Muhtelif memleketlerde Hükümetlere bu hususta verilen geniş salâhiyetler zikredilen ahvali en iyi ifade eyleyen alâmetlerdir. Memleketimizin halen Avrupa’da hüküm süren harbin dışında bulunduğu malûmdur. Bununla beraber, milli Hayatımızda bu istisnâ ahvalin tesirlerini önlemek ve sair bakımlardan olduğu kadar, iktisadî bakımdan da tahaffuz ve tedafîi tedbirler almak zarureti muvacehesindeyiz. Bu zaruretlar dolayısı ile Milli Korunma Kanunu, adı alımda hazırlanan bir kanun lâyihası yüksek Meclise arz edilmektedir. Bu lâyiha ile Cumhuriyet Hükümeti, Yüksek meclisten, ahvalin icap ettirdiği salâhiyetlerin verilmesini rica etmektedir. Eğer Avrupa’nın bugün içinde bulunduğu ahval ve şartların ve bunun memleketimizdeki akisleri, lüzum hâsıl olan her halde Yüksek meclise ayrı bir kanun lâyihası ile müracaat etmek imkânını verecek mahiyette olsa idi, Hükümetin bu yolu takip edeceğin yoktu, o derece, süratle ilerlemekte ve tahavvül eylemektedir ki, bu vaziyet ancak müstacelen, günü gününe ve bilhassa zamanında alınacak karar ve tedbirlere ihtiyaç göstermektedir. Yüksek Meclis bu ahval ve şartların tevhit etliği zaruretlari bihakkin takdir buyuracağı cihetle Millî Korunma Kanunu lâyihasının arzını istilzam, eden sebeplerin daha ziyade tafsiline mahal kalmamaktadır. Lâyihanın birinci faslı istenilen salâhiyetlerin ne gibi ahvalde kullanılacağını sarih bir surette göstermektedir. Bu kanun ile

çalışmalarına Başbakan Refik Saydam, Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu ve Ekonomi Bakanı Hüsni Çakır da katılmışlardır. 72 maddelik Milli Korunma Kanunu tasarısı 18 Ocak 1940 tarihinde Meclis'te tartışılmıştır.⁹⁵

Milli Korunma Kanunu tasarısı Mecliste tartışılır iken tüm maddeler birer birer okunup milletvekillerine madde ile ilgili sorular olup olmadığı sorulmuş, ilgili soru olduğunda tartışılmış, meclisin onayı alınmıştır.

Milli Korunma Kanunu maddeleri ile ilgili 20 madde hakkında ya açıklama istemiş ya da bu maddeler hakkında tartışma açılmıştır. 52 madde ise okunup doğrudan tartışmasız kabul edilmiştir. Ayrıca bu tartışmaların ardından yasa tasarısının tümü meclis başkanı Refet Canitez tarafından açık oya sunulmuş ve çoğunluk tarafından kabul edilmiştir.⁹⁶

Kanun Hükümete büyük salâhiyetler vermekle beraber hiçbir zaman sosyalist sistemlerin takip ettikleri, usule müracaat etmemiş, salâhiyetin karşısında ferдин vaziyetini, mükellefiyet karşısında hakkı bir arada yürütmüştür.⁹⁷

Milli Korunma Kanunu'nun mecliste görüşülmesine Ali Rana Tarhan'ın soruları ile başlanmıştır. Birinci sorusu kanunun tatbik mevkiine ne vakit gireceği hakkındadır.⁹⁸ Başvekil Dr. Refik Saydam şu cevabı vermiştir:"

Heyeti celilenizce malûm olduğu üzere dünya vaziyetinin, dünya harp ve iktisadî

Hükümet yalnız salâhiyet almakla iktifa etmemekte, fakat vazifeler de deruhte etmektedir. Esasen salâhiyet mefhumundaki vazife da mündemiç bulunmakla beraber keyfiyet, tasrihin, birinci maddede ifade olunmuştur. Bu kanunun tatbikatında müteaddit vekâletler teşkilâtı vazife alacakları cihetle, kanunun istihdaf ettiği millî Korunma gibi yüksek bir gayeye vusul için çalışılırken, muhtelif teşkilât arasında iş birliğinin temini her zamankinden daha büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Lâyihanın ikinci faslına bu düşünceye cevap verecek hükümler konmuştur. İktisadî hükümleri bir arada toplayan üçüncü fasılda, sanayi, ticaret ve ziraat gibi geniş iktisadî faaliyet sahalarında alınacak tedbirlere dair hükümler bulunmaktadır. Bu fasıl bir taraftan halkın ve Millî müdafaanın ihtiyaçlarına tekbül eden maddelerin muhtelif suretlerle temini ve zirâî, sınaî ve ticarî faaliyetlerin, bu maksatlara göre tanzimi gibi iktisadî çarelere ve diğer taraftan da, fevkalâde ahvalden memleketin zararına olarak istifadeye kalkışacaklara karşı lâzım gelen tedbirleri ihtiva etmektedir. Hükümet mezkûr fasılda yazılı olduğu veçhile icabında bizzat sınaî ve ticarî mahiyetteki teşebbüslere girişmek, mal satın almak ve iddihar etmek, hususî teşebbüslere kanunun maksatları dâhilinde vazifeler vermek ve bunlara kredi temin eylemek gibi sermayeye ihtiyaç gösteren muamelelerde ifa edecektir. Bu muamelelerin icap ettirdiği sermayeye müteallik hükümler dördüncü fasılda yer almıştır. Beşinci fasılda cezaî hükümleri ihtiva etmektedir bu fasılın 66'ncı maddesinde yazılı olduğu üzere cezaî takibat kanunî şartların mevcudiyeti halinde meşhut suçlar muhakeme usulüne tevfikân, yani en sîratli muhakeme usulüne göre icra edecektir."

⁹⁵ T.B.M.M. Z.C. d.6, c.8 , İ.27 .18.1.1940, s.138-158

⁹⁶ Ayın Tarihi,1940-74, s.188

⁹⁷ Ayın tarihi, 1940-74 ,s.215

⁹⁸ Ayın Tarihi, 1940-74 ,s.188

vaziyetinin mecburiyetleri olmasaydı bu kanunun tevdi için üzerinde durmazdık. Binaenaleyh bugün bu kanunun kabulünden sonra derhâl tatbik mevkiine geçmesini tabî ve lâzım görüyoruz.

Haricî, iktisadî müesseselerin dâhilde yaptığı inikâslar ve bilhassa ihtikârla mücadele lüzumları bu kanunun derhâl tatbikine geçilmesi için amil oluyor.”⁹⁹

Ali Rana Tarhan'ın ikinci sorusu ise, kanunun tatbikinde takip edilecek ve hâkim olacak zihniyet nedir?¹⁰⁰

Başvekil Dr. Refik Saydam şu cevabı vermiştir:” *Bendeniz bunu şöyle anladım.*

Kanunun tatbikinde takip edeceğimiz plân bittabi kanunun ihtiva ettiği muhtelif mevzuların birbirleri ile olan alâkasını ve tatbik lüzumuna temas ederek bu esaslı program hazırlandıktan sonradır ki, kanunun tatbikine geçeceğiz. Aksi takdirde kanunun tatbikine geçmek fayda yerine mazarrat verir.

Binaenaleyh evvelâ muhtelif mevzuları nazarı dikkate alarak ve bunların birinin diğeri ile olan alâkasını göz önünde tutarak Hükümetçe hazırlanacak bir plân dâhilinde bir program hazırladıktan sonra kanunun tatbikine geçmiş olacağız.”¹⁰¹Milletvekillerince kanunun uygulamasında hâkim olacak zihniyetin ne olacağı sorulduğunda ise Başvekil Dr. Refik Saydam şu cevabı vermiştir:”

Bunu bilhassa çok mühim gördüm. Vatandaşın mümkün olduğu kadar normal hayatını örselenmeyecek şekilde olmasına dikkat etmek bizim için bir vazifedir ve geniş iş sahibi vatandaşların normal sailerini kazançlarını mümkün olduğu kadar tahdit etmeyecek şekilde olmasına Hükümetiniz gayret edecektir, Hususî teşebbüsleri alâkadar eden meseleleri iş muhitleri ile görüşüp, konuşup ondan sonra mevkiî tatbikine koyup koymamak meselesinde ne düşündüğümüzü sordunuz.

Şu dakikada söyleyeceğim şu olacaktır: Hususî teşebbüsleri alâkadar eden kararları almadan önce iş muhitlerinin mütalâalarını almanın münasip olacağına kani olduğumuz zaman bunda hiçbir zaman tereddüt etmeyeceğiz. Büyük iş küçük iş mevzu bahis değildir.

⁹⁹ Ayın Tarihi, 1940-74, s.188

¹⁰⁰ Ayın Tarihi, 1940-74, s.188

¹⁰¹ Ayın Tarihi, 1940-74, s.188

Meselâ iş muhiti itibarı ile bunların fikirlerini almak bizim için faydalı olacağına kanaat getirdiğimiz dakikada bundan hiç çekinmeyeceğiz ve daima bunların fikirlerini de almayı kendimiz için bir esas bileceğiz.

Buna bir kaydı ihtiyatî koymak mecburiyetindeyim. O da kanunî veyahut bu gibi mütalâaları almayı ve ne vaktinden evvel ne de vaktinden sonra bırakmamayı kendimiz için şiar edineceğiz.

Sebebi de vaktinden evvel alınması iş muhitini mutazarrır edebileceği gibi, vaktinden evvel alınmaması da iş muhitini tekrar mutazarrır edebilir. Bu nokta-i nazardan mümkün olduğu kadar zamanında ve kabil olduğu kadar fazla iş muhitinin fikrini sormak bizim için vazife ifa ederken kolaylık teşkil edecektir.”¹⁰²demıştır.

CHP Müstakil Gurubu adına söz alan Tarhan tasarıyı prensip olarak grubunun benimsediğini ve desteklediğini bildirmiş, bununla beraber Hükümete kanunun ne zaman uygulamaya konulacağını, uygulamada nasıl bir yol izleneceğini ve özel teşebbüsü ilgilendiren önemli kararlar alınır iken iş çevrelerinin fikirlerinin alınıp alınmayacağını sorarak açıklama istemiştir.¹⁰³

Tarhan'ın sorularına karşılık olarak önce Berç Türker açıklamada bulunmuş, uygulamanın olağanüstü zamanlara özgü olduğunu, uygulama sırasında kesinlikle Anayasaya bağlı kalınacağını bu olağanüstü durumun kalkması ile yasanın da yürürlükten kalkacağını belirtmiştir.¹⁰⁴Başbakan Refik Saydam'da Tarhan'ın sorularını yanıtlar iken olağanüstü durumun gerektirmesinden dolayı uygulamaya hemen geçileceğini, izlenecek yolu da ;

"Vatandaşın mümkün olduğu kadar normal hayatını örselemeyecek şekilde olmasına dikkat etmek bizim için bir vazifedir. (Özel teşebbüsle ilgili olarak da) İş sahibi vatandaşların normal kazançlarını mümkün olduğu kadar tehdit (etmemek ve)mümkün olduğu kadar fazla iş muhitinin fikrini sormak bizim için kolaylık arz edecektir”¹⁰⁵Biçiminde yanıtlayarak sermaye çevrelerini de yasa karşısında heyecanlandırmamaya çaba gösteriyordu.

¹⁰² Ayın Tarihi, 1940-74, s.189-190

¹⁰³ Ayın Tarihi, 1940-74, s.188-190

¹⁰⁴ Ayın Tarihi, 1940-74, s.188-190

¹⁰⁵ a.g.e., s.139-141

19. madde görüşülür iken Urfa milletvekili Ahmet Yardan'ın kısa açıklama isteyen sorusunun yanında İzmir Milletvekili Sadettin Epikman'ın sorusu dikkat çekmektedir.

19. madde günde 3 saat fazla mesaiye olanak tanıyan ve 1936 tarihli iş kanununun da uygulanmasını kaldırmak olanağı doğuran maddedir. Bu madde ile ilgili olarak Epikman oturduğu yerden "*Ekipler ihdas edilemez mi, yalnız 3 saat mi*"¹⁰⁶ şeklinde bir soru yönelmiş Muvakkat Encümen Başkanı Düşümsel, bu soruya yanıt olarak maddenin ekiplerle ilgisi olmadığını, ama işçinin isterse kendisine tanınan bir günlük hafta tatilini kullanmayabileceğini söylemiştir.

Yirmi ikinci madde üzerinde söz alan Muğla Milletvekili Hüsnü Kitapçı ithalâtçı tüccarlara kredi, döviz ve güven yazısı verilmemesini hatta çıkarıcı olan bu kişilerin işlerinden alınmasını istemiştir.

Buna karşın Düşümsel, Hükümetin bazı malların yurt içine bazı kuruluşlarca daha kolay getirilebileceğini belirtmiş, bu zorunluluğa uymayanların da Milli Korunma Kanunu tasarısında yer alan 56. madde ile cezalandırılacaklarını söylemiştir.

Tartışılan maddelerden biri de 32. maddedir. Bu madde hakkında Muğla Milletvekili Hüsnü Kitapçı ve Sivas Milletvekili A. Naci Demirağ tüccarların mal alımlarına sınırlama getirilip, stok yapmalarını önleyici nitelikteki maddeyi eleştirmelerini Feridun Fikri, sert ve kesin;

*"Bu ihtikârın(vurgunculuk) en mühimidir. Lüzumundan fazla mal almak çok defa ihtikârın(vurgunculuk) en bariz vasfını arz eden bir fiildir. Binaenaleyh bunu çıkarmak demek bu maddenin bünyesinde bir zaaf vücuda getirmek demektir."*¹⁰⁷

Şeklinde yanıtlar iken Ticaret Bakanı Topçuoğlu aynı soru için daha yumuşak ve yuvarlak bir konuşma ile

"Lüzumundan fazla mal satın alması tabiri, daha ziyade ticaretin içerisinde bulunanlara değil ticarete meluf olmayanların veya tacir olmayanların yaptıkları

¹⁰⁶ KOÇAK, a.g.e., 472;T.B.M.M. Z.C.; a.g.e., s.144

¹⁰⁷ T.B.M.M. Z.C. a.g.e., s.144

¹⁰⁷ T.B.M.M. Z.C. a.g.e., s.144

stoklar içindir" şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹⁰⁸

"Üzerinde ekim yapılmayan 500 hektardan fazla arsa Hükümet bir bedel mukabilinde işletebilir."¹⁰⁹ Biçimindeki 39. madde ile ilgili olarak Tokat milletvekili Galip Pekel, devletin üzerinde ekim yapılmayan 500 hektardan fazla araziye kira karşılığında işletebilmek olanağının küçük topraklar içinde genişletilmesini istemiş ve büyüklü küçüklü tüm boş toprakların büyüklüğü dikkate alınmadan işletilmesini önermiştir.

Ticaret Bakanı Topçuoğlu Ziraat Bakanı adına bu soruyu yanıtlamış ve küçük alanlarda devletin işletmesinin verimli olmayacağını ifade etmiştir. Pekel'in toprağı devletin mi işleteceğı sorusuna Düşünsel, "*Devlet işletecektir*" yanıtını vermiş, Pekel'in tekrar toprağı işleteceklere vermeyi Hükümet sakıncalı mı buluyor? sorusuna, "*Hükümetin hakkı takdiridir*" diyerek karşılık vermiştir.¹¹⁰

Milli Korunma Kanunu üzerinde tartışmalar tarımla ilgili madde üzerinde yoğunlaşmıştır. Üzerinde en fazla tartışılan madde 41.madde olmuştur.¹¹¹

Bu madde ile ilgili olarak 10 Milletvekili değişik eleştirilerde bulunmuş, bu eleştirileri Feridun Fikri Düşünsel, Refik Saydam, Mümtaz Ökmen, Sırrı İçöz, Ruşeni Barkın yanıtlamaya çalışmış ama eleştirmenlere tatmin edici yanıt verilememiş meclisteki muhaliflere rağmen madde kabul edilmiştir.

41. madde" *Ekilen her dört hektar arazi için bir çift öküz Milli Müdafaa mükellefiyetinden istisna edilir* "¹¹² biçimindedir.

Buna göre 40 dönüm (4 hektar)den az arazisi olan küçük çiftçiler bütün öküzlerini Milli Müdafaa yükümlülüğü gereci olarak devlete verecektir. Bu durum da küçük çiftçinin üretim kaynağından yoksun kalması demektir.

Maddenin bu yanı, içlerinde Yusuf Hikmet Bayur ve Kazım Karabekir'in de bulunduğu on Milletvekilince şiddetle eleştirilmiştir, madde üzerinde ilk eleştiriye Galip Pekel yapmış.

¹⁰⁸ a.g.y.

¹⁰⁹ TUNCER ve diğerleri,a.g.e., s.136-137

¹¹⁰ a.g.e., s.150

¹¹¹ a.g.e., s. 151-154

¹¹² TUNCER, ARIEMRE, AKŞİT, s.138

Bu madde ile savaşın yükünün 40 dönümden az hububat eken çiftçiler üzerine çöktürüleceğini bu gün bu durumda 40 dönümden az ekim yapan çiftçinin gelirinin %75'ini oluşturduğunu belirtmiştir.

Pekel'in bu eleştirisine Düşünsel yanıt vermiş Peker'i Hikmet Bayur ve İbrahim Diblan desteklemiştir. Onun ardından Pekel tekrar konuşarak 40 dönümden az ekim yapanın elinden öküzlerinin alınmasının yerine; bir çift öküzü olanın 40 dönüm alan ekmekle yükümlü tutulmasını önermiş; ama önerisi desteklenmemiştir.

Düşünsel'in bu sorulara yeterli yanıt verememesi üzerine eleştirileri yanıtlamak üzere Başbakan Saydam konuşma yapmıştır.

Saydam olağanüstü koşullar içinde bulunduğunu bu sırada fertleri değil top yekûn Milleti ve onun ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini belirtmiştir.¹¹³

Başbakanın konuşması da eleştirileri tatmin etmemiş. Bayur şu konuşmayı yapmıştır.

“Başvekilimiz dediler ki, kendini besleyecek kadar eken köylüye öküz bırakmıyoruz memleketi besleyebilecek köylüye bırakıyoruz... Sonra kendi geçimi için buğday eken adamın hali ne olacaktır?”

Devamında da Bayur, fakire öküz bırakılmayıp sadece zengin köylüye öküz bırakılır ise zenginin kendi arazisinden biraz, tasarruf yaparak fukarayı istismar edebileceğini belirtmiştir.

Milli Müdafaa Vekili Mümtaz Ökmen verdiği yanıtta bu maddenin komisyonlarda Ziraat Bakanı, müsteşarı ve birçok çiftçiden anlayanlarca tartışıldığını ve en uygun bu şekilde saptandığını belirtmiştir.

Sırrı İçöz de ordunun araç sıkıntısı çekmemesi için bu maddenin şart olduğunu bu madde ile ziraatte sınırlama getirilmediğini aksine teşvik bile ettiğini ifade etmiş. Kazım Karabekir'in konuşmasının ardından madde hakkındaki görüşmeler yeterli görülmüş oylanarak çoğunlukça kabul edilmiştir.

Bundan sonraki maddeler hakkında önemli bir tartışma olmamış yetmiş iki maddenin görüşülmesinden sonra yasa tasarısının tümü oylanmış ve kabul edilmiştir.

¹¹³ Ayın tarihi, 1940-74 ,s.201

Yasanın kabulünden sonra bir konuşma yapan Saydam Milli Korunma Kanunu'nu kabul ettikleri için meclise teşekkür etmiş, kanunun uygulanmasında büyük titizlik göstereceklerini söylemiştir.

2.4. Milli Korunma Kanununun Uygulanması

Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940 tarihinde T.B.M.M.'ce kabul edilmiş, 19 Şubat 1940'ta uygulanmasına karar verilmiş, 21 Şubat'ta Resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹¹⁴ Milli Korunma Kanunu diğer kanunlardan farklı olarak Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan kararnameler ile uygulanmıştır.

Bunun sebebi Taner Timur'un da dediği gibi¹¹⁵ Türk ekonomisini girilmesi her an mümkün olan bir savaşın koşullarına uydurmak, ortamın gerektirdiği ekonomik tedbirleri almaktır.

İncelediğimiz dönemde (1940-1945) Milli Korunma Kanunu'na dayanarak çıkarılan karar sayısı 596'dır. Çıkarılan bu kararların 20'si gizli olmak üzere 359'u Saydam Hükümeti 237'si ise Saraçoğlu Hükümeti döneminde yayınlanmıştır.

Yasa 1940-1945 yılları arasındaki 6 yılda 4 kez değiştirilmiş bu değişikliklerden üçü Saydam, biri Saraçoğlu Hükümeti tarafından gerçekleştirilmiştir.

1940–1945 döneminin en önemli iktisâdi kanunu şüphesiz ki Milli Korunma Kanunu'dur. Bu kanuna dayanarak çıkarılan kararnameler savaş yılları iktisat politikasının ana unsurlarını oluşturmuştur.

Ayrıca Milli Korunma Kanunu zaman zaman müdahaleci iktisat politikaları izlemek isteyen Hükümetlere savaş halleri dışında da çeşitli imkânlar sağlayabilecek olan bir belge olduğu içinde ayrıca önem taşımaktadır.¹¹⁶ Kanun devlete her alanda olduğu gibi emek sermaye ilişkilerini düzenleme yetkisi de vermiş ve bir bakıma ilk iş kanunu askıya alınmıştır.

Yapılan değişikliklerle çalışma saatleri uzatılırken sanayinin bazı sektörlerinde fazla mesai zorunluluğu getirilmiştir. Seferberlik ve silâh altına almalar nedeniyle daralan iş gücünü takviye etmekte kadın-çocuk emeği, iş mükellefiyeti, mahkûmlardan

¹¹⁴ R.G. 21.2.1940 No.4439 Kararname no. 2/12877

¹¹⁵ TİMUR, a.g.e., s.228

¹¹⁶ BORATAV, K., *T. Devletçilik*, s. 248

yaralanma gibi yeni kaynaklar devreye sokulmuştur.

Zorunlu çalışma, sanayi ve maden işletmelerinde ücretli fazla mesai yapma zorunluluğu (ücretli iş mükellefiyeti), iş yerini terk etme yasağı, iş gününün 11 saate çıkarılması, bütün sanayi işletmelerinde hafta tatilinin ve kadın-çocuk emeği ile ilgili düzenlemelerin kaldırılmasını beraberinde getirmiştir.

Bir yandan savaş dönemine özgü koşullar diğer yandan Milli Korunma Kanunu uyarınca hayata geçirilen politikalar çalışma hayatını cendereye alırken, bu arada işletmelere de üretimleri ve kâr marjlarını arttırma imkânı vermiştir.¹¹⁷

Milli Korunma Kanunu ile Hükümete Türk ekonomisini tamamı ile düzenleme ve denetleme yetkisi verilmiştir ki o zamana dek bu çapta yetkiye hiç bir Türk Hükümeti sahip olamamıştır.

Bu kanun ile ekonomi üzerinde çok geniş yetki ve görev sahibi olan Bakanlar Kurulunun yetkilerini kararnameler ile kullanacağı yukarıda belirtilmiştir. Bakanlar Kurulu yasanın uygulanmasına karar verince durumu ilân ve T.B.M.M.'ye bildirecektir.

Yasayı hazırlayanlar 6 bölümden oluşturmuşlardır. Bu bölümler genel hükümler, teşkilât, iktisâdi hükümler, malî hükümler, cezaî hükümler ve müteferrik hükümlerdir.

Milli Korunma Kanunu ilk bakışta koyu bir devletçiliğe yönelindiği yorumunu yaratmaktadır. Gerçekten de Hükümete ekonomik hayata çok geniş bir müdahale olanağı getirmektedir. Öncelikle Hükümet, Sanayi ve Maden Kurumlarının neleri, hangi miktarda üretebileceklerini tespit edebilir ve amaçlanan hedeflere ulaşmaları için de işletmelere gerekli programları dayatabilir.¹¹⁸

Hükümet aldığı kararlara uymayan ve amaçlanan üretimi gerçekleştirilmeyen işletmelere el koyabilir ve bu işletmeler belli bir tazminat karşılığı devlet tarafından işletilebilir. Aynı şekilde devlet özel kişiler elindeki maden ocaklarını zararlarını ödeyerek kontrolüne alıp işletebilir. Nihayet devlet bütün nakil araçlarına el koyabilir,¹¹⁹ işletmelerin ihtiyacı için işçiler ve uzmanlar tespit edip bunlara zorunlu iş

¹¹⁷GÜZEL, Mehmet Şehmuz, (1998),*Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler*,1839-1950. D. QUATAERT ve E.J. ZÜRCHER (der.), *İkinci Dünya Savaşı Boyunca Sermaye ve Emek*, İstanbul, İletişim Yayınları, s.216.

¹¹⁸ Akşam, 23 Kânunusani 1940,s.7

¹¹⁹ R.G.19 Kânunusani 1942, s.2160

yükümlülüğü yükleyebilir, Çalışma saatlerini arttırabilir.

Tarım alanında da buna benzer müdahaleler vardır. Hükümet gerekli gördüğü bölgelerde hangi ürünlerin ekilebileceğine karar verip¹²⁰ ekilmeyen 500 hektardan fazla araziye bedeli karşılığında işletebilecek, 4 hektardan az arazisi olanın elinden öküzleri alınacaktır.

Tüccarlar yüksek kâr elde etmek amacı ile stok yapmak suretiyle piyasada darlık yaratırsa devlet ilgili mallara el koyacak ve kâr almadan ihtiyacı olan kurumlara dağıtacaktır.

Ayrıca devlet, vurgunculuğu önlemek için her türlü tedbirleri almağa, tüm kuvvetlerini kullanmağa yetkili olacaktır. Özellikle, gerekli olan durumlarda vurgunculuk yaptığı görülen ticarî ve sınaî şubeler devletleştirilebilecektir.

Kanunun yayınlanmasının ardından bütün müesseseler ellerindeki stokları bildiren birer beyanname vermeğe mecbur tutulacaklardır. Bu beyannamede malın cinsi, kaynağı, hangi tarihte alındığı, nereden alındığı ve maliyet fiyatıyla sigorta primi miktarları gösterilmiş olacaktır.

Ayrıca her müessese, elinde ne kadar mal bulunduğunu, bu malların kaynağını, alınış fiyatlarını, zarurî masraflarını, maliyetini ve halen satış fiyatını yazmağa mecbur tutulacaktır. Yapılan tespitlere göre, sadece İstanbul'da bu şekilde beyanname vermesi gereken 60.000 firma olduğu tespit edilmiştir.

Belirli malların ne miktarlarda tüketilebileceğini tespit yetkisi de Hükümete verilerek ileride uygulamaya geçilecek karne sisteminin hukuksal dayanağı da böylece hazırlanacaktır. Gerekli görülen malların azamî fiyatları, cinsleri, nitelikleri tespit edilebilecek, 100 kuruşu aşan alışverişlerde fatura vermek zorunlu olacaktır.

İç ve dış ticaret sıkı bir denetime tabi tutulacak, fiyat murakabe komisyonları kurulup fiyat yükseltmeleri yasaklanacak, ithalât ve ihracat birlikleri kurularak ithal mallarının azamî ihraç mallarının asgarî fiyatları belirlenip hangi malların ne miktarda ithal ve ihraç edilebileceğini saptama yetkisi de Hükümete tanınacaktır.

Bu maddeler teşebbüs serbestîsini kısıtlayan hatta tamamen ortadan kaldırabilme yetkisine sahip maddelerdir. Yasa koyucuları böyle maddeler hazırlamaya iten nedenler

¹²⁰R.G. 19 Kânunusani, 1942, s.2160

ise;

1. Üretimi savaş ihtiyaçlarına uygun bir düzeyde tutma
2. Piyasa denetimini sağlayarak kara borsayı önleme, fiyatlar da istikrar temin etmektir.¹²¹

Yasa ilk bakışta koyu devletçi bir izlenim yaratıyorsa da daha sonraki maddelere de bakıldığında bu fikir hafifleyebilir. Yasada Burjuva sınıfını koruyan hatta güçlenmesini sağlayacak maddeler de bulunmaktadır. Boratav'ın ifadesi ile

"... Kanun bu unsurlardan ibaret değildir. Milli Korunma Kanununun bir de özel teşebbüsü teşvik eden, savaş ekonomisinin güç şartları içinde ona da cömert bir pay ayıran yönleri de vardır. Kanun bu yönü ile devlete özel teşebbüsün faaliyetlerini ve kazanmasını kolaylaştırıcı görevler de yüklemektedir."¹²²

Yasanın bu yöndeki maddeleri şunlardır;

Devlet terkedilmiş, kullanılmayan veya tamamlanmamış durumdaki işletmeleri uygun bir taviz karşılığı işler hale getirebilir sahiplerine kesinlikle gerekli olmayan makine ve araçları sahiplerinin işini aksatmamak koşulu ile satın alıp bunları ihtiyacı olan kurumlara teslim edebilir.

Uygun gördüğü ticaret temsilcilerini zorunlu maddeleri ithale mecbur tutabilir ve bu kurumları denetleyebilir. Bu kurumlar ithal edecekleri malları gerekli görülürse stok etmekle görevlidirler, ama devlet de buna karşılık bu kurumların ihtiyacı olan bütün döviz ve krediyi sağlayacak kurumların stok yapmaları dolayısı ile uğrayacağı zararı karşılamakla görevlidir.

İhracı yasaklanan ürün ve malların iç fiyatları düşerse Hükümet üreticiyi doğacak zarara karşı koruyacaktır. Yine Hükümet belirlediği işletmelere kredi, malzeme, işçi ve uzman sağlayacaktır.

Özel teşebbüse ucuz ücretle işçi sağlanması, işçi ve köylüye zorunlu çalışma yükümlülüğü ve fazla çalışma zorunluluğunun konması, özel teşebbüsün zaten arayıp da bulamadığı ortamı yaratmıştır.

¹²¹ TİMUR a.g.e., s. 228-229

¹²² BORATAV,K., *T.Devletçilik*, s.248; AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye' nin Düzeni* (Dün, Bugün, Yarın),Tekin Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 464

Özel teşebbüs arasında Milli Korunma Kanunu'nu eleştirenler olduğu gibi yukarıdaki maddelerinden dolayı destekleyenler de olmuştur. 22 Şubat' ta toplanan Sanayi Birliği İdare Heyeti bunlardan biridir. Birlik İdare Heyeti adına bir açıklamada bulunan ve yasayı olumlu bir girişim olarak değerlendiren heyet başkanı Halil Sezer şunları söylemiştir:¹²³

“Yeni Kanun, fabrikatörler tarafından bir yurt borcu bir milli dava mahiyetinde görülmekte ve bu ehemmiyetle karşılanmaktadır.

Milli Sanayi bu vadide kendisine düşen görevleri gücü ölçüsünde başaracaktır... Kanunun gerek içerden gerek hariçten ham maddelerin ithali için koyduğu şartlarla bize faydaları çoktur, öyle sanıyorum ki bu kanun ile gizli stoklar açığa çıkacak ve bazı malların fiyatlarında görülen anormal yükselmeler önlenecektir.”

1940 yılı Mart'ında Milli Korunma Kanununu yorumlayan Avukat Lâmi Yener de yasa ile ticaret sınıfı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır:¹²⁴

“Milli Korunma Kanunu na tarafsız bir gözle bakılırsa ticarî, sınaî gelişime engel değil tersine onu teşvik ve tevsî edecek bir içeriktedir. Hükümet sanayi işletmelerinin kabiliyetini bilmekte bu bilgileri derinleştirerek onların üretimlerini geliştirici, arttırıcı programlar geliştirmektedir.

Görülen o ki, yasa hazırlayıcı, Hükümete sınırlama, el koyma, kontrol etme yetkisi tanırken özel teşebbüsü de koruyan, teşvik eden maddeleri koymayı ihmal etmemiştir. Bu maddelerin uygulanması ileride görüleceği üzere ticaret sınıfının önlenemez bir yükselişe geçişi sonucunu doğuracaktır. Milli Korunma Kanunu'nda dikkat çeken maddeler gurubundan biride işçi sınıfını ilgilendiren bölümüdür.

İşçi sınıfının çalışma hayatı ile ilgili olarak geniş çaplı bir düzenleme ilk kez 1936 tarihli iş yasası ile yapılmıştır.”¹²⁵

Bu yasada işçiye sendika kurma, grev ilân edebilme hakkı verilmemekle birlikte çalışma saati 8 saat ile sınırlandırılmakta, işe alma, işten çıkarmayı düzenlemekte, iş yerlerindeki işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili koruyucu ve önleyici hükümlere yer

¹²³ Cumhuriyet, 23.2.1940

¹²⁴ Cumhuriyet, 27.3. 1940

¹²⁵ AVCIOĞLU, a.g.e., s.466

verilmekteydi.

Milli Korunma Kanunu 1937 yılında yürürlüğe giren İş Yasasının uygulanmasını önleyici maddeleri de içermekteydi. Oysa 1936'da İş Yasasının kabul edilmesinin ardından C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker bu yasaı yorumlarken şunları söylemekteydi.¹²⁶

"Bu kanunla Türkiye'de iş hayatı yeni rejimimizin istediği ahenkle çalışma yoluna girecektir. Yeni iş kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkân verici hata yollarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla iş hayatında düzen kurulacaktır."

Milli Korunma Kanunu ile devlet özel işletmeleri beklenen üretim amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli işçi kadrosunu ve öteki personeli sağlayacaktır. Vatandaşlara ücretli iş yükümlülüğü konabilecektir. İşçi ve müstahdemler işlerini geçerli bir sebepleri olmaksızın habersizce terk edemeyecektir.

Bu maddeye dayanarak zorla çalıştırılanlara emsaline uygun normal bir ücret verilecektir. Gerekirse iş saati günde 3 saat arttırılabilecek, iş yasaının küçükler ve kadınlar ile ilgili maddeleri sanayi kuruluşlarında uygulanmayabilecektir.

Maden ocakları civarında yaşayan köylüler belirli bir süre madenlerde çalışmakla yükümlü tutulabilecektir. Buna benzer nitelikte tarım alanında da çalışabilir durumdaki çiftçi kendi işi yüzüstü kalmamak koşulu ile ikametgâhından en çok 15 km. uzaklıktaki özel veya devlete ait çiftliklerde uygun bir ücretle çalıştırılmakla yükümlü tutulabilecektir.¹²⁷

Bu maddeler savaş içerisinde daha da ağırlaştırılmış bu da 1936–1937 tarihinde iş yasaının savaş yıllarında uygulanmaması sonucunu doğurmuştur.¹²⁸

Açıkça görüldüğü gibi Milli Korunma Kanunu ile Hükümet işçi sınıfı üzerinde

¹²⁶ a.g.e., s.470

¹²⁷ Akşam, 23 Kânunusani 1940

¹²⁸ Milli Korunma Kanunu'nda yapılan değişiklikle kabul edilen 3945 sayılı yasa ile hafta tatili hakkının tamamen kaldırılması, 4648 sayılı yasa ile kendisine iş yükümlülüğü verilenlerin iş yerine sevk için zabita kuvvetinin kullanılabilmesi, sevk sırasında kaçanların yakalanıp yeniden sevkleri için harcanan giderlerin işçilerin ücretlerinden kesilmesi kabul edilmiştir.

ağır bir baskı kurabilme yetkisine sahip olmuştur.¹²⁹

Kadınların ve küçüklerin iş yasasının yasakladığı işlerde ve koşullarda çalıştırılmaları mümkün olmakta, tatil hakkı sınırlandırılmakta, zorla çalıştırılma sistemi getirilmekte, köylüler özel çiftliklerde çalıştırılmaya mecbur tutulabilmekte bunların karşılığında da, işçiye ödenmek üzere emsaline uygun normal yani işçi aleyhine gayet kolay yorumlanabilecek Ücret kıstası öngörülmektedir.¹³⁰ Boratav ücret konusunda;

*"Cebri çalışma şartları altında normal ücretin asgarî geçimlik ücreti aşmasına imkân olmayacağı rahatlıkla söylenebilir"*¹³¹ demektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Milli Korunma Kanunu'nun iki önemli cephesi vardır: Birincisi Hükümetin piyasayı denetleme, ithalâtı ve ihracatı sınırlama, üretimi tespit etme, üretim ve ürünlere el koyma gibi kararlarla Hükümete geniş devletleştirme yetkisi veren yönü.¹³²

İkincisi, özel sektöre kredi döviz ve kâr olanakları, sürüm garantisi, kullanılmayan işletmelerin işler hale getirilmesinde yardım, bunun yanında işçi sınıfının üzerine zorunlu çalışma yükümlülüğünün getirilerek işveren için ucuz işçi sorununun hallinin sağlanmış olması ile sermaye çevrelerini destekleyen yönü.¹³³

Bunlar Milli Korunma Kanunu' nun hem ileri müdahaleci devletçi politikalara hem de sermaye sınıfını kollayan liberal politikalara açık olduğunu göstermektedir.

Milli Korunma Kanunu'na göre Hükümete olağanüstü durumlarda;

1. Genel ya da kısmî seferberlik,
2. Devletin bir savaşa girme olasılığı,
3. Türkiye'yi de ilgilendiren yabancı devletlerarasında savaş durumu.

Yasanın gösterdiği biçim ve koşullarda yeni görev ve yetkiler verilmektedir."¹³⁴

¹²⁹ BORATAV, a.g.e., s. 249

¹³⁰ Akşam, 23 Kânunusani 1940

¹³¹ a.g.y.,

¹³² Akşam, 23 Kânunusani 1940

¹³³ Akşam, 23 Kânunusani 1940

¹³⁴ T.B.M.M. Z.C.a.g.e., s. 138-158

(Mad.1) Hükümet olağanüstü durumda bu yasa ile kendisine verilen yetkileri kullanmaya gerek görürse derhâl uygulamaya geçecek, bundan da T.B.M.M' ni bilgilendirecektir. (mad.2) Hükümet olağanüstü halin sona erdiğine karar verdiğinde bunu ilân edecek ve yine T.B.M.M' ne bilgi verecektir. (Mad.3)

4. madde ile Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecek kararları hazırlamak ve bakanlıklar arasında iş birliğini sağlamak üzere bir koordinasyon heyeti kurulacaktır. Bu kanun haddelerini uygulamakla görevli büronun kurulması 5. madde ile belirtilmiştir.

Yasaya göre Hükümet, ihtiyacı karşılayabilecek ölçü ve nitelikte üretim faaliyetinde bulunmak, gerek tesiste ve gerek imalâta gereken değişiklikleri yaptırmak amacı ile sanayi ve maden kuruluşlarını denetleyebilir.

(Mad.7) Hükümet sanayi ve maden kuruluşlarından üretim programları isteyebilir ya da bizzat üretim programları verebilir; sanayi ve maden kuruluşlarının üretimlerini, üretim hacim, miktar, çeşit, cins ve nevi'lerini saptayabilir.(Mad.8)

9. madde ile Hükümet bu kuruluşların ve diğer tüm iş yerlerinin mesaisini gerektiğince ihtiyaçlarını karşılamak üzere söz konusu iş yerlerine işçi ve uzman elemanlar sağlayarak saptayabilmektedir.

Sanayi, maden ve diğer, kuruluşlarda çalışanlar (işçi, teknisyen, mühendis, uzman, ya da müstahdem) çalıştıkları kuruluş ya da iş yerini kabul edilebilir bir gerekçeleri olmaksızın ve haber vermeksizin terk edemezler. Bu maddeye göre çalışma yükümlülüğü altında olanlara çalışmalarını karşılığında emsaline uygun normal ücret ödenir.(Mad. 10)

Hükümet, sanayi ve maden kuruluşlarının ürünlerini normal maliyetine yüzde yeterli bir kâr ekleyerek satın alabilir.(Mad. 11)

Ancak gereken kuruluşlara ya da iş sahiplerine gereken krediyi de temin etmelidir.(Mad.12) Hükümet mal ve yardımcı malzeme stok edebilir.(Mad.13) Bunların bir elde toplanmalarını engellemek amacıyla değer fiyatından bunlara el koyabilir ve ihtiyacı olan kuruluşlara, bunları kârsız dağıtabilir.(Mad.14)

Gerçek ve tüzel kişilerin elindeki madenlerde daha çok üretim yapılabilmesi için üretimi tek elde toplamak amacı ile Hükümet bunları birleştirip kendisi bizzat işletebilir, bu sırada maden sahibine zararı ile orantılı bir tazminat verilir.

Hükümet, sahibinin işine yaramayan ya da işi için gerekli olmayan tüm Üretim araçlarını(*makine, âlet, edevat, tesisat*) değerini ödemek suretiyle satın alabilir.(Mad.17)

18. maddeye göre kendisine verilen üretim programına uymayan ya da tesiste İstenen değişikliği yapmayan sanayi ve maden kuruluşlarına Hükümetçe el konabilir ve bu kuruluşlar yine bizzat Hükümetçe işletilebilir. Bu sırada kuruluş sahibine uygun bir tazminat ödenir.

Sanayi ve maden kuruluşlarında ve diğer iş yerlerinde fazla çalışmaya gerek görülen hallerde işin durumuna ve ihtiyaç derecesine göre iş saatleri her gün 3 saat uzatılabilir, iş kanununun 50. maddesinin küçüklerle kadınlara ilişkin olan daimi hükümleri sanayi kuruluşları ve diğer iş yerlerinde uygulanmayabilir.

Hafta tatili kanunu da yasanın geçerli olduğu sürede uygulanmaz. Ancak bu hüküm işçinin haftada bir gün tatil hakkını ihlâl etmez.(Mad.19)

Hükümet ithalâtın cins ve miktarını saptayabilecek, ithalât yasakları koyabilecektir(Mad.20)Gerekli görülen maddelerin tüketim miktarı saptanacak ve tüketimi sınırlanabilecektir.(Mad.21)Hükümet, dilediği iş yerlerinin mal stoklamasını isteyebilecek(Mad.22), fakat stok mallar nedeni ile zarar eden kuruluşların bu zararını da karşılayacaktır.(Mad. 23)

İhracatında biçim ve koşullarını Hükümet saptayacaktır.(Mad.24) İthalât ve ihracatta fiyatlar Hükümetçe saptanabilecektir.(Mad.26)

Milli Korunma Kanunu yürürlükte kaldığı sürece gayrimenkullerin kira bedelleri 1939 yılındaki kira bedellerinden fazla olamayacaktır (Mad.30). Hükümet 31.madde ile iç piyasada belirlediği mallara azamî fiyat koyabilecek, cins ve nevilerini de saptayabilecektir. 32. madde ile de ihtikâr(*vurgunculuk*) yasaklanmaktadır.

Eşya fiyatlarının muhik bir sebep olmaksızın yükseltilmesi, mevcut malın satışa arz edilmemesi, mevcudu kalmadığı beyanı ile malın saklanması, fazla fiyata satmak kastı ile malın herhangi bir surette kaçırılması, muvazaa yoluyla elden çıkarılması, makbul bir sebebe müstenit olmayarak gümrükten çekilmemesi, lüzumundan fazla mal satın alınması, bu malların idhar edilmesi, müstahsil yahut müstehlik aleyhine fiyat birliği yapmak, yaptırmak, bir malı müstehlike arz etmeden evvel muhtelif ticaret erbabı arasında yapılan zincirleme muamelesi, mevcut malın satıştan kaldırılması, bu maksatlarla

propaganda yapılması sunî olarak fiyat yükseltilmesi yasaktır.

Hükümet özel nakil araçlarına el koyup bunların seferlerini düzenleyebilir(Mad.36) 37 ile Hükümet, çiftçilik yapmaya elverişli her kadın ve erkeği, kendi ziraat işi yüzüstü kalmamak koşulu ile oturduğu yerin en çok 15 km. uzaklığında olan devlete ya da şahsa ait olan ziraat işinde ihtiyaç üzerine ücretli olarak çalıştırabilir.

Gerekli görülen bölgelerde ziraatın cins ve miktarını Hükümet saptayabilir(Madde 38) 8 hektardan fazla arazisi olanları Hükümet bu arazinin yarısına kadar olan kısmında hububat ekmek zorunda tutabilir.(Madde 40) Ekilen her 4 hektar için bir çift öküz milli müdafaa yükümlülüğünden istisna edilmektedir.(Madde 41)

53. madde gereğince yasanın 8. maddesinin 1. fıkrasına 24,29,31 ve 38. maddelerine aykırı davrananlara 25-250 TL. Para cezası ve tekrarında 100-500 TL para cezası ile 7-30 gün hapis cezası verilebilecektir. 54. maddeye göre iş yükümlülüğüne uymayanlara ve 10,11,15,17,36. maddeler ile 40. maddenin 1.fıkrasına aykırı davrananlara 50-500 TL para cezası ve tekrarında 100-1000TL Para cezası 15-60 güne dek hapis cezası öngörülmüştür.

55. maddeye göre 21 ve 37. maddeye aykırı, hareketlere 250-2000 TL para cezası tekrarında en az 1000 TL para cezası ile 2-5 yıla dek hapis cezası verilebilmektedir. 53. madde ile gayrimenkul kiralarını arttıranlara 50-250 TL para cezası verilecektir. İhtikâr suçlarının cezası 59. maddede belirtilmiş, bu suçu işleyenlere 500-5000 TL. Para cezası ile 2-5 yıl geçici sürgün cezası ve el konulan malların müsadere edilmesi kabul edilmiştir.

60.madde verilen cezaların tecil olamayacağını hükme bağlıyordu. Eğer Türk Ceza Kanunu'ndaki cezalar bu yasada belirtilen suçların cezalarından fazla ise suçta Türk Ceza Kanunu'nun ilgili maddeleri uygulanacaktır.(Mad.61)Milli Korunma Kanunu ile kendilerine verilen görev ve yetkileri suiistimal ederek suç işleyenlere T.C.K'daki cezaların iki katı verilecektir.(Mad.64)

Yasanın uygulanması için ticarethane, imalâthane, depo, mağaza, antrepo, vesair her türlü iş yerinde arama yapılabilir.(Mad.65)¹³⁵

¹³⁵ Muvakkat encümen tarafından üzerinden en çok değişiklik yapılan maddeler cezaî hükümlerle ilgili maddeler olmuştur. Bunun yanında Hükümet tasarısında yer alan yüksek derecedeki para ve hapis cezaları encümende azaltılmış.

2.5.Saydam Hükümetinin Ekonomik Politikası

Celâl Bayar'ın 25 Ocak 1939 tarihinde istifa etmesi ile Bayar Hükümeti'nde İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri olan Refik Saydam yeni Hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.¹³⁶ Yeni kurulan Refik Saydam Hükümetinde eski Hükümet üyeleri yerlerini büyük ölçüde korumuşlar.

Yeni Hükümetin kurulması ile birlikte Devletin izlediği ekonomik politikada da önemli değişikliklere gidildiği görülür. Bayar Hükümetleri döneminde özellikle son iki yıldan beri Devletçilik politikasından uzaklaşmış, sermaye çevreleri ile siyasî yönetici kadroların eski ittifakları canlandırmıştı.¹³⁷

Saydam Hükümeti'nin ekonomik politikada Bayar Hükümeti'nden tamamen ayrı bir tutum içine girmiştir. Bu dönemde bazı ayrıcalıklı yabancı şirketleri devletleştirme yoluna gidildiği görülmüştür.¹³⁸

Önce İstanbul Tramvay Şirketinin imtiyaz hakkı ile tesislerin satın alınması hakkında 7 Şubat 1939 tarihli sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa kabul edilmiş ve işletme imtiyazlı yabancı şirket malı olmaktan çıkmıştır.¹³⁹

Hemen aynı gün İstanbul tünel şirketinin imtiyaz hakkı ile tesislerin satın alınması hakkında 8 Şubat 1939 tarihli sözleşmenin onaylanmasına ilişkin yasa kabul edilmiştir. İşletmeler 1 Mart'tan itibaren fiilen devralınmışlardır.

Kısa bir zaman sonra İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İdareleri İstanbul Belediyeleri'ne devredilmiştir.¹⁴⁰ Bu devletleştirmelerin ardından Temmuz ayı içinde Bursa ve Mersin'deki Elektrik Şirketleri, Ankara'daki Elektrik ve Hava gazı Şirketi ile Adana'daki Elektrik şirketleri devletleştirilmiştir.

Bu devletleştirmelerin hızının 1939 yılının ikinci yarısında kesildiği görülmektedir ki bunun da sebebini Eylül'de başlayan Avrupa Savaşı'nın yarattığı ekonomik ortama bağlamak doğru olacaktır.¹⁴¹ II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'de iki

¹³⁶ Aynı tarihi, 1941-86, s.26

¹³⁷ BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, 2.b., Savaş Yayınları Ankara, 1982, s.187

¹³⁸ KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, (1938-1945), Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s.244

¹³⁹ T.B.M.M. Z.C. I.89 24.4.1939, s.76

¹⁴⁰ T.B.M.M. Z.C. İ.27 C.1 16.6.1939, s.80-84

¹⁴¹ a.g.y.

ayrı Hükümet görüyoruz.

Bunlardan ilki yukarıda sözü edilen Saydam Hükümeti, diğeri Saydam'ın Temmuz 1942'de ölümü ile kurulan Saraçoğlu Hükümetidir. Saraçoğlu Hükümeti'nde Saydam Hükümeti'nde görevli bakanların çoğunluğunun yerlerini korumalarına rağmen yeni kabinede ekonomi politikasında (*tıpkı Bayar Hükümeti'nin yerine Saydam Hükümeti'nin geçmesinde olduğu gibi*) bir takım değişikliklere gidildiği görülür.

Bu dönemde Hükümetlerin ekonomik politikalarını yönlendirmede bakanların ya da Cumhurbaşkanı'nın değil, Başbakanların doğrudan etkisi olduğu söylenebilir.

Saydam Hükümeti'nin savaş karşısındaki ekonomik politikasına gelince; bu dönemde Hükümetin izleyebileceği iki alternatif politika vardı ve bunlardan birini seçme durumunda idi.¹⁴²

Bunlardan ilki var olan bütçe olanakları ile ordunun ve kentli nüfusun temel ihtiyaçlarını sağlama hedefinden hareket ederek, ticareti devlet denetimi altına almak¹⁴³ sıkı ve polisiye bir fiyat sınırlaması uygulamak.¹⁴⁴

İkincisi ise iç ve dış piyasalarda savaş kıtlıklarından doğan talep artışlarının çiftçi ve sanayici için yaratacağı kamçılayıcı etkisinden yararlanmak amacı ile fiyatlar ve piyasa koşulları üzerindeki kontrollerden mümkün olduğu kadar kaçınmak, üretimi teşvik edecek açık enflasyonist gelişimi ise büyük ölçüde kabullenmektir.

Saydam Hükümeti birinci alternatifi seçmiş,¹⁴⁵ piyasa sıkı bir denetime tabi tutularak, kara borsa önlenmeye çalışılırken ordunun ve kentli nüfusun ihtiyaçları için yeterli stok temin edilmesi yoluna gidilmiştir.¹⁴⁶

Bu yüzden fiyat kontrolü özellikle hububat ve diğer yiyecek maddeleri¹⁴⁷ ile giyim maddelerine uygulanmıştır.¹⁴⁸ Yine bu dönemde ücretli iş yükümlülüğü, çalışma

¹⁴² AYDEMİR, Ş. Süreyya, *„Suyu Arayan Adam*, İstanbul, 1966, s.514

¹⁴³ Cumhuriyet, 20.2.1941

¹⁴⁴ Akşam, 3 Kânunusani 1940

¹⁴⁵ Ayın Tarihi, 1941-86, s.17

¹⁴⁶ Cumhuriyet, 23 İkincikanunu 1941

¹⁴⁷ Cumhuriyet, İkincikanun 1941, s.2

¹⁴⁸ TİMUR, Taner, *„Türk Devrimi ve Sonrası (1919–1946)*, Ankara, 1971, s.236

sürelerinin uzatılması¹⁴⁹ ve ücret sınırlaması getirilmiştir.¹⁵⁰

İş gücünü denetleyen hükümlerin yansira sermaye sınıfına karşı da Hükümetlere özel işletmelere geçici olarak el koyma, ithalâta ve iç ticarete azamî, ihracatta¹⁵¹ asgarî fiyatları saptama.¹⁵²

Temel malların karne ile dağıtılması gibi geniş yetkiler veren¹⁵³ Milli Korunma Kanunu'na dayanarak Saydam Hükümeti iç ve dış ticaret üzerine kesin bir kontrol koymuştur.¹⁵⁴

Bu dönemde Akşam gazetesinde kanun gerekçelerini açıklayıcı bilgiler şu şekilde yer almıştır.”... *Bu kanunun gayesi memlekette herhangi bir şiddet rejimi tesis etmek değildir. Hükümetin ve meclisin maksadı, içinde bulunduğumuz fevkalâde ahval içinde memleket müdafaası bakımından her an lâzım olabilecek fevkalâde tedbirleri alabilmek ve bilhassa Hükümetin muhtelif şubelerindeki faaliyeti ahenkli bir vaziyete, koymak, nihayet ihtikârla mücadele etmektir.*

Hükümete verilen salâhiyetlerin manası bundan ibarettir. Kanunun başlıca ahkâmı budur... Kanununu hükümlerine tevfiikan icra vekilleri heyetince ittihaz edecek kararı hazırlamak üzere icra vekilleri arasından bir koordinasyon heyeti teşkil edilecektir.”¹⁵⁵

Askerî harcamalardaki artış ve hammadde temininde yaşanan büyük sıkıntılar yüzünden, 1939 yılında başlatılmış olan II. Beş Yıllık Kalkınma Plânı iptal edilmiştir. Bu arada kısmî seferberliğin sürdürülmesi de tarım üretimini düşürmüştür.¹⁵⁶

Diğer taraftan dış ticaretin genişlemesiyle, Türk ürünlerine büyük bir talep oluşmuştur. Bu mallar ticarî fiyatlardan çok, stratejik fiyatlarla satılmıştır.¹⁵⁷

¹⁴⁹K.H.K.S-128,15,24,876

¹⁵⁰ K.H.K.S-105

¹⁵¹ Cumhuriyet, 18 İkincikanun 1941

¹⁵² Cumhuriyet, 6 ikincikanun 1941

¹⁵³ R.G. 19. Kânunusani 1941

¹⁵⁴ Ayın tarihi, 1941-86 s.19-20

¹⁵⁵ Akşam,23 kânunusani (Çarşamba)1940. Sene 22,No. 7616,s.7

¹⁵⁶ Akşam, 23 Kânunusani 1940

¹⁵⁷ Cumhuriyet, 23.2.1941;16.2.1941

Tüm bu gelişmeler, gittikçe artan devlet masrafları ve temel ihtiyaç maddelerinin kıtlığı önemli bir enflasyonist baskıya yol açmıştır.¹⁵⁸

Kalay stokları tamamıyla bittiği için fiyatlar 260 kuruştan 500 kuruşa fırlamıştı.¹⁵⁹ Ham deri stoklarının fazla olması nedeniyle, mamul deri üzerinde çalışan fabrikalarda fazla stok karşısında faaliyetlerini yavaşlatmışlardı.

Kösele ve genellikle mamul deri üzerindeki fiyat artışları, özellikle dışarıdan ham derinin getirilememesi¹⁶⁰ ve imalâta gerekli olan kimyevî maddelerin yokluğuna veya fiyatların yükselmiş olmasına bağlanıyordu.

Bunun üzerine Hükümet, ham deri ve kimyevî madde ithalini sağlamak maksadıyla deri fabrikaları emrine 75 bin İngiliz liralık akredif imkânı verdi.¹⁶¹ Ayrıca mamul deriler üzerindeki gümrük resimleri geniş bir nispet dâhilinde indirilerek, deri sanayi ile kundura sanayi üzerindeki muamele vergisi de yeniden incelenmiştir.¹⁶²

Bu amaçla da “İaşe Müsteşarlığı”, “Ticaret Ofisi”, “Fiyat Murakabe Komisyonları”, “İthalât-İhracat Birlikleri” gibi yeni örgütlenmelere gitmiştir.¹⁶³ Bu sistem ne kusursuz işlemiş ne de iflâs etmiştir. Bu önlemlerle Asker ucuza beslenmiş ve giydirilmiş, kentli nüfus ise gelir sınırları fazla zorlanmadan ekmek ve kömür sağlayabilmiştir. Bunu karşılık piyasa denetimine gidilen her alanda kara borsanın, istifçiliğin rüşvet ve nüfuz ticaretinin önüne geçilememiştir.¹⁶⁴

Aşırı fiyat artışları ve vurgunculuk etkisini; ev kiralari, temel ihtiyaç maddeleri ve kaynağı dışarıda olan maddelerde kendini göstermiştir.¹⁶⁵ Karaborsa hareketinin

¹⁵⁸ Ayın tarihi, 1942-108, s.27

¹⁵⁹ Cumhuriyet, 14.5.1941

¹⁶⁰ Cumhuriyet, 19.3.1941

¹⁶¹ Cumhuriyet, 20.2.1941

¹⁶² Cumhuriyet, 8.2.1941

¹⁶³ Ayın tarihi, 1941-87,s.6-9

¹⁶⁴ BORATAV,K, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, 2.b Gerçek Yayını İstanbul 1989 s. 65-66

¹⁶⁵ Bu tür maddelerin fiyat artışını engellemek maksadıyla devletin aldığı örnek kararlar; **YASAK: Hükümet, 20 inci maddenin birinci fıkrasına göre, memleket ihtiyacı için hariçten ithali zarurî olan maddelerin miktar, cins ve nevi-lerini tayin ve tespit ve memleket ihtiyacı için zarurî olmayan maddelerin ithalini tehdit veya men kararına muhalefet.**

CEZA : (3000) liradan (30.000) liraya kadar ağır para 1 seneden 3 seneye kadar hapis. (Muaddel madde 55, fıkra 5.) ALTAN, Süleyman, *Milli Korunma Kanunu Muvacehesinde İlgililer İle Tüccar ve Esnafın Vecibeleri*, ikinci kitap, Ankara,1956, s.30-46

kaynağını yerli maddeler, özellikle gıda maddeleri teşkil ediyordu.

Ancak bazı maddelerdeki aşırı fiyat artışının nedeni, halkın gereksiz yere o mala rağbet etmesiyle artmıştır.

Örneğin 45 kuruş olan kuyruk yağının kilosu 60 kuruşa kadar fırlamıştı. Halkın ihtikârı tetiklemesi ile ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Selahaddin Güngör (1.3.1941) şöyle demiştir;

“... Vatandaş vazifesini lâyıkıyla yapabilmiş olsaydı, ihtikâr denilen bu yedi başlı yılanı daha az zararlı bir hale getirmek mümkün olabilirdi. İddiamı bir sürü misal ile ispat edebilirim...”¹⁶⁶

Ev kiralari bile bu olumsuz ortamdan nasibini almış, ev sahipleri kiralari haksız bir ölçüde arttırma yoluna gitmişlerdir. Kira artışlarına rağmen Gayrimenkul Sahipleri Derneği'nin açıklamaları ilgi çekicidir.

“...Kiracıya soruyoruz; sen 13 sene evvel ayda 5 liraya kiraladığın odaya neden 13 seneden beri aynı kirayı veriyorsun? Hâlbuki senin gelirin tüccar, esnaf memur, usta, amele, velhâsıl ne olursan ol şimdi on misli ziyadeleşti. Bunun içinde kira hakkı da var neden vermiyorsun diyoruz. Kanun böyle emrediyor şeriatın kestiği parmak acımaz diyor.”¹⁶⁷

Ev kiralariının son gelişmeler nedeniyle özellikle Beyoğlu taraflarında ve kısmen de İstanbul tarafında yükselmişti. Ev kirasını arttırmak suretiyle ihtikâr yaparak Millî Korunma Kanununa muhalefetten ilk dava İstanbul'da 26 Nisan 1940 tarihinde Millî Korunma Kanununun 30. ve 58. Maddelerine göre açılmıştı.

Saydam döneminde de Milli Korunma Kanunu ile koyu devletçi bir politika izlendiği izleniminin ortaya çıkması,¹⁶⁸ yönetici bürokrat kadro ile varlıklı sınıflar arasındaki siyasal ilişkilerde iktidar için olumsuz gelişmelere yol açmış, bürokratik kadronun siyasî gücünün savaş sonrasında zayıflatılmasında bu varlıklı çevrenin önemli rolü olmuştur.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Cumhuriyet, 1.3.1941

¹⁶⁷ İLMEN, Süreyya, Milli Korunma Kanunu Gayrimenkul Sahipleri Derneği, 1952, s.6.

¹⁶⁸ Akşam, 23 kânunusani 1940

¹⁶⁹ TEZEL, Yahya, Cumhuriyet Dönemi İktisâdi Tarihi (1923–1950), Yurt Yayınları Ankara, 1982, s.165

2.6.Saydam Hükümetinin Vurgunculuk ve Karaborsaya Karşı Aldığı Önlemler

Hükümet, bazı maddeler üzerindeki yersiz fiyat yükselmelerine engel olmak için gerekirse, bu şekilde fiyatları yükseltilem maddelere narh koyma kararı bile almıştır. Ancak, halkın hiç bir şekilde sıkıntı çekmemesi için alınacak tedbirlerden önce, durumu etraflıca tetkik etmeyi, mevcut fiyatlarla, stok miktarlarını, saklanan mal olup olmadığını tespit etmeyi uygun bulmuştur.

Nihayet "*Men'i İhtikâr Kanun Teklifi*" 1939 yılı Eylülü'nün son haftasında Bakanlar kuruluna getirilmiştir. 25 maddeden ibaret olacak olan kanun hükümleri satışa dâhil tüm eşyaya şamildi. Buna göre, vurgunculuk bir komisyon aracılığı ile tespit edilecek, kararlar ise mahkeme yoluyla verilecektir.

Kararların süratle alınması için mahkeme, "*cürüm-ü meşhut*" usulüne dayanılarak görülecektir. Kanun, savaş dolayısıyla meydana çıkan dünya ekonomik buhranına göre, ülkedeki dengeyi sağlamak için bazı kararlar almak yetkisini Hükümete verecektir.

Hükümet bu yetkiyi kullanarak, vurgunculuğu önlemek için gerekli kararnameleri çıkarabilecektir. Bu konuda Hükümetin alacağı kararlara karşı koyanlar şiddetle cezalandırılacaklardır. Bu gibilerin mahkemeleri mahalli savcıların seçecekleri bir mahkeme tarafından yapılacak ve bu mahkeme münhasıran(*yalnız, sadece*) bu konuyla meşgul olarak davaların en kısa zamanda sonuçlanmasını sağlayacaktır.

Kanunun yayınlanmasının ardından bütün müesseseler ellerindeki stokları bildiren birer beyanname vermeğe mecbur tutulacaklardır. Bu beyannamede malın cinsi, kaynağı, hangi tarihte alındığı ve maliyet fiyatıyla sigorta primi miktarları da gösterilmiş olacaktır. Yapılan incelemelere göre yalnız İstanbul'da bu şekilde beyanname vermesi gereken 60.000 firma olduğu tespit edilmiştir.

Bu arada İstanbul Polis Müdürlüğü, dünyadaki savaş durumundan istifade suretiyle vurgunculuk yapmaya kalkışan kara borsacıları takibe başlamıştır. Örneğin odun-kömür üzerine iş yapanlar, kış mevsiminin yaklaşmakta bulunmasını fırsat bilerek, mahrukat fiyatlarını bir miktar yükseltmişlerdir.

Muhtemel bir vurgunculuk hareketini önleme konusunda gayet hassas davranan İstanbul Belediyesi, şehirdeki odun ve kömür stokları etrafında incelemelere

başlamıştır. Yine de belediye, şehirde odun, kömür kara borsacılığı yapılmasına meydan vermemek üzere gerekli önlemleri almağa devam etmiştir. Fiyatların daha fazla yükselmemesi için, gelişmelere göre narh konulması bile düşünülmüştür.

Avrupa'daki olağanüstü durum dolayısıyla İngiltere, Almanya ve Polonya'dan gelen sevkiyatın kesilmesi üzerine piyasada meydana gelen boşluğu doldurmak için Hükümet, 16.000 ton Karabük koku getirmiştir. Saraçoğlu bu konuda Hükümet programında”

Arkadaşlar; Eski dertlerimizden biri de kömürdür. Çünkü kömür istihsali, artan ihtiyaçla muvazi olarak artmıyor. Bundan maada geçen sene iki ay kadar çalışılmadı. Bu iki sebepten memleketin her tarafında kömür ihtiyacı tatmin edilemedi.

Kömürün en yüksek iki istihsal senesinden biri 1941'dir. O sene istihsal 3 milyon tonu biraz geçmiştir. 1942'de bu miktar arz ettiğim sebebe binaen 2,5 milyon tona düşmüştür. Fakat yapılan gayretler neticesinde geçen senenin son aylarındaki günlük kömür istihsali daima sekiz bin tonun üstünde kalmıştır. Bundan maada içinde bulunduğumuz senenin ilk ayı içinde yapılan istihsal çok ümit vericidir. Belki de en yüksek bir rakam bu senenin istihsali olacaktır.

Bundan başka, bir ihtiyat ve yardımcı tedbir olarak garp linyitlerini daha esaslı, daha cezri işletmek için tedbirler alıyoruz ve bu iş için icap eden parayı bütçeye koyduk.” demiştir.

Zonguldak Semi kok sevkiyatı düzenli olarak devam ettiğinden Mart 1940 sonuna kadar 22.000 ton kömür tamamen piyasaya arz edilmiştir. Bu da şehrin senelik kömür ihtiyaç miktarı olan 70 bin ton kok, mevsim sonuna kadar sağlanmıştı.

İstanbul'da ikinci el olarak kömür satan komisyoncuların kömür fiyatları üzerinde ihtikâr yaptıkları ve piyasada buhrana yol açtıkları anlaşıldığından Belediye, her kaymakamlık bölgesinde perakende satış yapmak üzere birer depo açılmasına karar vermiştir.

Belirlenen narh fiyatına, yalnız depolara kadar ihtiyar edilecek nakliye ücreti eklenecek, satış bu fiyat üzerinden yapılacaktır. Depo kirasını ve memur masraflarını Belediye üzerine almıştır.

İhtikârla mücadele eden komisyonlar, bir malın fiyatını incelemek için faturalara bakıyordu. Eğer bir ticarethane, faturada kaydedilen bir malın fiyatını arttırmış ise, *ihtikâr hâdisesi* olarak kabul edilmiştir. Faturadaki malı normal bir kazançla satılmış ise sorun yoktur. İhtikâr komisyonu, ihtikâr olaylarını faturalar üzerinden incelediği için, hiçbir tüccar açıkça malına zam yapmaya cesaret edemiyordu.

Ayrıca hiçbir şekilde fatura da vermiyordu. Hâlbuki Millî Korunma Kanununun, 5 Mart 1940 tarihinde kabul edilen değişik 31. Maddesine göre fatura vermek mecburiyeti vardır.¹⁷⁰

Vurgunculukla daha iyi mücadele için, hayat pahalılığı ile mücadelede olduğu gibi devlet fabrikalarından yararlanılması da gündeme gelmiştir. Bu fabrikalarda üretilen malların fiyatları piyasada emsali bulunan malların fiyatları için bir denge görevi yapacaktır. Devlet fabrikaları ürettiği mallarının piyasada yüksek fiyatla satılmasını önlemek için harekete geçmiştir. Bu konuda bir şikâyet söz konusu olursa, o firmaya bir daha mal verilmeyecektir. Vurgunculukla mücadele konusunda, devlet fabrikalarının ilk etapta fiyatlarını ilân etmeleri karar altına alınmıştır.

Bu suretle devlet fabrikalarında yapılan maddeler üzerinde ve bunların benzerlerinde kara borsacılığa engel olunacaktı. Komisyon bu görevi yerine getirirken, işe kanunun 9. Maddesini de tatbik edebilecektir.

Bu madde hükümleri gereğince, vurgunculuk yapanlar, düzenlenecek zabıt varakası üzerine 5 liradan 500 liraya kadar para cezası ve 24 saatten bir seneye kadar hapisle cezalandırılacaklar yahut bu iki ceza birlikte verilebilecektir.

Bu suçları işleyenlerin mahkemeleri sıkıyönetim olan yerlerde "*divan-ı harpler*" tarafından, olmayan yerlerde ceza mahkemeleri tarafından görülecektir.

2.7. Ekmek Fiyatları Vurgunculuğu

“...Ocak ayı içinde unun çuvalı 605-675 kuruş arasında değişiyordu. Unun çuvalını 600 kuruştan veren Değirmenciler, maliyetlerinin arttığını iddia ederek, fırıncılara verdikleri unun fiyatını arttırmışlardır.

¹⁷⁰ TUNCER ve diğerleri a.ge.,s.45

Bu artışa nedenini de son aylarda İstanbul'a çuval gelmemesi ve değirmenlerdeki makine aksami fiyatlarındaki artışa bağlamışlardır.”¹⁷¹

Belediye ise, bir çuval un için belirlediği 190 kuruşluk narhı biraz daha aşağı çekerek, ekmek fiyatlarında 30 paralık bir indirim düşünmüştür. Belediyenin tüm kararlılığına karşın, Fırıncılar Cemiyeti, bir türlü ekmek imalât ücretlerinin indirilmesine yanaşmamıştır. Hatta imalât ücretlerini yeterli bulmadıkları gerekçesiyle 10 Haziran 1939 tarihinde bir araya gelen İstanbul fırıncıları, istedikleri ücretin kabul edilmemesi halinde bakkallara ekmek vermeyecekleri gibi, fırınları kapatma tehdidinde bile bulunmuşlardır.

Bu açıklama gerek, Belediye gerek halk üzerinde ilgi uyandırmış, hatta telâşa neden olmuştu. Fırıncılara bakılırsa, maliyetin artmasının bir başka nedeni bakkallara verdikleri yüzde idi.

Bir başka konu da ekmeğin kalitesi idi. Fırıncılar, ekmekteki kalitesizliğin değirmencilerin kendilerine verdikleri kötü undan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Değirmenciler de, Toprak mahsulleri Ofisinin kendilerine yalnız yumuşak ve düşük kalitede buğday verdiklerini söylemişlerdir.

Aslında, İstanbul ekmeğinde glüten, yani protein oranı 10 ve randıman derecesi 80 idi. Fakat halk 80 randımanlı esmer ekmeğe rağbet etmediğinden, fırıncılar genellikle 75-76 randımanlı un kullanmışlardır. Bu konuda yapılan toplantı ve tartışmalara rağmen un fiyatlarında yükselme devam etmiştir.

Ancak Hükümet de, büyük fedakârlıklarla Toprak Mahsulleri Ofisi adına, İstanbul'da buğdayı piyasa fiyatından aşağı satılmıştır. Devlet adına satılan buğdayın fiyatı, İstanbul'da ekmeğin 9,5 kuruşa satılmasına göre hesaplanmıştır. Bu fiyat değişmedikçe narhın da değişmemesi gerekmiştir.

Hâlbuki değirmenciler un fiyatlarını yükseltmeye devam ediyorlardı. Böylece un fiyatlarının normal seviyesinin üstüne çıkmasına engel olunacak ve fırıncılara güçlükleri de çözümlenecektir.

¹⁷¹ Son Posta, 31.12.1940

Zaten 19 Haziranda toplanan Belediye İktisat İstişare Kurulu, ekmekçilerin başvurularını değerlendirerek, narha esas olan bir çuval unun fiyatını 193 kuruştan 156 kuruşa indirmiştir. Fırıncılar, Belediyenin belirlediği bu fiyata itiraz etmişlerdir. Bu arada ekmeğin ucuzlatılması konusunda yeni teklifler de gelmiştir.

Örneğin İstanbul ekmeğinin 95 randımanlı undan yapılması teklif edilmiştir. Fakat bu içi kepekle dolu, hazmı zor ekmeği şehirlinin yemeyeceği doğaldır. Fırıncıların hemen hepsi ise 70-74 randımanlı undan ekmeğin çıkarılmasına devam etmişlerdir.

Yaşanan tüm bu gelişmelerin yanı sıra, halkın da fırıncılardan yana şikâyetleri vardı. Bu şikâyetler, ekmeğin iyi pişirilmemesi, kötü nitelik undan yapılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Nitekim 1939 yılı Temmuz ayı içinde 656 çuval un ve 315 ekmeğin numunesi alınmış, tahlil sonucu bu unlardan 28' i, ekmeklerden 89'u bozuk çıkmış, sorumlular ise cezalandırılmıştır.

İşte imalât ücretlerinin yüksek olduğundan dert yanan fırıncıların, ekmeğin kalitesinde bir iyileştirmeye gitmemeleri üzerine Belediye, bu işin bazı semtlerde açılacak olan örnek fırınlarla yapılmasına karar vermiştir.

Böylelikle hem rekabet ortamı doğacak, hem de ucuz ve kaliteli ekmeğin yenilebileceği. Kaldı ki Belediye bu kararında haksız değildir. Çünkü İstanbul'da günde 300 bin ve senede 110 milyon kilo, yani yuvarlak bir hesapla 10 milyon liralık ekmeğin yeniyordu. O sırada İstanbul'da 190 civarında fırın vardı. Bunların hemen hepsinde hamur yoğurma makinesi varsa da, bu fırın teşkilâtlarının tam anlamıyla sıhhi olmadığı görülmüştür.

Yani ekmeğin daha ucuz ve daha sağlıklı olabilmesi için her şeyden önce ekmeğin pişirme işinin modernize edilmesi gerekmiştir. İstanbul dağılmış bir şehir olduğu için modern fırınlar, kenar mahallelerde fabrikalar ve uzak yerlerde satış şubeleri açmak uygun olabileceği değerlendirilmiştir. Aslında Belediyenin ilk girişimi de modern fırınlar kurulmasına yöneliktir.

Bu duruma göre, İstanbul'un ekmeğin ihtiyacını karşılamak için o sırada 1,5 milyon lira sarf etmek gerekmiştir. Ancak bu girişim ne derece sağlıklı ve tasarruflu olabildiğini, iyice değerlendirmek gerekmiştir. Gerçi rekabet nedeniyle, sermayece zayıflayan fırıncıların, bu iş için gerekli olan parayı kısa sürede bulmaları mümkün olmamıştır.

Ancak düzenli bir plânla çalıştıkları takdirde bu paranın tamamı hemen lâzım olmayacağı gibi kurulacak fabrikalar karşılık gösterilerek sağlanacak kredi ve Belediyenin yardımıyla sermaye konusunu da çözümlenebilecektir. Ancak muhtelif yerlerde ekmek fabrikaları kurulması için Belediyenin giriştiği teşebbüsler harp durumu nedeniyle ertelenmiştir.

2.8.Milli Korunma Kanunu'nun Diğer Kanunlardan Farklı Yönleri

Milli Korunma Kanunu'nun farklılığı hazırlanma yönteminden başlar. Tek parti döneminde tüm kanunlar normalde önce Hükümetin uzman komisyonları tarafından tasarı halinde hazırlanır, bu tasarı Bakanlar Kurulu'nca görüşülüp, onaylandıktan sonra Meclise gelir, burada tartışılarak kabul ya da ret edilir. Oysa bir olağanüstü yetki kanunu olan Milli Korunma Kanunu bu normal yoldan hazırlanmamıştır.¹⁷²

Hükümet ülkede bir seferberlik ilân edildiği, ya da savaşa girilme hazırlığında olduğu gibi yanlış bir izlenim bırakmak istemediğinden, yasa hazırlama görevi CHP'nin Meclis grubuna verilmiştir.¹⁷³

Bu komisyon 23 maddelik bir tasarı hazırladı, bu tasarı Parti Grubu Genel Komisyonu'na gönderildi. Buradaki tartışmaların ardından 30 kişiden oluşan yeni bir komisyon oluşturuldu.

Bu komisyon da 70 maddelik bir tasarı hazırladı. Bu tasarı, Muvakkat Encümen tarafından 72 maddeye çıkarılarak kabul edildi ve Milli Korunma Kanunu da son şeklini aldı.

Milli Korunma Kanunu tasarısının CHP Meclis Grubu'na gelmeden önce içinde eski kadroculardan Şevket Süreyya'nın da bulunduğu bir komisyon tarafından şekillendirildiği de belirtilir ise, Kanunun beş ayrı komisyon tarafından incelenerek hazırlandığı anlaşılır.

Her yasa, aksine bir hüküm bulunmadıkça, tümüyle resmi gazetede yayın tarihinden itibaren yürürlüğe girdiği halde Milli Korunma Kanunu ihtiyaç duyulduğunda uygulamaya konulmuştur. Yasa 18 Ocak'ta kabul edilmiş, 26 Ocak'ta

¹⁷² Turan, a.g.m., s.10

¹⁷³ Gerçektende Milli Korunma Kanunu'nun çıkarılışında basında Türkiye'nin seferberlik ilân ettiği savaşa girme hazırlığında olduğu yolunda haberler yer almıştır. Refik Saydam da bu haberleri yalanlamıştır. Bkz. Cumhuriyet, 1 Mart 1940.

yayınlanmış, ama uygulanmasına 19 Şubat 1940 tarihinde yayımlanan kararname ile başlamıştır. Yasanın 7. Maddesinden 42. maddesine kadar belirtilen yetkilerin kullanılması ayrı ayrı kararnamelere bağlıdır.¹⁷⁴

Bakanlar Kurulunca her yetki maddesi için karar çıkarılmadıkça, o yetki kullanılamayacaktır.¹⁷⁵ Yasanın 4. maddesine göre Bakanlar Kurulu'nca çıkarılacak kararları hazırlamak üzere Bakanlıklar arasında iletişimi ve iş birliğini sağlayacak bir koordinasyon heyeti kurulmuştur.

Daha önceki hiçbir Türk Hükümeti'nin sahip olmadığı oranda ekonomiyi denetleme, kontrol altında tutma yetkisi günün Hükümetlerine tanınmıştır.

Milli Korunma Kanunu olağanüstü durum geçince ülkenin sanayi, iktisâdi, tarım ve ticaret kuruluşlarının asıl yapılarına zarar getirmeyecek şekilde uygulanır. Yani, savaş durumunda el konulan işletmeler yasa yürürlükten kalkınca ya da olağanüstü durum sona erince eski sahiplerine teslim edilir. Milli Korunma Kanunu göre kendilerine üretim programı verilenler ya da stok yapma görevi verilenler olağanüstü durum geçince, yine kendi programlarını izleyebileceklerdir.¹⁷⁶

Milli Korunma Kanunu'nu diğer kanunlardan ayıran en önemli özelliklerden birisi Türk Parlâmenter hayatında o güne dek pek görülmeyen biçimde Bakanlar Kurulu'na kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisini vermesi ve bu yolla uygulanmasıdır.

Gerçi Meşrutiyet Devrinde Meclis kapalıyken Hükümete geçici kanun yapma yetkisi tanınmıştı, Hükümet bu yetkiyi kullanır, Meclis açılınca da durundan Meclisi haberdar ederdi, ama bu pek yaygın uygulanan bir yöntem değildi.

Oysa bu yasa ile uygulama için gereken kararları hazırlamak üzere bir koordinasyon heyeti kurulmuş bu heyetin hasırladığı kararla T.B.M.M' nin onayı alınmadan Bakanlar Kurulu'nca kabul edilip, uygulamaya geçilmiştir. Bu yasanın kararnameler yolu ile uygulanması T.B.M.M'den her karar için ayrı onay alınmaması yadırganmamalıdır.

Günün koşullarında henüz tam demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Ülkede tek parti hâkimiyeti vardır, bunlar kadar önemli bir etken ise Ülke bir savaş tehlikesi içindedir,

¹⁷⁴ Örnek kararname numaraları için Akşam, 8.3.1940

¹⁷⁵ ÇUMRALI ve KARAY, *Milli Korunma Kanunu*, Ankara, 1943, s.5

¹⁷⁶ a.g.y.,

kararların bir an önce hazırlanıp çıkarılması önemlidir.¹⁷⁷ Bu durumu Başbakan Refik Saydam da şu sözleriyle dile getiriyor:

"... Lüzum hâsıl olan her halde Yüksek Meclise ayrı bir Kanun Lâyîhası ile müracaat etmek imkânını verecek mahiyette olsa idi Hükümet'in bu yolu takip edeceğine şüphe yoktu, Fakat hâdisat o derece sîratle ilerlemekte ve tahavvül eylemektedir ki bu vaziyet ancak günü gününe ve bilhassa zamanında alınacak karar ve tedbirlere ihtiyaç göstermektedir."

¹⁷⁷ Milli Korunma Kanunu 1960'a dek yürürlükte kalmıştır. Yani çok partili dönemde de uygulanmıştır. Yorumumuz konumuzu kapsayan 1940-1945 tarihleri için geçerlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

3.MİLLİ KORUNMA KANUNU' NDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940 ile 15 Haziran 1960 tarihleri arasında yürürlükte kalmıştır. Bu süre içinde yasa ilk metnine göre 13 kez değişikliğe uğramıştır. 1940 ile 1945 yılları arasında yapılan değişiklikler ile bunların çıkarılış ve yayın tarihleri şöyledir.¹⁷⁸

Tablo 1. 1940 ile 1945 yılları arasında yapılan değişiklikler ile bunların çıkarılış ve yayın tarihleri.

Kanun No	T.B.M.M.'ce	Resmi gazetede	Resmi Gazete		Düster	
	Kabul tarihi	Yayın tarihi	Sahife	No	Tertip	Çit
3780	18.1.1940	26.1.1940	433	4417	3	21
3954	25.12.194	28.12.1940	121	4698	3	22
4156	19.12.1941	23.12.1941	107	4991	3	23
4180	30.1.1942	3.2.1942	232	5023	3	23
4648	3.8.1944	11.8.1944	1341	5780	3	25

Kaynak: KUŞDEMİROĞLU, a.g.e., s.43; ALTAY, a.g.e., s.63; AYDEMİR, *II. Adam*, s.214.

Milli Korunma Kanunu Saydam Hükümeti döneminde her yıl birer kez değiştirilmiştir. 4. değişiklik ise Saraçoğlu Hükümeti tarafından gerçekleştirilmiştir. Saydam döneminde yapılan değişiklikler ile Milli Korunma Kanunu metninde yer alan 72 maddenin 51'i yani dörtte üçü değiştirilmiş, Saraçoğlu dönemindeki değişiklik ile de yasanın 1942 metninde yer alan 43 madde değiştirilmiştir. 1945 yılına gelindiğinde Milli Korunma Kanunu' un 94 maddesinin değiştirildiği, bazı maddelerinin ikiden fazla değişikliğe tabi tutulduğu görülmektedir.

Özellikle 1940 ile 1942 yılları arasında 3 yıl art arda üç kez değişikliğe gidilmesi, yasanın aceleyle hazırlandığını (*beş komisyondan geçmesine rağmen*) ve ihtiyaca yanıt vermediğinde yine aceleyle değiştirildiği biçiminde yorumlanabilir.

Değiştirilen maddelerin de bir süre sonra yeniden değiştirilmesi ihtiyacının

¹⁷⁸ KUŞDEMİROĞLU, Ahmet, *Milli Korunma Mevzuatı ve Tatbikatı*, İstanbul Sanayi Odası Yayını. İstanbul 1958, s.43; ALTAY, Kenan, *Milli Korunma Kanunu ve İlgili Mevzuat*, Bozüyük, 1986 s.63; AYDEMİR, *II. Adam*, s. 214

duyulması, mevcut değişikliklerin de aceleyle yapıldığını göstermektedir. Sonuçta Milli Korunma Kanunu'nu uzun dönemli bir plânlamanın eseri olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁹

Başvekil Doktor Refik Saydam kanun değişiklikleri münasebetiyle aşağıdaki nutku söylemiştir:

” Arkadaşlar, bu kanunun müzakeresi dolayısı ile söz almak niyetinde değildim. Birçok arkadaşlar, mesele üzerinde güzel güzel görüştüler. Zaten Büyük Millet Meclisinin en büyük vasfı, böyle mühim anlarda daima beraber ve millete ders ve misal verecek şekilde konuşmaktır. Yine o günü yaşıyorduk, amma araya bazı hâdiseler karıştı ve söz almak mecburiyeti hâsıl oldu.

Evvelâ şunu arz edeyim ki, 29 aydan beri devam eden harp esnasında ilk günden itibaren Hükümetinizin almış olduğu karar şudur: Bu kürsüden birçok defalar heyeti celilenize arz ettim, bundan evvelki harbi umumînin misallerini asla yaşatmayacağız. Bundan evvel gördüklerimizden, aldığımız derslerden istifade ederek idareyi temin edeceğiz....

Binaenaleyh idarî cephesinden, iktisâdi cephesinden doğrudan doğruya milletin bünyesi cephesinden takip olunacak esaslar hiçbir zaman 1914 de düşündüklerimize veya gördüklerimize benzemeyecektir. Buna karşı da lâzım gelen âletlerle mücehhez olmamız icap ediyordu...

Millî korunma kanununun ilk yani 1940 senesi birinci ayında kabul buyurduğunuz şekil ile bu günkü şekli arasında bir mukayese yapılacak olursa görülür ki, bu husustaki görüşlerimiz ve terakkilerimiz hayli ilerlemiştir...

Refik ince arkadaşımın güzel hitabeleri arasında bir ufak kelime farkı var, onu tashih edeceğim. Bu kelime değil, milletin egoizmi değil, bazı insanların hodbinliğidir. Bu kürsüden, umuma teşmil etmemiştim. Yanlış bir telâkkiye uğramamak için bu kelimeyi tashih ediyorum. Hiç bir vakit bir Hükümet uzvuna bu şekilde müphem isnatlar yaparak bozguncu bir ruh dogmasına meydan veremem.”

180

¹⁷⁹ KOÇAK, a.g.e., s. 249

¹⁸⁰ Ayın Tarihi, 1942-98,s.26-29

3.1. Milli Korunma Kanununda 3954 Sayılı Yasa İle Yapılan 1.Değişiklik

Hükümetin Muvakkat Encümenine gönderdiği önergede bir buçuk yıldır devam eden savaşın, savaş içinde ve dışındakiler etkilediğini bu nedenle her Hükümetin bu tehlike karşısında devleti Milli Müdafaa ve iktisat bakımından güçlendirmek için olağanüstü önlemler almaya zorunlu kıldığı belirtilerek bu amaçla Türk Hükümetinin de 18.1.1940'da Milli Korunma Kanunu'nu kabul ettiğini bildiriyor ve ilâve ediliyordu.

*"Takriben 10 ay evvel tatbik mevkiine konan Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinin şimdiye kadar elde edilen neticelere göre tatil veya tevsii lâzım gelmektedir."*¹⁸¹

Niçin değişikliğe gidildiği de şöyle ifade edilmiştir;

"... Memleketin zarurî ihtiyaçlarının zamanında, en iyi şekilde ve mümkün olan en ucuz fiyatla temini için Hükümet bu işlerle yakından meşgul olmak lâzım gelen tedaviri vaktinde ve müstacelen ittihaz eylemek."

Yukarıda sözü edilen bu değişiklik önerisini 13.12.1940 tarih ve 6/5518 sayılı ile Başvekâletçe T.B.M.M' ne sunulmuş ve 25 Aralık 1940 tarihli toplantısında görüşülerek,3054 sayılı yasa ile kabul edilmiştir.¹⁸² Yeni yasa ile 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun 5,6,11,14,16,18,19,21,26,30,31,32,33,36,43,44,47,50,53 ve 63.maddeleri değiştirilmiştir.

Başvekil Dr. Refik Saydam Millî Korunma Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi münasebeti ile Mecliste yaptığı beyanatta yapılan değişikliklerin gerekçelerini şöyle açıklamıştır.¹⁸³

"...Millî Korunma kanununun bir senelik tatbikatı neticesinde gördüğümüz bir takım boşlukları ve ilâvesi lâzım gelen bazı hususatı huzurunuzda getirdik Uzun uzadıya tetkik edildi, encümenlerden geçti. Şimdi huzurunuzdadır. Bir seneden beri tatbik sahafında gördüğümüz noksanları, müşkülleri ve boşlukları doldurmaya çalıştık. Heyeti celileniz takdir buyurursanız ki, son bir sene en buhranlı bir sene olmuştur."

¹⁸¹ Adliye Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü, *Milli Korunma Kanunu Bütün Tadilleri ve Mucip Sebepleri İle Birlikte*, Ankara 1945, s.94

¹⁸² T.B.M.M. Z.C. D.6, c.15 1.Z.,İnikat. 25.12.1940

¹⁸³ Ayın Tarihi, 1940-85, s.39-41

Harbin devamı, mütemadiyen dünya iktisadî vaziyeti, her gün değişen şartları, hatta bir hafta evvel verdiğimiz kararların, bir hafta sonra, âdeta bir sene evvel verilmiş bir karara benzeyecek kadar tahavvüller göstermesi, bizi birçok müşkülle karşılaştırdı.

Bittabi kanun çerçevesi dâhilinde çalışan Hükümet, birçok müşkülâta uğradı. Birçok noksanlar gördü. Birçok tecrübeler edindi. Bunlardan aldığımız netayici huzurunuzla getirdik ve tetkikinize arz ettik.

Müstakil grup namına kanun hakkında umumî mütalâa dermeyan eden arkadaşım Fuat Sirmen'in, notlarını iyi alabildimse, söyledikleri şunlardır. Tatbiklen mütevellit neticeler, müspet olmakla beraber, tam değildir.

İthalâtta müşkülât olmuştur. Hâlâ bu müşkülât mevcuttur. Halkın ihtiyaçları için kâfi stok lâzımdır. Fiyat tespit ve murakabe işi tam muvaffak olamamıştır. Mütehassıslardan istifade edilmeli. Tüccarı ne tahzir etmeli, ne de ihtikâra teşvik eden vaziyete serbest bırakmalı. Murakabeyi tevsi etmeli. Koordinasyon kâfi itiyat haline gelmemiştir.

Arkadaşlar millî korunma kanununun tatbikinden mütevellit netayic müspet fakat hakikaten tam ve kâmil değildir. Olmadığının misali de bugün huzurunuzla getirdiğimiz bir takım yeni tadillerdir.

Bir defa memlekette yep yeni bir uzuv olarak kurulan bu cihazın işlerken gösterdiği bir takım müşkülle oldu. Alışmakta fertler müşkülât çekti. Alışmamak isteyenler buna karşı müşkülât gösterdi. Devlet teşkilâtı, lâzım olduğu kadar mücehhez olmadığı için müşkülâta uğradı. O teşkilâtı vücuda getirmek için çalıştık ve neticede bir takım, tadilâtle huzurunuzla bunu getirdik. İthalâtta müşkülât olmuştur. Bunu tavziha ihtiyaç görmem. Hakikatte müşkülât olmuştur.

Çünkü bu nihayet alelâde, mevzii bir buhran değildir. Yahut diğer bir âlemin buhranı değildir. Bu, hemen çok yakınımızda, cereyan eden bir buhran olması dolayısı ile hakikatten ithalâtta müşkülât olmuştur. Halkın ihtiyaçları için stok meselesi, eğer elde stok mevcut değilse, dâhilde stok olmamasındandır. Hakikaten halkın ihtiyacı için ve hatta ordunun ihtiyacını temine kâfi gelebilmek için bazen müşkülâta uğradığımız zamanlar oldu.

Bu stokları yapamadık. Fakat yapabilmek için sizden lâzım geldiği kadar salâhiyet ve maddî yardım rica ettik ve şimdi bunu veriyorsunuz.

Fiyat tespiti ve murakabesi, doğrudan doğruya âdeta devlet teşkilâtına munzam; bir iş olarak kabul edildi. İlk teşkilât bu tarzda idi. Vazifedar olan insanlara verildi. Anlaşıldı ki, bu tarzda yürüyerek fiyat murakabesi yapmak imkânı yoktur.

Binaenaleyh, fiyat murakabesini başlı başına bir cihaz haline getirmek lâzımdır. Bunu yaptıktan sonra fiyat murakabesinin daha iyi olacağı kanaatine vasıl olduk. Onun için bugünkü teşkilâtla bu şekle doğru yürüyeceğiz.

Evvelce de ilk olarak millî korunma kanunu kabul edilirken sayın arkadaşımız Rana Tarhanın sormuş oldukları suale vermiş olduğum cevapta da demiştim ki, murakabe kanununun tatbikatında mütehassıslardan istifade etmek bizim esasen şiarımızdır. Mütehassıslardan istifade edelim derken bittabi muhtelif şubelere taallûk eden mütehassısları kastediyoruz. Bunlardan ayrı ayrı istifade etmek için gerek devlet daireleri gerek şahsen kendim elimden geldiği kadar çalışıyoruz. Bundan emin olabilirler.

Tüccara müşkülât göstererek bunları bulundurdıkları ticaret âleminden çekmek veya onları serbest bırakmak büyük bir ihtikâra meydan vermek istemiyoruz. Nitekim birçok aldığımız kararlar da heyeti celîlerinizin malûmudur.

Biz tüccarı millet hayatında lâzım bir unsur telâkki ediyoruz. Bu unsurun kendi normal yaşamasını kendisi eğer takdir ve temin ederse, devletten ve Hükümetten kendisine yardım gelir. Hem kendisi, hem Türk vatandaşı müstefit olur.

Fakat tüccar bunu böyle telâkki etmezse, tamamen içimizden çıkması lâzım gelen bir unsur olduğuna kanaat getirerek ona göre hareket etmek kararındayız. Koordinasyon meselesi, arkadaşlarım, Hükümetimiz, tamamen yanınızdadır ve koordinasyona, uygundur.

Arkadaşım, Fuat Sirmen, bu meselenin kâfi bir itiyat haline gelmediğini beyan buyurdular. Bu hal vekillerle başvekil arasında değildir. Belki devlet daireleri arasında olabilir. Malûm âliniz, dairelerin her biri kendi hududu salâhiyetleri dâhilinde çalışan bir takım müesseselerdir.

Bunların müşterek çalışması esastır. Bunda bir takım noksanlar görürlerse,

elimize geçtikçe tamamlamaya çalışıyoruz. Ümit ederim ki, bu muvakkat kanunun meriyetten kalkacağı güzel zamanlar geldiği vakit, devlet daireleri de bir birleri ile çalışmayı öğrenmiş ve buna alışmış olacaklardır.”,

Değişikliklerin gerekçelerini Ulus Gazetesi yazarı Kemal Turan 25 Aralık 1940 tarihli yazısında şöyle açıklıyor;

”... İthalâtın darlaşması, stokların azalması ve nakil vasıtalarının başka hizmetlere hasredilmesi memleket içindeki mübadeleyi gittikçe güçleştiriyor. Bu güçlüğün tabii seyri, ruhî bir sirayetle halkta fazla mubayaa arzuları uyandırdığı gibi birçoklarında da ihtikâr hursunu tahrik ediyor.

Ceza tehditlerinin önleyemediği bu işi hal için, hakikî ihtiyaç maddelerinde devletin stoklar yapması ve bunları müstehlike kadar götürmesi zarurîdir. Millî Korunma Kanunu yeni tadillerle bunları mümkün kılacak bütün salâhiyetleri Hükümete vermektedir.

Hükümet bu işler için devlet bünyesinde derhâl yeni uzuvlar yaratabileceği gibi hükûmî şahsiyeti haiz bazı müesseseler de kurulabilecektir. Mevcut teşkilâtı, nerede daha faydalı olacaksa hemen oraya bağlamak gibi hizmeti muayyen ve mahdut olan müesseselere icabında birçok yeni vazifeler vermek artık: Hükümetin derhâl yapacağı işlerdendir.

Bütün bunlar yapılırken, göz önünde tutulacak şey, halkın ve milli müdafaanın muhtaç olduğu birçok yiyecek ve giyecek eşyasını süratle tedarik ve tevzidir. Bu işler normal zamanlarda serbest istihsal ve istihlâk pazarlarında yapılır.

Devlet bunların bir kısmını olsun üzerine alırken işleri gene serbest pazarda tecrübesi artmış kimselere vermek zaruretini duyabilir. Böylelerini devlet hizmetinde daimî vazifesi olanlar gibi kullanmak mümkün değildir. Onlar kendi bilgileri dâhilindeki bir takım işleri, fevkalâde zamanın devamı müddetince devlet emrinde yapıp gene serbest pazara döneceklerdir.

Kendilerine verilecek ücret, doğrudan doğruya veya bilvasıta devlet hizmetinde daimî vazife alanlara verilecek miktarın dışında olacaktır. Bu zaruretle Millî Korunma Kanununda tadiller yapılarak devlet daireleriyle müesseselerin deki sıkı ücret ölçüsünün dışında ve fakat gene hududu muayyen yeni bir ücret esası kabul olunmuştur.

Fevkalâde zamanlarda hizmet, vs ücret mikyası değiştiği gibi vazife sahiplerinin mesuliyet şartları da başkalaşır. İşlerin icap ettirdiği sürat ve karar, onlara bazı salâhiyetler bunun yanında da mesuliyetler tevcih eder.

Millî Korunma Kanununda yapılan bir tadille artık Başvekil bu nevi işlerde nesilleri hemen ve şiddetle tecziye etmek mevkiindedir.

Millî Korunma Kanununun ilk tedvininde halk ve millî müdafaa ihtiyaçlarını tanzim için Hükümet emrinde yirmi beş milyon liralık mütedavil sermayenin yeteceği düşünölmüştü. Hâdiseler bu ihtiyacın hudut ve şümulünü arttırdı, muhtaç olunan şeylerin bir kısmının kıymetini tabî sebeplerle yükseltti.

Bunun için tadilde Hükümet emrine tahsis edilen mütedavil sermaye bir misli arttırılarak elli milyon liraya çıkarılmıştır. Millî Korunma Kanununun hedeflerinden biri de iç pazardaki sunî fiyat yükselişlerini yahut ihtikâr maksatlarıyla mübadele seyrinin bozulmasını önlemektir.

On aylık tecrübe göstermiştir ki mâni tedbirler ıslah etmek ve hangi işlerin suç olduğunu ve hangi suçların nasıl cezalandırılacağını tasrih etmek lâzımdır. Tadilde bunlar yapılmış cezaların suçla mütevazun olmasına bir kat daha itina edilmiştir. Bilhassa tüccarlar arasında her alış verişin mutlaka fatura ile yapılması, gene bunlar arasında mal saklanmasını önlemek üzere bulunmayan çeşitler için satıcının vesika vermesi yeni kabul edilen esaslardandır... ”¹⁸⁴

Değiştirilen bu maddelerin kapsamı şöyle belirtilebilir. Hükümet sanayi ve maden kuruluşlarının üretimlerini ve ürünlerini normal maliyetine muayyen bir kâr ilâve ederek satın alabilecektir.¹⁸⁵ Ayrıca Hükümet ürün fiyatlarının tespiti işinde ticaret vekâletini veya ona bağlı müesseseleri salâhiyetli kılabilir.¹⁸⁶ Yine bu kanunla Hükümet halkın ve millî müdafaanın muhtaç olduğu muayyen maddelere muayyen fiyatlarla el koymak salâhiyetini haizdir.¹⁸⁷

Ayrıca bunların satış, dağıtım, toplama ve sevkleri ile uğraşabilecektir, ihtiyaç

¹⁸⁴ Aydın Tarihi, 1940-85,s.59-60

¹⁸⁵ Aydın Tarihi, 1940-74,s.214

¹⁸⁶ Aydın Tarihi, 1940-85,s.42

¹⁸⁷ Aydın Tarihi, 1940-85,s.42

duyulan mallara ve yardımcı malzemeye değer fiyatını ödeyerek el koyabilecektir.¹⁸⁸ İcra Vekilleri Heyeti ihtikârla mücadele kastı ile bütün memlekette gıda veya diğer ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının tespitine karar verir.¹⁸⁹

Hükümet tüm un fabrikalarına, değirmenlere ve yetersiz üretimde bulunan sanayi ve maden kuruluşlarına el koyabilmekte ve bu iş yerlerini bizzat kendisi işletebilme hakkını elde etmektedir, buna karşın iş yeri sahiplerine uygun bir tazminat verilecektir¹⁹⁰. Hükümetçe gerekli görülen yerlerde uygulanacak fazla mesai en fazla 3 saat olacaktır.¹⁹¹

Kanun değişikliğinin yaptığı diğer düzenleme ise “icar bedellerinin 939 senesi icar bedelini tecavüz edemeyeceği hakkındaki 30 uncu maddenin nerelerde tatbik olunacağını İcra Vekilleri Heyeti tayin ve ilân eder.¹⁹² Bu tayin ve ilân salâhiyetinin her hangi bir müesseseye veya belediyelere devri mevzuu bahis olamaz.”¹⁹³ şeklinde düzenlenmiştir. Yine bu kanunla Hükümet halkın ve millî müdafaanın muhtaç olduğu muayyen maddelere muayyen fiyatlarla el koymak salâhiyetini haizdir. Böyle bir salâhiyetin İcra Vekilleri Heyetince her hangi bir müesseseye devri mevzuu bahis olamaz.¹⁹⁴

Yapılan değişiklikle getirilen yeniliklerden biri de 12 yaşından küçük kız ve erkek çocukların sanayi işlerinde ve 16 yaşından küçük erkeklerin maden işlerinde çalışabilmelerine izin verilmesidir. Yeni yasa ile çalışanlar üzerine getirilen bir diğer kısıtlayıcı karar da ulusal bayram ve genel tatillerin de Hükümet kararı ile tamamen ya da kısmen uygulamadan kaldırılabilceği hükmüdür. İşçiler, ancak birer aylık çalışma sürelerinin sonunda bir gün tatil yapabileceklerdir. Gerektiğinde bazı tüketim mallarının üretimleri de sınırlandırılabilmekte hatta yasaklanmaktadır.

Gerekli görüldüğü durumlarda özel taşıtları devlet satın alabilmekte,¹⁹⁵ azamî

¹⁸⁸ Ayın Tarihi, 1940-74,s.214

¹⁸⁹ Ayın Tarihi, 1940-85,s.42

¹⁹⁰ Ayın Tarihi, 1940-74,s.214

¹⁹¹ Ayın Tarihi, 1940-74,s.215

¹⁹² Ayın Tarihi, 1940-85,s.42

¹⁹³ Ayın Tarihi, 1940-85,s.42

¹⁹⁴ Ayın Tarihi, 1940-85,s.42

¹⁹⁵ Ayın Tarihi, 1940-85,s.43

nakil ücretlerini tespit edebilmekte, devletleştirme imkânı ulaştırma sektöründe de böylece söz konusu olmaktadır. Yapılan değişiklikle ilgili olarak Münakalât Vekilimiz B. Cevdet Kerim İncedayı da şunları söylemiştir:

“-Efendim, bu maddenin bu kanuna konmasındaki maksat sudur: Türk limanlarına bizim: hasım olmadığımız, bir ve yahut bir kaç devletin gemileri gelip iltica etmiş bulunabilir ve uzun zaman limanlarımızda kalabilir.

Bu gemilerden memleketin ihtiyaç gördüğü zamanda istifade etmek zarureti olabilir. Bu vaziyette bu gemileri, rızalarını da alıp, kiralayıp, memleketin, devletin bazı hizmetlerinde serbestçe kullanmak hak ve sıfatını Hükümet elde etmek istiyor. Bittabi bu kabotaj kanununa göre bunlar kendi bayraklarıyla sefer yapacaklarından dolayı bir tezat teşkil eder. Bunları kullanabilmek hakkını bu kanunla alıyoruz ve birinci fıkrada diyoruz ki: devlet malı olmayan Türk vapurlarını Hükümet istediği gibi seferlerini tanzim, tahdit veya men ve icap ederse bunları kira ile tutarak her türlü hizmetinde kullanır.

İkinci fıkrada da diyoruz ki; keza limanlarımızda bulunacak ecnebi gemilerini kendi rızalarıyla yukarıdaki esaslar dairesinde istediği gibi kullanabilir. Bu fevkalâde zamana ait olan bu kanunla hem bu hakkı tamamen iktisap etmiş hem de kabotaj kanunu gibi ana ve esas bir kanunla tezat teşkil etmemiş oluruz. Ancak arkadaşların bir şüphesi var; acaba bir tefsire meydan verir mi? Hüküm tam ve sarihtir.

Hem salâhiyet veriliyor hem de kabotaj kanununun ana hükmü mahfuz bulunduruluyor. Fakat mademki şüphe vardır, bunun için bir de Türk limanları arasında dahi kaydının bulunmasında Hükümetçe bir mahzur yoktur. Bizim maksadımız budur. Bunu heyeti âli yeniz kâfi görmüyorsa bu da konsun. Fakat biz maddeyi kâfi telâkki ediyoruz. Sonra eşya taşımağa gelince: tabî bunlar bizim malımız gibi olacaktır. Emrimizde bulunacak ve Türk vapuru gibi, hizmet verirse onu görecektir.”¹⁹⁶

Ayrıca, Millî Korunma Kanunu 3954 sayılı kanunla tadil edilirken Millî korunma kanununun ilk neşrolunan şekline göre bu kanun hükümlerinin tatbikinde kusuru görülen devlet memurları hakkında tatbik olunacak inzibatî cezalara dair ayrıca hükümler mevcut değildir memurlara tatbik olunacak inzibatî cezalara mütedair ve memleketimizde ilk defa olmak üzere hususî bir hüküm konulmuştur. Kanunun altıncı

¹⁹⁶ Aydın Tarihi, 1940-85,s.43

maddesine dokuzuncu fıkrâ olmak üzere ilâve olunan bu hüküm aynen şöyledir:¹⁹⁷

“Bütün daire ve müesseseler işbu kanunun tatbikine mütedair olan karar ve tebliğleri derhâl tatbik ve icra etmekle mükelleftirler. Bu kamunun tatbikatında kusuru görülen memur ve müstahdemleri, her hangi bir Vekâlet, daire veya müesseseye mensup olursa olsun Başvekil inzibatî cezalardan her hangi biri ile tertip gözetmeksizin cezalandırabilir ve bu cezaları hafifletebilir veya kaldırabilir. Memuriyetten ihraç müstesna olmak üzere, diğer inzibatî cezalara karşı itiraz olunamaz ve dava açılmaz.”

Kanunun yeni şekli Başvekil ile verilen bu salâhiyetle cuma günü neşrolunan bir Başvekil tebliği ile ilk defa olarak kullanılmış ve pamuk ipliği tevziatında yolsuzluğu görülen, bir iktisat müdürü memuriyetten İhraç olunmuştur.¹⁹⁸

3.2. Milli Korunma Kanununda 4156 Sayılı Yasa ile yapılan II. Değişiklik

Saydam Hükümeti döneminde yasada ikinci değişiklik 1941 yılı Aralık ayında gerçekleşmiştir. CHP. Meclis Gurubu 16.12.1941 tarihinde Hilmi Oran'ın başkanlığında toplanarak değişiklik önergesinin Meclis'e sevk edilmesine karar verdiler.¹⁹⁹

Milli Korunma Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin yasa önerisi 16.12.1941 tarih ve 6/5499 sayılı ile Başbakanlık tarafından T.B.M.M' ne sunulmuş, yasanın 14,55,65. maddelerinin değiştirme önerisinin kabul edilmesi istenmiştir. Değişiklik istenmesinin sebebi yine mucip sebepler lâyihasında şöyle yer alır.²⁰⁰

*"Memleketin içinde bulunduğu fevkalâde vaziyetler icabı olarak alınan el koyma kararlarının hakkı ile tatbik edilebilmesi hususunda Milli Korunma Kanunu'nun 14,55,65. maddelerinin acil olarak değiştirilmesi mecburiyeti hâsıl olmuştur.”*²⁰¹

Hükümetin uygulamayı daha başarılı işletebilmesi amacıyla istediği ve yeni yetkiler 4156 sayılı yasa ile verilmiştir.²⁰² “Yeni değişiklikler" ile Hükümetin her türlü sanayi ve maden işletmesine el koyarak işletmesi, herhangi bir sınır ve koşula bağlı kalmaksızın

¹⁹⁷ Ayın Tarihi, 1941-94, s.29

¹⁹⁸ Ayın Tarihi, 1941-94, s.29

¹⁹⁹ Cumhuriyet, 17.12.1941

²⁰⁰ ÇUMRALI ve KORAY, a.g.e.,s.179-180

²⁰¹ Cumhuriyet, 19.1.1941

²⁰² T.B.M.M. Z.C. C.22 İ.3 18, İnikat, 19.12.1941

sadece görülen lüzuma bağlanmıştır. 513 ve 65. maddelerle de var olan cezaî yaptırımlar güçlendirilmiştir.

3.3. Milli Korunma Kanununda 4180 Sayılı Yasa ile yapılan III. Değişiklik

Saydam Hükümeti döneminde yapılan 3. ve son değişiklik 4156 sayılı yasa ile yapılan değişiklikten hemen bir ay sonra gerçekleşmiştir.²⁰³ Bunun sebebi de önergede şöyle gösterilmiştir.²⁰⁴

Cihanın bugünkü durunu düne nazaran daha karışık, daha karanlık olduğu gibi her gün biraz daha daralmakta ve zorlaşmaktadır. Bu durumda muvazii olarak yurdumuzun da iktisâdi şartları değişmiş ithalâtı, ihracatı istihsali(*üretim*) ve istihlâki(*tüketim*) günün icaplarına uydurmak lâzım gelmiş ve bu icaplar da 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun yeni ihtiyaçları ve zaruretleri karşılayacak bir şekilde yeniden tadiline lüzum göstermiştir. Ticaret Vekili Mümtaz Ökmen'in görüşmeler esnasında şöyle demiştir;

“...Birçok tetkiklerimiz, ecnebi memleketlerde yaptığımız tetkikat, şunu ispat etmiştir ki bu günkü iktisâdi buhranı yenmek ve umumun iaşesini temin etmek ve ihtikârla mücadelede muvaffak olabilmek için tek şart Hükümetle el ele vermesidir. Hangi memleket bunu az çok yapabilmişse tedbirlerinde muvaffak olmuş, hangi memleket yapamamışsa muvaffak olamamıştır.

Bu arada şunu da şükranla tebarüz ettireyim ki bizim memleketimizde çetin bulacağımızı tatbikatında müşkülât göreceğimizi zannettiğimiz bazı usuller ve imtihanlar halkın Hükümete itimadı bakımından ümit vericidir... Bilirsiniz ki gıda maddelerine ilk defa olarak karne usulünü tatbikata karar verdik. Fakat çok cesur değildik. Çünkü bu işe tahsis ettiğimiz teşkilâta ve nihayet halkın itiyadına göre birçok müşkülâta tesadüf edeceğimiz kanaatinde bulunuyorduk.

Buna rağmen bu vesika usulünün tatbik edildiği bütün şehirlerde ekmek meselesi diye bir mesele kalmamıştır. Yine bu meselenin tatbik edildiği bütün şehirlerde

²⁰³ Cumhuriyet 21 İkincikanun 1942

²⁰⁴ ÇUMRALI ve KORAY, a.g.e.,s.189; Adliye Vekilliği a.g.e.,s.12-130

yüzde 20 tasarruf hâsıl olmuştur. Buna rağmen işitiyoruz ki, İstanbul gibi 750 - 800.000 nüfuslu bir şehre 1.200.000 mütecaviz karne dağıtılmıştır.

Binaenaleyh muayyen ve az miktarda ekmek dağıtılacak yerde ekmek sarfiyatı çoğalmış. Bu gibi dedikoduları samimiyete bağışlamağa imkân yoktur... Bugün İstanbul şehrinde ekmek 1.200.000 ne çıkmış değildir.

Bilakis günde 75.000 kilo tasarruf edilmiştir... Arkadaşım Berç Türker Hükümetin bugünkü buhranla mücadelesinde en başlı şartın ithalâtı temin etmek olduğunu ve bu temin edilirse davanın hemen esasından halledileceğini söylediler.

Muhtelif defalar bu kürsüden ifade ettim ki, bu memleket haklı sebeplerle müstenit olarak cumhuriyetin teessüsünden bugüne kadar ithalât ve ihracat muvazenesini daimî bir murakabe ve kontrol altında bulundurmıştır.

Takas usulleri, kontenjan usulleri, ithalâtın tahdidi usulleri dâhilî himayeyi temine matuf birçok tedbirler paramızı ve dövizlerimizi himaye tedbirleri bu memlekette ithalâtın önüne geçmiş ve yerinde bir tedbir olmuştur...

Parti grubun da bunu rakamlarla izah ettim. Şimdi yanımda rakamlar yoktur. Dünyanın her tarafının bize kapalı olmasına rağmen, hemen her memleket gibi bizi de iktisâdi bir abluka altında, yani harp iktisâdiyatının zarurî neticeleri olarak her taraftan tecrit edilmiş bir halde olmamıza rağmen 1941 senesinde yaptığımız ithalât 1940 senesine nazaran tenakus değil tezayüt irat etmektedir.

Gönül arzu eder ki maddî imkânlarla malik olalım ve bütün istediğimiz kıymetli eşyaları kolaylıkla getirebilmek ve halkın ihtiyacına cevap vermek imkânını bulabileyim. Yalnız bu arzu imkânlarla mukayyet olan bir şeydir... Söyleyeceklerim bundan ibarettir.”²⁰⁵

Önergede ayrıca bir ay önce yapılan değişikliğe de değinilerek 1 ay önce 3 maddenin acilen değiştirilmesi gerektiği belirtilerek akla gelebilecek olan niçin bir ayda iki değişiklik sorusuna da yanıt verilmeye çalışılmıştır.²⁰⁶ Büyük Millet Meclisine Hükümetçe değişiklik önerisinin sunulduğu gün Şemsettin Günaltay'ın reisliğinde iki

²⁰⁵ Aydın Tarihi, 1942-98,s.32

²⁰⁶ Cumhuriyet, 3 Birincikanun 1941

celsede değişiklikler görüşülüp kabul edilmiştir.²⁰⁷

Görüşmeler devam ederken Manisa vekili Refik İnce şöyle demiştir:

” *Millî Korunma Kanununun ıstıraplardan doğması melhuz olan nizamsızlıklara meydan vermemek için yapılmış ve kurulmuş bir müessese olduğunu ve üçüncü defa tatil edilen bu kanunun yeni ihtiyaçları karşılamak için Hükümetçe alınacak tedbirleri ve esasları vazettiğini söylemiş,*

Bir taraftan ihtikâr ve istismar aleyhinde, bir taraftan tasarruf lehinde söz söylerken kendi evlerini şeker, pirinç, buğday çuvalları ile dolduran münevverlerin simalarına riyakârlık damgası vurmak lâzım geldiğini, feragat ve fedakârlığın millî işlerde en büyük düstur olduğuna kani bulunduğunu zikretmiş.

Bilhassa münevver tabakanın üzerine aldığı vazifeleri tebarüz ettirerek Hükümetin bu kanunu tatbik ederken azamî şiddet göstermesi ve bilhassa millete numune olmak mevkiinde bulunanlara karşı asla merhamet etmemesini rica ederek sözlerine nihayet vermiş ve alkışlanmıştır.”²⁰⁸

Afyon vekili Berç Türker ise şöyle demiştir: “*Halkın şiddetle muhtaç olduğu mallar eksilmişse, ticaret muhakemeleri sayesinde istediğimiz malı memleketimize ithal edebileceğimizi hatta İngiltere den bir müddet için buğday ve arpa ithalinin kabil olduğunu, hayat pahalılığını teşdit eden mühim bir sebebin altın üzerinde vurgunculuk olduğunu ve buna karşı tedbir alınması icap ettiğini ve şimdi müzakere ettiğimiz kanunun millet menfaatini korumak için ikmal edilmiş bir eser olduğunu ve bundan dolayı Hükümeti tebrik etmeği bir vazife bildiğini alkışlar arasında söylemiştir.”²⁰⁹*

Eskişehir Vekili Emin Sazak söz alıp kanunun tadili ile ilgili görüşlerini bildirmiştir. “*Altın işini ele almış ve paramızın bütün dünyadaki paralara nazaran en sağlam olması lâzım... Korunma Kanununun iki aydır encümende ne kadar esaslı surette ve didine didine tetkik edildiğini etraftaki tenkitlerin dedikoduların tamamı ile lüzumsuz olduğunu, işin millî mücadeledeki ruh ne ise aynı ruhla tutulması lâzım*

²⁰⁷ Ayın Tarihi, 1942-98,s. 29

²⁰⁸ Ayın Tarihi, 1942-98,s. 29

²⁰⁹ Ayın Tarihi, 1942-98,s. 30

geldiğini söyleyerek Hükümete muvaffakiyetler temenni etmiştir.”²¹⁰

Maliye Vekili Fuat Ağralı ise şöyle demiştir: “... Müsaade buyurursanız bir nebze tasarruf bonolarına temas edeceğim. İlk defa 25.000.000 liralık bir müsaade alınmıştı. Bu müsaadeye dayanılarak çıkarılan bonolar çok kısa bir zamanda tamamen satıldı, ikinci defa tutarı 25.000.000 liralık bono ihracı için kanun teklif ettik.

Bu teklifimiz yüksek meclisçe kabul buyruldu. Geçenlerde bunların satışının dahi haddi kanunîye yaklaştığını ve bunun üzerine kanunî haddi tecavüz etmemek için satışı tahdit etmek mecburiyetinde kaldığımızı söylemiştim. Bugün bu kürsüden kalan kısmının dahi tamamen satılmış olduğunu büyük memnuniyetle ifade edebilirim...”²¹¹

İktisat Vekili Sırrı Day'ın nutku.”Memleketimizde Zonguldak kömür havzasının kömür istihsali 1932 de Tuveren kömür olarak 994 bin ton idi. Bu miktar peyderpey artarak 1937 senesinde 2 milyon 306 bin, 1938 de 2 milyon500 bin, 1939 da 2 milyon 696 bin, 1941 de 3.019.000 tona çıkmıştır.

1940-1941 seneleri istihsali aynı miktardadır. Yalnız 1940 senesinin son ayı devlet işletmesi, mütebaki ayları şirketlerin işletmesi, 1941 senesi ise yalnız devlet işletmesi çalışmıştır. 1940 ve 1941 seneleri istihsali mukayese edildiği zaman şeraitin zorluğuna göre 1941 senesinin çok daha muvaffakiyetli telâkki edilmesi lâzım gelir...

Bu vaziyet karşısında aldığımız ve almağa mecbur olduğumuz tedbirleri de arz edeyim... Millî korunma kanununun şimdiye kadar verdiği bazı salâhiyetlerden maden istihsalâtımızdan azamî istifade edilmiştir. Onun noksanlarını da yüksek müsaadenizle bu kanunda ikmal etmiş' olacağız. Çok Ümit ediyorum ki önümüzdeki seneyi yine buhransız geçirmek imkânlarını temin edelim... Bunun haricinde vekâletimizi ilgilendiren elbise tipi mevzuu bahistir.

Muayyen bir elbise tipi yapmak bütün fabrikaları seferber ederek yeni ve aynı şekilde kumaş yapmak davasıdır. Kundura için kundura fabrikalarını faaliyete getirerek aynı tipte kundura yapmaları icap eder, fakat takdir buyurursunuz ki bugünkü vaziyet icabı olarak askerî ihtiyaçlar en başta gelmektedir. Hepimizin en mühim gayesi bunu temin etmektedir... Takip ettiğimiz istikamet yürüdüğümüz yol halkın giyim ihtiyacına

²¹⁰ Ayın Tarihi, 1942-98,s. 30

²¹¹ Ayın Tarihi, 1942-98,s.35-38

*cevap verebilmek için imkân nispetinde sade, sağlam, bol istihsal, ucuz istihsal, fantezi olmayan eşya istihsalidir. Bundaki muvaffakiyet derecemiz ise imkânlara tabidir. Maruzatım bu kadardır.*²¹²

Değişikliğin sebebi yukarıdaki biçimde belirtildiği gibi amacı da şöyle saptanmıştır.²¹³

1. Günün gereklerine göre Hükümete yeniden bazı görevler ve yetkilerin verilmesi.

2. Bugünkü olağanüstü durumu kişisel çıkarlarına âlet etmek isteyenler hakkında alınması gereken önlemleri belirleyip verilecek cezaları arttırmak.

3. Milli Korunma işleri ile ilgili kuruluşlar için malî hükümlerde bazı kolaylıklar sağlama Milli Korunma Kanunu'nun bazı (6,18,19,21,25,29,30,31,32,34,36,38,42,43,44,47,50,53,54,56,57,58,59,63,66,67,68) maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki yasa önerisi 22.1.1942 tarih²¹⁴ ve 6/346 sayı ile T.B.M.M. 'ne sunulmuş. 30 Ocak 1942 tarihli toplantıda görüşülerek kabul edilmiştir.²¹⁵

Yeni değişiklik ile belirtilen maddeler değiştirilirken 9 tane de ek madde ilâve edilmiştir.²¹⁶ Ek maddelerden ikincisine göre iş gücü üzerindeki sınırlayıcı hükümler daha da ağırlaştırılmakta, ücretli iş yükümlülüğüne tabi olan kimseleri iş yerlerine sevk için zabıta kuvvetinin kullanılabilmesi, sevk sırasında kaçanların yakalamıp yeniden sevkleri için yapılan masrafların da işçiden kesilebilmesi öngörülmüştür.²¹⁷ Ayrıca Hükümete 4180 sayılı değişiklik ile azamî ücretleri tespit edebilme, isterse bu yetkiyi ticaret ve esnaf odalarına devretme hakkı da verilmiştir.

Tarım alanında zorunlu çalışma hallerinde 15 km.den uzak yerlerde çalıştırılmak mümkün kılınmıştır. Genişletilmesi gereken işletmelere Hükümet kredi, malzeme, işçi ve uzman sağlayabilir. Yapılan yardıma rağmen bu işletmelerden gerekli verim alınamaz ise, devlet bu kuruluşlara el koyabilir ve kendisi işletebilir. Dahasonra olağanüstü

²¹² Ayın Tarihi, 1942-98,s.38-41

²¹³ Adliye Vekilliği Neşriyatı, a.g.e.,s.130

²¹⁴ Cumhuriyet, 21.1.1942,s.3

²¹⁵ T.B.M.M. Z.C. D.6. C.22 İ8,33;inikat,30.01.1942

²¹⁶ R.G,3.2.1942

²¹⁷ R.G,3.2.1942, s.2241

durum kalktığında genişletilen işletme ücreti karşılığında kuruluş sahibine satılır, kurulur. Sahibi almaz ise ya kamulaştırılır, ya da eski haline getirilerek sahibine bırakılır.²¹⁸

3.4. Milli Korunma Kanununda 4648 Sayılı Yasa ile yapılan IV. Değişiklik

1940–1945 yılları arasında yasada yapılan son değişiklik 4648 sayılı yasa ile Saraçoğlu Hükümeti'nce gerçekleştirilmiştir. Değiştirilen madde sayısının oldukça kabarık olduğu da göze çarpmakta, toplam 43 maddenin değiştirildiği görülmektedir.²¹⁹

14 Ocak 1944 tarih ve 6/90 sayı ile Başbakanlıkça T.B.M.M' ne gönderilen değişiklik önergesinde 6'dan 59 'a, 62'den 69'a, dek (6,59,62,69 dâhil) olan maddelerin değiştirilmesi istenmekteydi. "*Her nedense yasa önerisinin görüşülmesi ancak yedi buçuk ay sonra olmuştur.*"²²⁰Yasa önerisi 3 Ağustos 1944'de T.B.M.M' de görüşülerek onaylanmıştır.²²¹Yapılan değişikliğin gerekçesinde belirtilen nedenler daha önce yapılan değişikliklerde gösterilen nedenlerden pek farklı değildir.

Yine içinde bulunulan olağanüstü koşulların her gün daha değişik önlemler almayı gerektirdiği alınan önlemlerin uzun süre etkilerini sürdüremediği, bu yüzden hissedilen yeni ihtiyaçları karşılamak için yeni değişikliklerin gerekli olduğu belirtilmiştir.

Yapılan değişiklikte birçok madde değişmiş olmakla birlikte Milli Korunma Kanunu'nun yenilendiği gibi bir düşünceye kapılmak yanlış olur. Bu değişiklik ile Hükümetin ekonomiye müdahale olanakları daha da arttırılmış özel girişim biraz daha devlet denetimi altına alınmak istenmiştir.²²²

Söz konusu değişikliğe göre 1942 yılı başında yapılan değişikliklerle konan iş yükümlülüğü olan kişilerin gerektiğinde mülkî idare âmirleri tarafından verilen yazılı emirle zabıta kuvvetleri ile iş yerlerine sevkini öngören madde bu kez ücretli iş yükümlülüğüne tabi olanların iş yerlerine sevk edilmeleri ve bu sırada ihtiyaçlarının karşılanması dolayısıyla kendileri için yapılan masrafların kendilerine ödenen ücretin yarısından kesilerek iş yerleri tarafından ödeneceği biçimine dönüşmüştür.

²¹⁸ KOÇAK a.g.e.,s.475;BORATAV, T.Devletçilik, s.252

²¹⁹ R.G,11.5.1944, sayı.5780,Kanunun Kabul Tarihi,3.8.1944

²²⁰ KOÇAK, a.g.e.,s.514

²²¹ Düstur, Tertip: 3 cilt 25, 3.8.1944

²²²R.G,11.5.1944,s.7463,Maddeler incelendiğinde Hükümetin kanunun gücünü arttırma gayretlerinin dikkat çekici olarak arttığı görülmektedir.

Ziraât alandaki maddeler deriştirilerek ziraât alanda iş yükümlülüğü konabilmesi için aranan 15 km den uzak olmaması koşulu kaldırılmış, bundan böyle kişilerin 15 km. 'den uzak yerlerde çalıştırılabilmeleri mümkün kılınmıştır.²²³ Ayrıca ziraât iş yükümlülüğüne tabi olanların iş yerine sevklerinde zabıta kuvvetinin kullanılması, kaçma durumunda yapılacak harcamaların yine yükümlüden alınması, Hükümete tanınan yetkilerdendir.²²⁴ Yasaya aykırı davranışlar için öngörülen cezalar da değiştirilip arttırılmıştır.²²⁵

²²³ R.G. 11.5.1944,s.7465

²²⁴ R.G. 11.5.1944,s.7465

²²⁵ BAYRAM ve Diğerleri, *Türkiye'de İşçi Hakları Osmanlı Döneminden 1986'ya*, Ankara, 1986 s.123

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

²²⁶4.MİLLİ KORUNMA KANUNUNUN UYGULAMALARI

4.1.Saydam Hükümeti Dönemi Milli Korunma Kanununun Uygulanması(1940-Temmuz 1942)

Saydam Hükümeti tarafından savaş dönemi ekonomisini yönlendirmek amacıyla hazırlattırılan Milli Korunma Kanunu 15 Ocak 1940'ta Meclis'e gelmiş 18 Ocak'ta tartışılarak kabul edilmiş 26 Ocak 1940'ta²²⁷ Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ama yasanın 1. maddesine dayanarak fiilen uygulamasına 19 Şubat 1940'ta karar verilmiştir.²²⁸

Kanunun uygulamaya konulması ile birlikte Basın bu konuya gereken önemi göstermiş, Kanunun metni hemen her gazetede ya tamamen ya da özet halinde verilmiş ayrıca vatandaşların yanlarında bulundurmaları önerilmiştir.²²⁹

Daha Milli Korunma Kanunu'nun uygulamasına geçilmeden önce Hükümet adamlarının bu Kanunun uygulanmasının sonucu için oldukça iyimser beklentiler içinde oldukları gözlenmektedir. Ulus Gazetesi yazarı Kemal Turan 25 ilkkânun 1940 tarihli yazısında, Milli şef'in bir sözünü hatırlarak hükümetin görüşlerini yansıtmaktadır.

*"Milletlerin yaşama hakları, bin türlü isabetli tedbirin başında ve hepsinde tesirli olarak bir temele dayanıyor. Bu, milli birlik, fedakârlık ve kahramanlık temelidir."*²³⁰

Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu, İstanbul'da yaptığı açıklamada bu yasanın cezaî hükümlerinin uygulamasına bile gerek duyulmayacağı fikrinde olduğunu belirtiyordu.²³¹

Oysa durum hiçte Bakan'ın umduğu gibi olmayacak normal mahkemelerin işleyişleri yavaş bulunup Milli Korunma Kanunu davalarına bakmak için özel Milli

²²⁶ R.G,26.1.1940,No:13214, Sayı:4417

²²⁷ R.G,26.1.1940,No:3780 ,Sayı:4417

²²⁸ R.G. 21.2.1940,No:4439, K.R.N:2/12877

²²⁹ Cumhuriyet, 21.2.1940

²³⁰ Ayın Tarihi,1940-85,s.60

²³¹ Cumhuriyet, 24.1.1940

Korunma Mahkemeleri'nin kurulması zorunluluğu duyulacaktır.²³²

II. Dünya Savaşı'nın başlaması savaş karşısında Hükümetin Türk Ekonomisini yönlendirmek amacı ile Milli Korunma Kanunu çıkarıp savaş ekonomisi izlemeye başlaması, uygulamasına başlanmış olan II. Beş yıllık Kalkınma Plânının da uygulanamamasına yol açmış, sürdürülen sanayileşme hareketi savaşın gerektirdiği hizmetlere yönelmiştir.²³³

Hem Saydam Hükümeti, hem de Saraçoğlu Hükümeti için bu dönemde temel sorun azalan üretim ve ithalât koşullarında oluşan darlıkların enflasyonist baskıların halk yığınlarının tahammül sınırını aşmasını önlemek idi.²³⁴

Bu amaçla çıkarılan Milli Korunma Kanunu hükümete bugüne kadar hiçbir hükümete verilmemiş yetkiler veriyor idi.²³⁵ Ama ne Saydam Hükümeti ne de Saraçoğlu Hükümeti kendilerine verilen bu geniş yetkilerden büyük çapta yararlanma yoluna gitmediler.

Savaş boyunca ekonomi devlet denetimi altında tutulmuştur,²³⁶ ama hükümetin ekonomiyi tamamıyla devlet tekeline almak, özel teşebbüsü engellemek gibi bir amacı yoktur ve yasanın uygulamasında da böyle bir uygulama görülmez.²³⁷ Şevket Süreyya da bu konuda şöyle diyor.²³⁸

“II. Dünya Savaşı sırasındaki Milli Korunma edebiyatına karışan el koyma ve benzeri hikâyelere ise pek fazla önem vermemek daha doğrudur, Çünkü bu el koyma uygulamaları hiç bir zaman aşırı hadlere vurdurulmamıştır.

Milli Korunma Kanunu'nun uygulamasında Saydam Hükümeti daha müdahaleci davranmıştır. 1940-1942 Temmuz'u arasında yani Refik Saydam'ın ölümüne dek hükümet, ordu ve şehirlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile diğer zümreleri göz ardı etmek pahasına sıkı bir piyasa denetimi politikası izlemiştir.

²³² Cumhuriyet, 04. 2.1942

²³³ KURUÇ, Bilsay, “İktisat Politikasının Resmi Belgeleri” (Söylev, Demeç ve Yazılar) Ank. Siy. Bil. Fak. Maliye Ens.Yay,1963,s.7-9

²³⁴ BORATAV, T.İktisat Tarihi, s.65

²³⁵ Aydın Tarihi, 1941-97,s.33

²³⁶ Aydın Tarihi, 1941-97,s.32

²³⁷ KOÇAK, a.g.e., s.249;AVCIOĞLU, a.g.e., s.471

²³⁸ AYDEMİR, II. Adam,s.217

Bu dönemde Fiyat Kontrol Komisyonları kurulmuş, piyasadaki malların fiyatları tespit ve kontrol edilmiş, piyasa denetim altında tutulmuştur. Dış ticarete ithalât ihracat birlikleri kurulmuş satılacak malın en düşük, alınacak malın en yüksek fiyatı belirlenmiş beliklenen oranların dışındaki fiyatlardan mal alım ve satımı yasaklanır iken birliklere üye olmayanların ticaretleri de engellenmiştir.

*Bu sınırlamalar savaş öncesi döneme göre ithalât ve ihracatın azalmasına rağmen ihraç ürünlerinin yüksek fiyata satılmasından dolayı hazinedeki döviz birikimini arttıran bir etken olmuştur.*²³⁹

Sanayide ülke ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla zorunlu iş yükümlülüğü ve fazla mesai uygulamasına geçilmiş²⁴⁰ bu durum 1936'da çıkarılıp 1937'de yürürlüğe konan iş yasasının uygulanamaması sonucunu doğurmuştur.

Ordu ve kentlinin ihtiyaçlarını karşılamak için köylünün ürününe ve hayvanına ucuz fiyatla el konmuş iş yükümlülüğü ile birlikte bu uygulama halkın C.H.P iktidarından soğumasına yol açmıştır.

Kiralar²⁴¹ 1939 yılındaki fiyatlarında sabitleştirilip²⁴² kira artırımları yasaklanmıştır.²⁴³ Bu sınırlamaların yanında Dış ticaretle uğraşan tüccarlara döviz kredisi verilmiş²⁴⁴, fabrikası yarım durumda olan işletmeleri üretim durumuna geçirmek ve bazı işletmelerin üretimlerini arttırmaları için parasal yardımlarda bulunulmuştur.²⁴⁵ Yapılan tüm çalışmalar, bu uğurda alınan tüm kararlar Milli Korunma Kanunu'na dayanarak çıkarılmışlardır.²⁴⁶

²³⁹ Bkz., Milli Korunma Kanunu ve Savaşın İthalât ve İhracat Üzerine Etkisi.

²⁴⁰ K.H.K.S128,876,662,949,954,695,106,24,7,881,49,455,502,518,241,101,900,955,384,28,367,913,862,946,963,859,9

²⁴¹ Akşam, 8.3.1940

²⁴² Cumhuriyet, 22 İkincikanunu 1942

²⁴³ İLMEN, Süreyya, Milli Korunma Kanunu Gayri Menkul Sahipleri Derneği, 1952 s.1-39; 18.5.1955 tarihli 6570 Sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkındaki Kanun; Milli Korunma Kanunu 30.madde.

²⁴⁴ Cumhuriyet, 15.2.1942

²⁴⁵ Ayın Tarihi, 1940-85,s.407-409

²⁴⁶ Aşağıdaki örneklerde belirtilmiştir.

Saydam Döneminde; Devletin El Koyduğu Özel Girişimle İlgili Karar Sayısı²⁴⁷
Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Devletin El Koyduğu Özel Girişimle İlgili Karar Sayısı

Fabrika	Bina	Motor-Gemi	Alet-Makine
2	2	4	5
Kaynak: KOÇAK, Cemil, <i>Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)</i> ,Yurt Yay. Ank.1986 s.316-362.			

Tablo 3. Fazla Mesai Yapan İş Yeri İle İlgili Karar Sayısı

Devlet İşletmelerinde	11
Özel İşletmelerinde	5
İş Yükümlülüğü ile İlgili Karar Sayısı Kamu İş Yerlerinde	10
Özel Girişim İş Yerlerinde İş yükümlülüğü uygulaması	0
Kaynak: KOÇAK, Cemil, <i>Türkiye’de Milli Şef Dönemi, (1938–1945)</i> ,Yurt Yay. Ank.1986 s.316-362.	

4.1.a. Saydam Hükümeti Döneminde Milli Korunma Kanunu’na Dayanarak Alınan Bazı Önemli Kararlar ve Uygulamaları

Milli Korunma Kanunu’nun fiilen yürürlüğe girmesine karar verilen 19 Şubat 1940 tarihi ile Resmi Gazete’de yayım tarihi olan 21 Şubat 1940’ın ertesi günü Bakanlar Kurulunca çıkarılacak kararları hazırlamak ve Bakanlıklar arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla Koordinasyon Heyetinin kurulması kararlaştırılmıştır.²⁴⁸

Oluşturulan Koordinasyon heyetinde Milli Müdafaa, maliye, iktisat, Ziraat, Münakalât(*ulaştırma*) ve Ticaret Bakanları bulunacaktır.²⁴⁹

Koordinasyon Heyeti, ilk toplantısını 23 Şubat 1940’ta yapmış ve Ereğli Kömür

²⁴⁷ KOÇAK, s.316-362.

²⁴⁸ K.H.K.S-I;Cumhuriyet, 21.2.1940;Ayın Tarihi 1940-77,s.87-89

²⁴⁹ Milli Korunma Kanununun cezaî hükümlerinin varlığına, rağmen heyette Adliye Bakanının bulunmaması bir eksiklik olarak dikkati çekmektedir.

havzasında İş yükümlülüğü uygulaması²⁵⁰ ile kömür satış işlerinin düzenlenmesi ve üretimin düzeni ve dağıtımını ile ilgili 20 maddelik bir tasarı hazırlamıştır.²⁵¹

Hazırlanan bu tasarı Bakanlar Kurulunca da onaylanıp 27 Şubatta Resmi Gazetede yayınlanmıştır.²⁵² Bu Kararı ile Hükümet Ereğli Kömür havzasında 350.000 ton fazla kömür üretileceğini ummakta ve kararı uygulamakla da Millî Müdafaa Bakanlığını görevli kılmaktadır.²⁵³ Milli Korunma Kanunu'nun 4. maddesine dayanarak Koordinasyon Heyeti kurulduktan sonra 5.maddesine dayanarak da Koordinasyon Bürosu Kurulmuş Merkez Şubenin Genel Sekreterliğine de Siyasal Bilgiler Fakültesi Profesörü²⁵⁴ ve İş Bankası Malî Tetkik bürosu Müdürlüğüne Hazım Atıf Kuyucak atanmıştır.²⁵⁵

4.1.b.Temel Gıda ve Yakacak İhtiyacını Karşılama Amacıyla Yapılan Düzenlemeler

18.1.1940 tarihinde yürürlüğe konulan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu Hükümete o dönemin zorunlu kıldığı, halkın ihtiyaçlarıyla ilgili olarak iktisâdi ve ticarî faaliyette bulunmak üzere devlet müesseseleri kurmak gibi çok geniş yetkiler vermiş olup, söz konusu kanunun uygulaması ile ilgili olarak;²⁵⁶

1. 14.2.1941 tarih ve 102 sayılı Koordinasyon Kararı ile ülkenin işe işlerini düzenleme, yönetme ve denetleme ile görevli olmak üzere İşe Teşkilâtı,

2. 14.2.1941 tarih ve 2/15169 sayılı Kararname ile yürürlüğe konulan 103 sayılı Koordinasyon Kararı ile petrol ve müştakları(*petrol ürünleri*) alım, satım ve stoklama işleri için Petrol Ofisi,²⁵⁷

3. 18.2.1941 tarih ve 104 sayılı Koordinasyon Kararı ile bazı maddelerin ithalini, alım ve satım işlerini yapmak üzere Ticaret Ofisi,

²⁵⁰ Ayın Tarihi, 1940-75,s.32-33

²⁵¹ Yeni Asır, 24.2.1940;Cumhuriyet, 24.2.1940.

²⁵² K.H.K.S- 1;Cumhuriyet, 28.2.1940

²⁵³ Ayın Tarihi,1940-75,s.87-88

²⁵⁴ Ayın Tarihi, 1940-75,s.33(23.2.1940)

²⁵⁵ Cumhuriyet, 24.2.1940

²⁵⁶ Ayın Tarihi, 1940-85,s.60-61

²⁵⁷ R.G.,19 Kânunusani 1942,s.2161

4. 25.3.1942 tarih ve 295 sayılı Koordinasyon Kararıyla ihtiyaç maddelerini tedarik, stoklama, satış ve tevzi maksadıyla Dağıtım Ofisi,²⁵⁸

5. 11.5.1942 tarih ve 320 sayılı Koordinasyon Kararı ile Hükümete, Hükümetçe tespit edilecek maddelerin doğru tahminlerinin yerinde tespiti için Köylerde Subaşı Teşkilâtı,²⁵⁹

6. 21.5.1942 tarihinde 332 sayılı Koordinasyon Kararı ile İstanbul şehrinde yakacak ihtiyacının karşılanması maksadıyla İstanbul Mahrukat Ofisi, kurulmuştur.

4.1.b.1. İaşe Müsteşarlığı

Koordinasyon heyetinin 102 Nolu kararı ile ülkenin iaşe işlerini düzenleme, yönetme ve kontrolü ile yükümlü Ticaret Bakanlığı'na bağlı bir "*İaşe Teşkilâtı*" kurulması, bu örgütün Ticaret Bakanlığı emri altında bir müsteşarla bir müsteşar muavininden ve bir heyetten oluşması merkez ve il örgütü bulunması karar altına alınmıştır. İaşe örgütü şöyle kurulmuştur.²⁶⁰

1. İaşe İş Birliği Heyeti: Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Münakalât ve Ziraat Vekâleti temsilcileri ile ticaret vekâleti tarafından gösterilen daire âmirlerinden oluşmakta ve koordinasyon işleri ile ilgilenmektedir.²⁶¹

2. İaşe Umum(*genel*) Müdürlüğü, Memleketin iaşe ihtiyaçlarının gerektirdiği biçimde ithal, ihraç, stok ve dağıtım işleri ile tüketimini düzenleyecektir.

3. Fiyat kontrol Müdürlüğü, İaşe maddelerinin azamî fiyatlarının ve gerektiğinde ticaret ve sanayide azamî kâr hadlerinin saptanması esaslarını belirleyecek ve denetleyecektir.²⁶² Ayrıca hayat pahalılığını inceleyecektir.²⁶³

²⁵⁸ Akşam, 10.5.1942

²⁵⁹ Akşam, 10.5.1942

²⁶⁰ Ayın Tarihi, 1941-87 s.8

²⁶¹ Ayın Tarihi, 1941-87,s.8

²⁶² Akşam, 19.8.1940

²⁶³ Ayın Tarihi, 1941-87,s.8

4. Matbuat, Muhasebe, Zat işleri, levazım, Evrak ve Dosya ve Şifre Servisleri.

5. Vilâyet Teşkilâtı.²⁶⁴

4.1.b.2. Petrol Ofisi

14.2.1941 tarih ve 2/15169 sayılı Kararname ile yürürlüğe konulan 103 sayılı Koordinasyon Kararı ile petrol ve müştakları alım, satım ve stoklama işleri için Petrol Ofisi kurulması kararlaştırılmış ve petrol ofisinin görevleri belirtilmiştir.²⁶⁵

Petrol ofisinin görevi her türlü Petrol ve Petrol ürünlerini satın almak, satmak, ithal ve stok etmek olarak belirlenmiştir. Ayrıca petrol ve ürünlerinin fiyatlarını saptamak, dağıtımını yapmak, stok edilmesini önermek, bu ürünleri sevk etmek, tasfiyehane ve tesisler kurmak, petrol işlemek ve ham petrol almak, ofisin görevleri arasında sayılmıştır.²⁶⁶

4.1.b.3. Ticaret Ofisi

Milli Korunma Kanunu'nun 6. maddesine dayanarak 18.2.1941 tarih ve 104 sayılı Koordinasyon Kararı ile bazı maddelerin ithalini, alım ve satım işlerini yapmak üzere Ticaret Ofisi kurulmuştur.

Bu ofisin görevleri her türlü iâşe maddelerini satın almak, satmak, ithal ya da ihraç etmek,²⁶⁷ stok etmek ilgili malların fiyatlarını saptamak, dağıtımını yapmak ve stok için depolar kurmak olarak belirlenmiş ve ofise bu işleri görmek için 5 milyon liralık bir de sermaye verilmiştir.²⁶⁸

Toprak Mahsulleri Ofisi de dâhil, Petrol Ofisi ve Ticaret Ofisi, Ticaret Bakanlığı denetiminde İâşe Müsteşarlığı'na bağlı olarak çalışmışlar, çalışmaları yürütmek için de kadrolarına Lise Mezunu gençleri almışlardır.²⁶⁹

Bu örgütlerle ilgili olarak 26 Kasım 1940'ta Ticaret Bakanı N.Topçuoğlu'nun

²⁶⁴ K.H.K.S-102;Cumhuriyet, 19.2.1941.

²⁶⁵ Cumhuriyet, 16.3.1941

²⁶⁶ K.H.K.S-103;K.H.K.S-120;K.H.K.S-248.

²⁶⁷ Ayın Tarihi, 1941-87,s.8

²⁶⁸ K.H.K.S-104

²⁶⁹ Ayın Tarihi, 1941-87,s.8

istifası ile bu görevi üstlenen Mümtaz Ökmen gazetelere verdiği beyanatta;

İçinde bulunulan savaş durumunun Ticaret yollarını yarı yarıya kapattığını, bu yüzden hükümetin halkın ve Milli Savunmanın zorunlu ihtiyaçlarını kendi eliyle karşılama kararını aldığını, bunun ticaret üzerinde bir devlet tekeli uygulaması olmadığını belirtiyordu.²⁷⁰

Ayrıca, Ökmen bu işleri yürütmek için İstanbul,²⁷¹ Ankara ve İzmir'de Lise mezunu, ehliyet ve karakter sahibi, çevrelerinde iyi tanınmış gençleri kadrolarına aldıklarını söylüyordu.²⁷²

4.1.b.4. İaşe Müdürlükleri ve İaşe Heyetleri

Bu müdürlükler İaşe işlerinin yürütülmesinde Valilerin yardımcısıydılar. İaşe Heyeti, Mıntıka Ticaret Müdürü, Toprak Mahsulleri Ofisi Şube Müdürü (ya da temsilcisi) Ticaret Odası Başkâtibi ile Fiyat kontrol Bürosu Şefinden oluşmakta ve Valinin başkanlığı altında çalışmaktadır.²⁷³

Mıntıka Ticaret Müdürlüğü merkezi olmayan yerde Mıntıka İktisat Müdürü ve bu olmadığı takdirde Ziraat Müdürü heyete dâhil olacaktır. İaşe heyeti umumi kâtibi Valinin önerisi ve Ticaret vekâletinin onayı ile Fiyat Kontrol Komisyonu Başkanı veya Oda Başkâtibi olacaktır.

Kazalarda; Kaymakamın başkanlığında Mal Müdürü, Ziraat Öğretmeni (*yoksa Vali tarafından atanacak bir Öğretmen*) Ticaret Odası Başkâtibi ve Fiyat kontrol Kontrolöründen; Nahiyelerde, Nahiye Müdürü başkanlığında merkez muhtarı, merkez öğretmeni (*yoksa valinin tayin edeceği bir çiftçi*) tarafından oluşturulan kaza ve nahiye iaşe heyeti oluşturulmuştur.

İaşe müdürlüklerinin görevleri iaşe ve giyecek, yakacak maddelerini ihtiyaç ölçüsünde elde bulundurmak, stok edilmesini sağlamak, dağıtımını yapmak, olağanüstü durum için de önceden önlemler almak.²⁷⁴

²⁷⁰ Ayın Tarihi, 1941-87, s.7

²⁷¹ Cumhuriyet, 23.2.1941.

²⁷² Cumhuriyet, 25.2.1941.

²⁷³ Ayın Tarihi, 1941-87,s.8

²⁷⁴ K.H.K.S-104,123,174,252,358.

4.1.b.5. Halk Dağıtım Birlikleri

25.3.1942 tarih ve 295 sayılı Koordinasyon Kararıyla ihtiyaç maddelerini tedarik, stoklama, satış ve tevzi maksadıyla Dağıtım Ofisi kurulmuştur.²⁷⁵

Dağıtım birliklerinin kurulması 1942 Nisan'ından itibaren basının ilgisini çekmiş, birliklerin tamamen kurulup işlerlik kazanması ise Mayıs ayı ortasını bulmuştur.²⁷⁶ Halk dağıtım Birlikleri, Ticaret Vekâletince saptanan mahallerde kurulmuştur.²⁷⁷

Her 250 ailelik ya da 1000 nüfuslu mahallede biri başkan olmak üzere 5 kişiden oluşan bir idare heyeti bulunacaktır. Tüm mahallelinin mutlak surette halk dağıtım birliklerine kayıt olması gerekmektedir. Kayıt olmayanlar birliğin yaptığı dağıtım işlerinden yararlandırılmamaktadır.²⁷⁸ Birlik İdare Heyeti üyeleri seçimle belirlenirler. Mahalli İdare Amirinin de bunu onaylaması zorunludur. İdare Amiri gerek görürse seçim yaptırmadan idare heyetinin başkan ve üyelerini atayabilmektedir.

Beş kişilik birlik idare heyetinin görevleri;

1. Birliğe dâhil mahalleliden oluşan üyelerin defterini tutmak,
2. Hükümetçe dağıtımı karneye bağlanmış olan maddelerin kartlarını dağıtmak,
3. Hükümetçe doğrudan dağıtılmasında sakınca görülmeyen maddeleri halka dağıtmak,
4. Fazla karne dağıtımına engel olmak,
5. Perakendeci esnaf birlikleri aracılığı ile yapılacak dağıtımda ne gün nereden ne alınabileceği hakkında üyelerine bilgi vermek,
6. Fazla karne alanları takip ve şikâyet etmek,
7. Mahallelerde yapılacak denetimlerde, kendi mahallesinde yapılacak aramalarda üyelerinden birinin bulunmasını sağlamak,
8. Mahallenin ihtiyaçlarını saptamak ve bunları temin için iaşe örgütü ile

²⁷⁵ Cumhuriyet, 3 Birincikanun 1941

²⁷⁶ K.H.K.S-319; Cumhuriyet, 12 Mayıs 1942; Ticaret, 20.4.1942

²⁷⁷ Akşam, 10.5.1942

²⁷⁸ Ticaret, 22-24.4.1942; Cumhuriyet, 25.3.1942; Cumhuriyet 29.6.1942.

işbirliği yapmak,

9. Hükümetin iaşe ile ilgili vereceği görevleri yapmaktır.

Her köyde de birer dağıtım birliği kurulacak, bu birlik idare heyeti, köy muhtarının başkanlığında çalışmalarını yürütecektir.

Taşrada her köyde dağıtım birliklerinin yanı sıra 11 Mayıs 1942'de birer de Subaşı²⁷⁹ teşkilatı kurulmuştur.²⁸⁰ Subaşılar, buldukları yerlerde ekimi, üretim miktarını tespit edip gerçekleştirdikleri araştırmayı mahalli Kaymakamlar aracılığı ile İaşe Müdürlüklerine bildirmekle görevlidirler.²⁸¹

Piyasa üzerinde geniş bir denetim mekanizması kuran iaşe teşkilâtı, Petrol, Ticaret, Dağıtım ofisleri, subaşılıklar Milli Korunma Kanunu'nu daha liberal yorumlayıp uygulama kararında olan Saraçoğlu Hükümeti tarafından kaldırılmışlardır.²⁸²

4.1.c. Hükümetin El Koyma Kararları ve Uygulamaları

11.4.1940 tarihinde yayınlanan 16 numaralı kararlar²⁸³ ile ellerinde demir bulunanların beyanname vermeleri zorunlu tutulmuş²⁸⁴, Uygulama sonunda hiç umulmayan kişilerin ellerinde demir olduğu tespit edilmiştir.²⁸⁵

İstanbul'da ellerinde demir bulunduğuna ilişkin beyanname verenlerin sayısı 480'dir ve bunların ancak 300 kadarı daha önce demir ticareti ile uğraşanlardır.²⁸⁶ Hükümet demir stokları hakkında çıkarttığı kararnamenin verdiği yetkiyi 20 Nisan 1940 tarihinde kullanma kararı almış²⁸⁷ ve şahısların elinde bulunan çubuk ve putrel

²⁷⁹ 11.5.1942 Tarih ve 320 sayılı Koordinasyon Kararı ile Hükümete, Hükümetçe tespit edilecek maddelerin doğru tahminlerinin yerinde tespiti için Köylerde Subaşı Teşkilâtı kurulmuştur.

²⁸⁰ K.H.K.S-320

²⁸¹ Ticaret, 7.5.1942

²⁸² Cumhuriyet, 22.7.1942

²⁸³ İktisâdi Yürüyüş, 15.6.1940, sayı:13 s.17

²⁸⁴ K.H.K.S-16.

²⁸⁵ Cumhuriyet, 16.4.1940.

²⁸⁶ Akşam, 8.3.1940

²⁸⁷ Akşam, 13.3.1940

demirlerin satın alınmasına başlanmıştır.²⁸⁸

Koordinasyon heyeti, aldığı bir karar ile demir kullanımını ve inşaat yapımlarını durdurmuştur.²⁸⁹ İçinde bulunulan olağanüstü durumdan dolayı dışarıdan demir alınamaması, millî savunma, demir yolları, şoseler, fabrikalar için yapılan zorunlu inşaatlar için gerekli olan demir ihtiyacını karşılamak amacıyla bu karar alınmıştır.²⁹⁰ (*Bu karar icra vekilleri heyetince kaldırılmıştır.*)²⁹¹

Yapılması düşünülmüş ama henüz ihalesi yapılmamış inşaatların biten bölümleri kalıp, diğer bölümlerin yapımı ertelenecek ama mutlak devam etmesi zorunluluğu varsa durum başvekâletin kararına bırakılacak, mütahitle herhangi bir mukavele yapılmadan yürütülen inşaatların yapımı durdurulacaktır.

İstanbul'da yapağılara değeri üzerinden el konulmuştur.²⁹² Bu kararname ile elinde yapağı bulunanlardan beyanname istenmiş, bunların değer fiyatı ile satın alınacağı bildirilmiştir.²⁹³ Cumhuriyet'te bu durum şöyle bildirilmiştir;

Ellerinde mal bulunan Tüccarlar yalnız Kasap başı adlı cins haricindeki stokları için 5 gün içinde İstanbul Ticaret Müdürlüğüne beyannamelerini vereceklerdir.²⁹⁴

Bu tüccarlar şunlardır. İhracatçı, komisyoncu, toptancı, yarı toptancı, depocu, emanetçi, nakliyeci, müteahhit ve bankalar gibi tacir sıfatına sahip bilumum hakiki ve hükmi şahıslardır.²⁹⁵

Üreticinin elinde kalan fazla hububata²⁹⁶ değeri ödenerek devletçe 14.2.1941 tarihinde el konulmuştur.²⁹⁷ Bu karar ile bir önceki yıl 5–5,5 Kuruş olan buğday 8–8,5 kuruşa çıkarılmış ve alımlar hemen başlatılmıştır.²⁹⁸ Ayrıca gazete haberinde üreticinin

²⁸⁸ Cumhuriyet, 21.4.1940.

²⁸⁹ Yeni Asır, 9.7.1940.

²⁹⁰ Ayın tarihi, 1940-77,s.13-14

²⁹¹ Akşam, 22.9.1940

²⁹² K.H.K.S-80.

²⁹³ Ayın tarihi, 1940-77 s.15

²⁹⁴ Cumhuriyet, 3.2.1941

²⁹⁵ Cumhuriyet, 29.12.1940.

²⁹⁶ K.H.K.S-127,189,157;Cumhuriyet, 18.6.1941.

²⁹⁷ K.H.K.S-107;Cumhuriyet, 16.2.1941.

²⁹⁸ Ayın Tarihi, 1940-85,s.26

hukukunun korunduğu iddia edilerek²⁹⁹;

Müstahsile(*üretici*) kendisine lâzım gelen tohumluktan başka hasat mevsimine kadar her yaşta çocuklar da dâhil her nüfus için ayda 30 kilo ekmeçlik ve yemeklik ayrılıyor. 5 kişilik bir ailenin günde “5 kilo buğdayı istihlâk etme hakkı “var denilmektedir.

Oysa fiyat bu alımların başlaması ile 5 kuruşa kadar düşecek daha sonra bir miktar zam yapılacaktır.³⁰⁰108 nolu kararname ile de daha önce buğday ve çavdar ürünleri için beyanname verilmesi istenen 76,89,91 nolu kararnamelerin hükümlerinin bir defa daha uygulanma mevkiine konması kararlaştırılmış, alımlar için Toprak Mahsulleri Ofisi görevlendirilmiştir.³⁰¹

Önce pamuk ve mısır ürününe 1941 yılı ortalarında da tüm hububat ürünlerine değeri ödenerek el konulmuştur.³⁰²İstanbul'daki tüm kerestelere değeri ödenerek el konulmuştur.³⁰³249 nolu Koordinasyon Heyeti kararı ile kuşyemlerine,³⁰⁴ 250 nolu karar ile kuru baklaya,³⁰⁵ 265 nolu karar ile İstanbul'daki tüm kâğıtlara değeri ödenerek el konulmuştur.

Hem fiyat yükseltmelerini önlemek hem de ihtiyaçları bol miktarda karşılayıp elde pirinç buldurmak neden gösterilerek Pirinç müstahsilleri, (*üretici*) ihracatçı, ithalâtçı, komisyoncu, toptan imalâtçı, depocu, emanetçi, nakliyeci müteahhit, fabrika ve bankaların ellerindeki pirinç miktarını gösteren beyannameleri üç gün içinde vermeleri istenmiştir.

İşlenmiş ya da işlenmemiş pirinçlerin ücreti karşılığında alımlarıyla da Toprak Mahsulleri Ofisi görevlendirilmiştir.³⁰⁶

324 nolu karar ile 1942 yılı tüm hububat ürünlerine değeri ödenerek el

²⁹⁹ Cumhuriyet, 16.2.1941.

³⁰⁰ KOÇAK a.g.e., s.476.

³⁰¹ Cumhuriyet, 1942,194; K.H.K.S-108

³⁰² K.H.K.S-127,189,157;Cumhuriyet,18.6.1941.

³⁰³ K.H.K.S- 226

³⁰⁴ R.G. 19.Kânunusani 1942, s.2162

³⁰⁵ R.G. 19.Kânunusani 1942, s.2163

³⁰⁶ Cumhuriyet, 16.10.1941.

konulmuştur.³⁰⁷ Üreticinin ekmeçlik, yemeçlik ihtiyacı olan nüfus başına aylık 20 kg, hububat alımlardan istisna edilecek ve el konulacak mahsulün tahmini tarlada ve tespiti harmanda yapılacaktır.

El koyma işlerini Toprak Mahsulleri Ofisi, Ziraat Bankası devletçe tanınmış hükmi ve hakikî şahıslar ile Ticaret Vekâletinin yetkili kılacağı kişiler yapacak, bedelleri de peşin ödenecektir.1942 Nisan'ında Nebatî yağların satış biçimleri saptanarak nebatî yağlara el konulmuştur.³⁰⁸

Tüm kininlere 322, Belirli vasıftaki kâğıtlara 347 nolu karar ile el konulmuştur.³⁰⁹351 ve 357 nolu kararlarla Gümrüklerden çıkarılmış ya da çıkarılacak olan tüm kamyonlara ve kauçuklara bedeli ödenerek el konulmuştur.³¹⁰

4.1.ç. Fiyat kontrol Komisyonları ve Uygulanması

Fiyat Kontrol Komisyonlarının kurulacağına ilişkin ilk işareti Ticaret Bakanı Nazmi Topçuoğlu vermiştir.³¹¹

“Milli Korunma Kanunu'nun 32. maddesi yalnız ihtikârı(vurgunculuk) tarif eder fakat ihtikâr(vurgunculuk) olayının mahkemede ispatı gerekir.

Bunun için yeni bir kararname önümüzdeki günlerde yürürlüğe girecektir. Bu kararname ile bütün illerde fiyat Kontrol Komisyonları teşkil edilecektir.”

Ticaret Bakanı'nı ilk işareti verdiği Fiyat Kontrol Komisyonları 8 Haziran 1940 tarihinde kurulacaktır.³¹²Milli Korunma Kanunu'nun 32.maddesine dayanarak kurulan Fiyat kontrol komisyonları tüm il merkezlerinde kurulacaktır.³¹³

Ankara, İstanbul, İzmir'de Fiyat kontrol komisyonu valinin ya da onun göstereceği bir kişinin başkanlığında toplanacak komisyon, Mıntıka Ticaret Müdürü (Ankara'da Ticaret Vekâletinden atanacak bir memur), Mıntıka İktisat Müdürü, Belediye İktisat Müdürü(İzmir'de belediyece atanacak bir memur), Ticaret ve Sanayi Odası Umumî

³⁰⁷ K.H.K.S-324;Cumhuriyet, 16.5.1942

³⁰⁸ K.H.K.S-304.

³⁰⁹ K.H.K.S-322,347.

³¹⁰ K.H.K.S-351,357.

³¹¹ Cumhuriyet, 21.5.1940.

³¹² K.H.K.S-29;Cumhuriyet, 9.6.1940.

³¹³ İktisâdi Yürüyüş, 15.6.1940. sayı 13 s.17

Kâtibi ile biri sanayi erbabından olmak üzere tüccar sıfatına sahip kişiler arasından seçilecek iki üyeden oluşacaktır.

Son iki üye altı ay süreyle komisyona katılacak ve komisyonun diğer üyeleri tarafından yapılacak bir seçim sonunda biri asil diğeri yedek olarak belirlenecektir. Diğer illerde ise komisyon bizzat Valinin (mazereti olursa göstereceği kişinin) başkanlığında, Mıntıka Ticaret Müdürü, Mıntıka İktisat Müdürü veya Âmirleri, Vilâyet Şube Âmirleri, Ticaret ve İktisat Vekâletlerinin diğer Memurları, Belediye Reisleri, Ticaret Odası Başkâtipleri, Ticaret ve Zahire Borsası Komiser veya Umumî Kâtipleri ve yalnız birer üyesi tüccarlardan seçilmek üzere asgarî üç azamî yedi üyeden oluşacak ve Ticaret Vekâletince kurulacaktır.³¹⁴

Gereği halinde Kaza merkezlerinde de Kaymakamın başkanlığı altında Fiyat Kontrol Komisyonları kurulabilecektir.³¹⁵Fiyat Kontrol Komisyonları'nın yetki ve görevleri şunlardır:

Ticaret Bakanlığı'nca saptanan eşya ve malların mahalli toptan ve perakende satış fiyatlarını saptamak, mahalli fiyatları kontrol etmek, fiyatlara uyulmadığı durumlarda adlî soruşturma sırasında yargı organlarınca sorulacak konularda bilgi vermektir.³¹⁶

Ticaret Bakanlığı illerde Komisyonlara verdiği, yetki ve görevleri diğer kent ve kasabalarda kurulan komisyonlara da verebilecektir.³¹⁷

Daha sonra komisyonlara Milli Banka Müdürlerinin de seçilebileceği hükmü eklenmiştir.³¹⁸ Resmi Gazetede Fiyat kontrol komisyonu 'nun kuruluşuna ait kararname yayımlandıktan sonra kurulan Fiyat kontrol komisyonu ' dan İstanbul Fiyat kontrol komisyonu ilk toplantısını 10 Haziran 1940'ta Vali muavini Haluk Pelin başkanlığında yapmış ihtikâr(*vurgunculuk*) komisyonundan eski evrakları teslim almıştır. İlk toplantıda en çok fiyat hareketi görülen manifatura eşyası üzerinde azamî fiyatlar ve kâr miktarları tespit edilmiştir.³¹⁹

³¹⁴ İktisâdi Yürüyüş, 15.6.1940. sayı 13 s.3

³¹⁵ K.H.K.S-151,203,228.

³¹⁶ İktisâdi Yürüyüş, 15.6.1940.sayı 13 s.27

³¹⁷ İktisâdi Yürüyüş, 15.6.1940.sayı 13 s.27

³¹⁸ K.H.K.S-38,48;2. Birinci Teşrin 1940, Ticaret Vekâleti, Ankara Seri A, Sene 1 No:10 s.6-7.

³¹⁹ Cumhuriyet, 11.6.1940.

Ticaret Bakanlığı 14 Haziranda yayınladığı talimatnamede 29 nolu kararnameye göre Ankara, İstanbul ve İzmir'de birer Fiyat kontrol komisyonu bürosunun kurulduğunu ve şimdiye değin 30 ilde Fiyat kontrol komisyonu'nun kurulduğunu belirtmiştir.³²⁰

Fiyat kontrol komisyonu'nun verdiği kararlara uymayanların Milli Korunma Kanunu'nun 32. ve 59. maddelerine göre suçlu sayılacaklarını bildiriordu. Açıklama şöyledir.³²¹

Fiyatların arttırılması ancak maliyetinin yükselmesinde meşru görülebilir, fakat maliyetin her artışı da satış fiyatının yükseltilmesi için geçerli bir sebep sayılmayacaktır. Bir mahsulün normal fiyatı değişik ellerden geçmesinden dolayı artmış olabilir, bu fiyatların yükseltilmesi için geçerli bir sebep değildir.³²²

Böyle fiyat yükseltenler Milli Korunma Kanunu'nun 32 maddesinde sözü edilen zincirleme ticaret suçunu işlemiş olur,³²³ bunun cezası da 59. maddede belirtilmiştir. Yurt çapında tüm Fiyat kontrol komisyonlarının kurulması 17 Haziran tarihine dek tamamlanmıştır.³²⁴

İstanbul'da kuruluşu tamamlanan ve çalışmaya başlayan Fiyat kontrol komisyonu ilk gıda satış fiyatlarını tespit etmiş, toptancı, yarı toptancı ve perakendeci için ayrı ayrı kâr oranları belirlenmiştir.³²⁵

Örneğin; zeytinyağı ticareti ile uğraşan toptancılar için % 5, yarı toptancılar için % 6, perakendeciler için de kâr oranı % 10'dur. 22 Haziran tarihinde kâr oranları belirlenen diğer maddeler sadeyağ, sabun, zahire ve kuru sebzeler, limon, çiğ ve kuru kahvedir.

Fiyat kontrol komisyonu çalışmalarında sadece gıda maddeleri³²⁶ ile ilgili kararlar almadı. Tabi ki yasanın kendilerine verdiği yetkiye dayanarak tüm yurt çapında gıda

³²⁰ Ayın Tarihi, 1940-79,s.1-18

³²¹ Cumhuriyet, 15.6.1940.

³²² İktisâdi Yürüyüş ,1.6.1942,sayı .60, s.17

³²³ Cumhuriyet, 14.5.1941 (Zincirleme İhtikâra Örnek Olay)

³²⁴ Cumhuriyet, 18.6.1940.

³²⁵ Cumhuriyet, 22.6.1940.

³²⁶ Cumhuriyet, 2 İkincikanunu 1941

maddelerinin yanı sıra, Pamuk iplikleri³²⁷, dikiş makaraları, sair dikiş iplikleri, yünden trikotaj, örgü iplikleri, kaput bezleri, astarlar, patiskalar, basma, yazma, halis ve sun-i ipekten mamul krepler, pamuklu mensucattan elbiselik serp acem sakal, çolaki, Kreba, gabardin, çadır bezi, yünden top boyama seri şapkalık gabardinler, çuval, kanaviçe, sicim, kırnap, ip, kalay, saç, tel, çivi, çimento, kireç, tuğla, deri, kösele, muhtelif ağaçlardan tahta, kadran, kaplama ve kontrplâkların³²⁸ fiyatlarını da belirledi.

Milli Korunma Kanunu'na dayanarak çıkarılan kararlar ve bunların uygulamaları sırasında belki de Türk basınından en fazla eleştiriyi Fiyat Kontrol Komisyonları almıştır. Hemen her gün Fiyat Kontrol Komisyonu ya da ihtikâr(*vurgunculuk*) ile ilgili bir yazıya rastlamak mümkündür.³²⁹

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi Milli Korunma Kanunu'nun çıktığı andan itibaren savunucusudur. Milli Korunma Kanunu'na dayanarak çıkarılan tüm kararlara içtenlikle katılır, ama halkın hukukunun da korunması amacı ile Fiyat Kontrollerinin daha da şiddetlendirilmesinden yana olduğunu belirtir³³⁰. Aynı gazetede "*Doğru Değil mi*" köşesinde Milli Korunma Kanunu'nun toptancıları kontrol altında tutabildiği ama perakendecileri engellendiği ifade edilerek Belediye İktisat Müdürlüğü'nün 15 günde bir et, yağ, pirinç, fasulye, patates vs. zarurî maddelerinin azamî fiyatlarını ilân etmesi önerilmektedir.³³¹

Aynı gazetenin bir başka tarihli sayısında bu kez "*Serbest Sütun*" köşesinde daha da ileri gidilerek devletin tüm eşya fiyatlarında Tekel İdaresinde olduğu gibi tek fiyatın ilân edilip uygulanması istenmektedir.³³²

20 Kasım 1940 tarihli gazetenin "*Hem Nalına Hem Mihına*" köşesinde "*İhtikârla Mücadele*" başlıklı yazıda Fiyat kontrol komisyonu 'nun çok yetersiz kaldığı ama asıl sorunun onlardan kaynaklanmadığı muhtekirlerin ağır cezalar ile cezalandırılmadıklarından dolayı haksız fiyat yükseltmelerinin önlenemediği teşhisi

³²⁷ Cumhuriyet, 16.2.1941

³²⁸ Cumhuriyet, 23.6.1940.

³²⁹ Cumhuriyet, 1.2.1941

³³⁰ Cumhuriyet, 13 Mart 1940;21 Mayıs 1940.

³³¹ Cumhuriyet, 9.5.1940.

³³² Cumhuriyet, 2.7.1940.

belirtiliyordu.³³³

Basında bu tür yazılar çıkarken Ticaret Bakanı Mümtaz Ökmen de Fiyat kontrolünün sağlanması için kesin olarak vatandaşın yardımına ihtiyaç duyduklarını ama vatandaşlardan gerekli yardımı görmediklerini belirterek bunu şu nedenlere bağlamaktaydı.³³⁴

“... Nedeninin başında halkımıza yaratılış icabı ulüvvü cenabı geliyor. İkincisi de vaziyeti ihbar ettiği zaman çürmün tespiti için mahkemeye çağrılmaya çekiniyor... Toptancılar arasında bir tüccar böyle bir ihbar yaptığı takdirde kendisine karşı diğer arkadaşlarının alacağı vaziyetten çekiniyor.”

Ökmen konuşmasını hiçbir zaman yapamayacağı bir vaat ile bitiriyordu."Söz veriyorum ki ihtikârî(vurgunculuk) kökünden kesip atacağız".

Fiyat Kontrol Komisyonları'nın fiyatları ve kar oranlarını belirlemesi fiyatlardaki istikrarı sağlayamamıştır. Piyasada normal fiyattan ürün temin edebilmek hemen hemen mümkün olmamıştır.

Bunun bir nedeni de savaş fırsatçılarının yanı sıra piyasayı denetleyecek yetişmiş elemanın yokluğudur.³³⁵ Bu yüzden Ticaret Bakanlığı komisyonlarda görevlendirmek üzere alınacak kontrolörleri yetiştirmek için Bakanlık bünyesindeki müfettiş ve memurları görevlendirmiş ise de istenen sonuç alınamamıştır.³³⁶

Fiyat kontrol komisyonları'nın hem fiyatları ve kâr oranlarını tespit edip, hem piyasayı denetleme görevini yeterince başarılı yürütememesinden dolayı fiyatları denetleme görevi için ayrı bir kurum oluşturulmuştur.

Kurulan Fiyat Kontrol Bürosu İstanbul Şubesi Şefliğine Muhsin Baç getirilmiştir. Yeni oluşturulan fiyat kontrol büroları komisyonun icra vasıtalarıdır ve kontrollerde kullanılan kontrolör memur sayısı³³⁷ da sürekli arttırılmıştır.³³⁸

³³³ Cumhuriyet, 20.11.1940.

³³⁴ Cumhuriyet, 29.5.1941.

³³⁵ Sonuç bölümünde ayrıca değerlendirilmiştir.

³³⁶ Cumhuriyet, 13.12.1940.

³³⁷ Cumhuriyet, 23 İkincikanunu 1941

³³⁸ Cumhuriyet, 17.12.1940; Akşam 19.8.1940.

Fiyat kontrol Komisyonları olağanüstü durumlar için kurulan kuruluşlar olmalarına rağmen yönetim ve işlevlerinde tamamıyla otoriter bir anlayış görülmez. Tüccarlar ya da küçük esnaflar kendilerine verilen fiyatları ve kâr oranlarını az bulduklarında itiraz hakkına sahiptir.

Bazı durumlarda Fiyat kontrol komisyonu'nun daha önce verdiği kararı değiştirdiği, fiyat ve kâr oranlarını arttırdığı görülmüştür.³³⁹

Fiyat kontrol komisyonu ' u Saydam Hükümeti Döneminde işlevlerini tamamıyla başaramamakla birlikte büyük oranda piyasayı denetim altında tutmuşlardır. Bu politikanın kara borsacılığı özendirdiğini düşünen Saraçoğlu Hükümeti ise İaşe Teşkilâtları, petrol Ofisi, Ticaret Ofisi ile birlikte Fiyat kontrol komisyonları'nı da kaldırmıştır.³⁴⁰

4.1. d. Ücretli İş Yükümlülüğü İle İlgili Kararlar ve Uygulamaları

Milli Korunma Kanunu'nun 6,9,10,19,50,53,54,60,61,63,64,66,67,68,71,72 maddeleri doğrudan ya da dolaylı olarak iş yükümlülüğü ile ilgilidir.³⁴¹ Yasanın yürürlüğe girmesinin ardından Bakanlar kurulunun aldığı ilk karar, ücretli iş yükümlülüğü ile ilgilidir.

Bu karar ile Ereğli Kömür havzasında çalıştırılmak üzere vatandaşlara ücretli iş yükümlülüğü getirilmiştir.³⁴² Koordinasyon heyetinin 336 nolu kararı da yine aynı yerde ücretli iş yükümlülüğünün uygulanması ile ilgilidir.³⁴³

Bu iş yükümlülüğü Zonguldak ilinde oturan maden işlerinde biraz çalışmış ve yılın bütün mevsimlerinde bir işi olmayan 16 yaşından büyük erkeklerle, diğer illerde oturan madencilikte uzman, sanatkâr, işçi erkeklere uygulanmakta idi.³⁴⁴

1940 yılının Haziran ayında Nafia (*bayındırlık*) Vekâletinin yol, köprü, meydan ve iskele inşaatlarında çalıştırılacak işçi, teknisyen vesair müstahdemler için ücretli iş

³³⁹ Cumhuriyet, 16.1.1941.

³⁴⁰ K.H.K.S-371; Cumhuriyet, 25.7.1942

³⁴¹ T.C. İktisat Vekâleti Garp Linyitleri Mıntokası İş Mükellefiyeti Takip Md., *Milli Korunma Kanunu'nun Garp Liny. Mıntokasında Tatbik Olunan Ücretli İş Mükellefiyetine Ait Hükümleri ve Bu Hükümlerle İlgili Mevzuat* İstanbul 1942, s.2-8.

³⁴² K.H.K.S-2; Yeni Asır 28.2.1940.

³⁴³ Akşam, 28.2.1940

³⁴⁴ Akşam, 28.2.1940

yükümlülüğü konulmuştur.³⁴⁵

Bu iş yükümlülüğüne de yukarıda sayılan (yol, köprü, vs.) işlerinde çalışıp da asıl işi ziraat olmayanlar, İstanbul Belediyesi sınırları içinde oturanlar hariç olmak üzere inşaat işlerinde çalışabilecek nitelikte işsiz kimseler, zirai iş durumları yerlerinden ayrılmalarına müsait olan ziraatla uğraşan kişiler tabi tutulmuştur.

İş yükümlülüğü 100 Sayılı koordinasyon kararına göre iki aydır.³⁴⁶ Ancak yükümlü isterse bu sürenin bitiminden sonra da çalışabiliyordu. Kendilerine iş yükümlülüğü konan kişilerin iş yerlerine sevkleri idare ya da iş sahibi mütahitlerce sağlanıyor, sevk sırasında harcanan ulaşım giderleri de yükümlüden alınıyor idi.³⁴⁷

Nafia(*bayındırlık*) Vekâletince uygulanmak üzere bir süre sonra yol, köprü, iskele inşaatlarındaki özel nakil araçlarına da ücretli çalışma yükümlülüğü konmuştur.³⁴⁸

Edirne ve Kasabaları arasında buğday ve un taşımacılığı için uygun durumda bulunan tüm özel ulaşım araçlarına 138 nolu Koordinasyon Heyeti kararının verdiği yetkiye dayanarak, Toprak Mahsulleri Ofisince ücretli çalışma yükümlülüğü getirilmiştir.³⁴⁹ Yalnızca Maarif Matbaasında çalışanlar için 9.5.1941'de ücretli iş yükümlülüğü konmuştur.³⁵⁰

Safranbolu'da belirlenen bazı özel ulaşım araçlarına ücretli iş yükümlülüğü konmuş tur.³⁵¹ 2.10.1941'de Ereğli Kömür havzasında Orman kesim ve sevk işlerinde ücretli iş yükümlülüğü ve bu bölgedeki özel ulaşım araçlarına da ücretli çalışma yükümlülüğü konmuştur.³⁵²

Önceden Zonguldak Kömür havzasında ve sonra da Maden direği işleri için konan ücretli iş yükümlülüğünün Linyit havzasında da uygulanması kararlaştırılmıştır.³⁵³ Soma, Değirmisaz, Tavşanlı Linyit havzalarında konulan bu ücretli

³⁴⁵ K.H.K.S-31;Cumhuriyet, 18.6.1940.

³⁴⁶ Cumhuriyet, 18.6.1940(Bu süre başlangıçta 5 aydır)

³⁴⁷ ÇUMRALI ve KORAY a.g.e., s.21-22.

³⁴⁸ K.H.K.S-65.

³⁴⁹ K.H.K.S-138.

³⁵⁰ K.H.K.S-141

³⁵¹ KOÇAK, a.g.e., s.479.

³⁵² K.H.K.S-199.

³⁵³ K.H.K.S-220,337;Cumhuriyet, 28.11.1941.

yükümlülük.

Kütahya, Manisa, Balıkesir illeri halkından maden işlerinde az çok çalışmış veya çalışmayı isteyen ailelerin çalışma yaşına gelmiş fertleri ile hiçbir işle uğraşmayan fertlerine uygulanması kararı alınmıştır.

243 nolu Koordinasyon heyeti kararı ile Van, Bitlis, Siirt ve Diyarbakır illerinde işe maddelerinin sevk edilebilmesi için özel ulaşım araçlarına ücretli çalışma yükümlülüğü getirilmiştir.³⁵⁴

Savaş koşulları içerisinde para sıkıntısı çeken işçi sınıfı için ücretli iş yükümlülüğü onun ekonomik durumunu güçlendirmekten, bütçesine destek olmaktan çok uzaktır. İşçiler mecburen çalışmaya tabi tutuluyor, karşılığında çok düşük bir ücret alıyor, bunun yanı sıra kendilerini iş yerine getirmek için harcanan ulaşım giderleri de işçinin ücretinden kesiliyordu. Bu durum kendisini halkın partisi olarak tanıtan C.H.P'nin büyük oranda zararına olmuş, kitlelerin C.H.P yerine A.P'yi bir kurtarıcı gibi görmelerinin nedenlerinden birini oluşturmuştur.

4.1.e. Kamu Kuruluşlarında Uygulanan Fazla Mesai Kararları ve Uygulamaları

13.3.1940'ta Devlet Demir yolları ve Limanları idaresinde.³⁵⁵ Tekel İdaresine ait iş yerlerinde³⁵⁶ Darphane ve Damga Matbaasında³⁵⁷, Sümerbank'a bağlı Devlet fabrikalarında³⁵⁸ Maarif Matbaasında³⁵⁹. II. kez Devlet Demir yolları ve Limanları iş yerlerinde³⁶⁰, Petrol Ofisine ait iş yerlerinde³⁶¹ Şeker Fabrikalarında.³⁶²

İstanbul Sular İdaresi ile Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri İdaresinin İş yerlerinde³⁶³, Ankara Elektrik İdaresinde.³⁶⁴ Sivas Çimento Fabrikası inşaatında³⁶⁵,

³⁵⁴ R.G.,19 Kânunusani, 1942, s.2160

³⁵⁵ K.H.K.S-7.

³⁵⁶ K.H.K.S-11.

³⁵⁷ K.H.K.S-24.

³⁵⁸ K.H.K.S-25.

³⁵⁹ K.H.K.S-28.

³⁶⁰ K.H.K.S-43.

³⁶¹ K.H.K.S-350.

³⁶² K.H.K.S-55.

³⁶³ K.H.K.S-101.

³⁶⁴ K.H.K.S-128.

Askeri (Kara-hava-deniz) Fabrikalarında İş Kanununun 50. maddesinin küçüklerle kadınlara ait hükümlerinin ve hafta tatili yasasının uygulanmaması³⁶⁶, Kibrit ve Çakmak İhisarı T.A.Ş'nin Kibrit Fabrikalarında çocuklara³⁶⁷ fazla mesai uygulamaları kararlaştırılıp yürütülmüştür.

18 Şubat 1941'de yayınlanan 105 nolu kararname ile fazla mesai yapan işyerlerinde ödenecek ücretin 1937'de yürürlüğe giren İş Yasasının 37. maddesine uygun biçimde ödeneceği belirtilmiştir.

Bundan 4 gün sonra yürürlüğe giren 106 nolu karar ile de çocuklarla kadınların yapacakları işler hakkında ve çalışma yer ve zamanları ile ilgili kurallar belirtilmiştir.³⁶⁸ Buna göre 16 yaşından büyük erkekler maden işlerinde, kadınlarla 12 yaşından büyük kızlar ve erkekler tekstil sanayinde gece ve gündüz postalarında çalışabileceklerdir.

Ayrıca tekstil sanayinde gece ve gündüz postalarında uygulanmamak ve izin almak koşulu ile fazla mesainin üç saat uygulanmasına izin verilmiştir. İş yasasının 50.maddesinin kadın ve çocuklarla ilgili hükmü şeker fabrikalarında kampanya döneminde uygulanmayacaktır.³⁶⁹

4.1.f. Özel Girişim İş Yerlerinde Uygulanan Fazla Mesai Kararları ve Uygulamaları

Özel girişime ait her türlü iplik, dokuma, imalâthane ve fabrikalarında Hafta Tatili Kanununun uygulanmamasına ve bu iş yerlerinde fazla mesai yapılmasına izin verilmiştir.³⁷⁰

Milli Savunma siparişleri kabul eden fabrika ve kuruluşlarda Ankara'da Halk Malzeme Fabrikası(Hüsnü Nail'e ait),İstanbul'da Şakir Zümre Madeni Eşya ve Sanayi Harbiye Fabrikası, İstanbul'da Nuri Killi Demir Eşya ve Malzemesi Harbiye Fabrikası, İstanbul'da Türkiye Şişe Cam Fabrikasında, İstanbul'da Nuri Killioğlu Alüminyum Madeni İşler Fabrikası, İstanbul'da Demir İşleri ve Saraciye Necmettin Limitet Şirketi,

³⁶⁵ K.H.K.S-159.

³⁶⁶ K.H.K.S-15.

³⁶⁷ K.H.K.S-196.

³⁶⁸ K.H.K.S-105,106.

³⁶⁹ K.H.K.S-188,242.

³⁷⁰ K.H.K.S-25.

İstanbul'da Yedikule İdrofil Pamuk Fabrikası, Adapazarı'nda Demir ve Tahta Fabrikasında fazla mesaiye izin verilmiştir.³⁷¹

4.1.g. Özel Girişime Ait Üretim Araçlarına Değeri Devletçe El Konulmasına İlişkin Kararlar ve Uygulamaları

Zonguldak Vapurculuk ve Kömürcülük Şirketine ait "Kanarya" Şilebi ve Sokanı Vakum kampanyası Hukuk Müşaviri Ethem Bey'e ait olan "Belkıs" ile Şel Kumpanyası Umumî Kâtibi Kadri Cenani'ye ait "Poyraz" tankerlerine 70 nolu karar ile.³⁷²

Hakkı Salih Bosna'ya ait 3 bin telgraf direğine³⁷³, İzmit Oksijen ve Buz Fabrikası sahibi Veysel Akbaya ait üç adet dizel jeneratör grubu ile dizel elektrojen grubuna.³⁷⁴ Madenci Arif'e ait tel ve çivi fabrikasından bir adette çekme makinasına³⁷⁵ Pedotti Tuğla ve Ankara Çimento Fabrikalarından bazı makinelere.³⁷⁶

İstanbul'da Hayrettin Süleyman'ın Kuzguncuk'taki binasına, Ticaret Ofisince kullanılmak üzere³⁷⁷ Bazı iş yerlerinde bulunan bazı güç kaynağı ve motorlara³⁷⁸ 318 nolu kararname ile belirtilen bazı gemilere³⁷⁹ değeri ödenerek el konulmuştur.

Aleko Dula Deri Fabrikasına³⁸⁰ el konulmuş ve bu iş yerinin Sümerbank'ın işletmesine bırakılarak işletme süresince iş yeri sahiplerine belirli bir tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Siirt Yeni Hayat Un Fabrikası'na el konularak bu iş yerinin işletilmesi de Toprak Mahsulleri'ne verilmiş, iş yeri sahiplerine işletme süresince tazminat ödenmesi kararı alınmıştır.³⁸¹

³⁷¹ KOÇAK, a.g.e., s.480

³⁷² K.H.K.S-70, (Bu Karar 113 Nolu Karar İle Kaldırılmıştır.)

³⁷³ K.H.K.S-148.

³⁷⁴ K.H.K.S-206, 207.

³⁷⁵ K.H.K.S-284.

³⁷⁶ K.H.K.S-290.

³⁷⁷ K.H.K.S-296 (Bu uygulama Milli Korunma Kanunu'nun 9 ve 33. maddelerine dayanılarak gerçekleştirilmiştir), KOÇAK a.g.e., s.481

³⁷⁸ K.H.K.S-317.

³⁷⁹ K.H.K.S-118.

³⁸⁰ K.H.K.S-349.

³⁸¹ K.H.K.S-114.

4.1.h. Özel Girişime Devlet Desteği Verilmesi İle İlgili Kararlar ve Uygulamaları

Hasankale'de bazı araçları eksik olan Un Fabrikası sahibi Muammer Alemdar'a 15.000 TL kredi.³⁸² Aynı iş yeri sahibine 86 nolu karar ile 6000 TL daha kredi, Siirt Un Fabrikası'nın tamamlanması için 35.000 TL kredi³⁸³ verilmesi kararlaştırılmıştır.

4.1.i. Gayrimenkul Kiralarının Arttırılmamasına İlişkin Kararlar ve Uygulamaları

Milli Korunma Kanunu'nda kira bedellerinin arttırılmaması kararı yer almaktadır. Kiralar 1939 yılının kira bedeli ile aynı olacak, yeni inşaa olunanlar için de Tadilat Komisyonları fiyat belirlenecektir.³⁸⁴

53 sayılı kararname gayrimenkul kiralarının arttırılmaması hakkındaki kararı Kaza merkezleri içinde geçerli kılmıştır. 98 nolu kararname 17 ve 53 nolu kararnamelere göre çok ayrıntılı olup, gayrimenkul sahibi ve kiracı ile Belediye arasındaki ve gayrimenkulün vergilendirilmesi konularına açıklık getirmektedir.

Mobilyalı gayrimenkullerin kira bedelleri 166 nolu kararı ile açıklanmıştır. Savaş dönemi boyunca kiracıları korumak amacıyla uygulanan Milli Korunma Kanunu'nun 30.maddesine muhalif hareket edenlerin ihtikâr(*vurgunculuk*) suçu işleyenler arasında diğerlerine göre daha yüksek oranlı para cezalarına çarptırıldıkları gözlenmektedir.

4.1.i. Üretim, Tüketim, Dağıtım ve Stoklama İle İlgili Olarak Alınan Kararlar ve Uygulamaları

Üç nolu Koordinasyon Heyeti Kararı ile Ereğli Kömür Havzasında ücretli iş yükümlülüğün yanı sıra Kömür satışları da düzenlenmekte. İçte ve dışta üretilen kömürün oluşturulan yeni kömür satış birlikleri ile satılması kararlaştırılmaktadır. Aynı Kararnamede kömür fiyatlarının tespit yetkisinin hükümette olduğu belirtilmiştir.³⁸⁵

Ereğli'de kömür havzasında üretimde bulunan kuruluşlara İktisat Vekâletince üretim programları verilmesi üretimlerin ve işletmelerin denetlenmesi yetkisi

³⁸² K.H.K.-46.

³⁸³ K.H.K.S-39(Fakat Hükümet 7 ay sonra 114 Sayılı Karar ile bu işletmeye el koymuştur)

³⁸⁴ K.H.K.S-17.

³⁸⁵ 3 Sayılı Koordinasyon Kararı 964 Sayılı Kararla kaldırılmıştır.

verilmiştir.³⁸⁶

İthalâtçı tüccarlar ile toptancı ve yarı toptancı tüccarlar ve sanayiciler arasında ihracat birlikleri benzeri birlikler oluşturulmuştur.³⁸⁷

İthalât birliklerinin kurulmasına ilişkin haberler basında Ocak ayından itibaren yer almakta mutlak surette bu birliklerin kurulup halk ihtiyaçlarının ve ihtikârın(*vurgunculuk*) bu sistemle önlenmesi istenmekteydi.³⁸⁸

11 Nisan 1940 tarihinde 8 ithalâtçı birliğin kurulmasına karar verilmiş ihracat birliklerinde olduğu gibi bu birliklere üye olmayan tüccarların dış ülkelerden mal getirmeleri yasaklanmıştır.³⁸⁹

Birliklerin kurulması ile beraber ithal edilecek malların azamî fiyatları da tespit edilip bu fiyatlardan yukarı alımlar yasaklanmıştır. Sanayicileri örgütleme ve denetim altına almak için 1942 yılı ortalarında Genel Sanayi ve Bölge Sanayi Birlikleri kurulmuştur.³⁹⁰ Okul kitapları için kâğıt stokları yapması amacıyla Maarif Vekâletine sermaye verilmiştir.³⁹¹

31 nolu Milli Korunma Kanunu'na dayanarak çıkarılan dokuz nolu karar ile alışverişlerde fatura vermek zorunlu hale getirilmiştir. Haber basında şu şekilde yer almıştır.

*"Komisyoncu, ithalâtçı, ihracatçı, fabrikatör, imalâtçı, toptancı, yarı toptancı, perakendeci gibi tüccar sıfatına sahip bilumum hakikî ve hükûmî şahıslar arasında yapılan toptan ve yarı toptan her nevi ticarî emtia üzerine alım ve satım işlemlerinde malın kemiyet ve özelliğini satış fiyatını ve tarihini, kime sattığını, bedelinden ne miktar tahsil edildiğini bildireceklerdir."*³⁹²

Gümrüklerden çekilmeyen malların hükümetçe³⁹³ çekilebilmesine olanak

³⁸⁶ K.H.K.S-5.

³⁸⁷ K.H.K.S-8(667 numaralı Kararla kaldırılmıştır).

³⁸⁸ Yeni Asır, 31 Ocak 1940.

³⁸⁹ K.H.K.S-20.

³⁹⁰ K.H.K.S-356.

³⁹¹ K.H.K.S-301,(495 Sayılı Karar ile kaldırılmıştır).

³⁹² Cumhuriyet,14.3.1940.

³⁹³ Cumhuriyet, 17.2.1941

tanınmıştır.³⁹⁴ Gazete kâğıdının tüketiminin sınırlandırılması kararı alınmış bu karar 35 ve 78 nolu kararlarla değişikliğe uğratılmıştır.³⁹⁵

Özel ulaşım araçlarının seyrüseferi yasak edilmiştir.³⁹⁶ Gerçek ve tüzel kişilere ait özel ulaşım araçlarının örgütlenmesi ile Ticaret Bakanlığı yetkili kılınmış, bu ulaşım araçlarında çalışanlara ücretli çalışma yükümlülüğünün konması kabul edilmiştir.³⁹⁷

Türk Gemilerinin yabancı limanlara yapacakları seferler ulaştırma Bakanlığının iznine bağlanmış ve bu amaçla İstanbul Mıntıka Liman Reislığı'nde korfu ile ilgili bir komisyon kurulmuştur.³⁹⁸

Tüccarların elinde bulunan tüm demirler beyana tabi tutulmuştur.³⁹⁹ Pamuk ipliğinin satış ve dağıtımını 95 nolu karar ile yeniden düzenlenmiş; buna göre Sümerbank ve özel fabrikalar tarafından imal edilen pamuk ipliklerinin miktar, cins, nevi ve üretim hacimlerini saptamak konusunda İktisat Bakanlığı yetkili kılınmıştır.

Ağustos 1941'deki yeni düzenleme ile her türlü pamuklu mensucatın üretim hacmi, miktarı, çeşidi, cinsleri ve nevelerinin İktisat Bakanlığı'nca saptanmasına karar verilmiş, üretimin tamamının satın alınması ve dağıtımını için de Sümerbank görevlendirilmiştir.⁴⁰⁰

Pamuklu mensucat ürünleri bir ölçüde karne ile dağıtılıyor, bir ölçüde de serbest piyasada satılıyordu. Üretimin yetersiz olması fiyatların yükselmesine de sebep olmaktaydı.

Üretimi arttırmak amacıyla İktisat Bakanlığı fakir halka bedava el tezgâhı dağıtmaya girişmiş 1940 ve 1941 yıllarında 7000 kadar el tezgâhı dağıtılmıştır.⁴⁰¹ Bunun yanında halka fabrikaların iplikleri yerli mallar pazarlarında ucuz fiyatla veriliyor

³⁹⁴ K.H.K.S-30.

³⁹⁵ K.H.K.S-23,35,78.

³⁹⁶ K.H.K.S-75 671 no'lu Kararla kaldırılmıştır.

³⁹⁷ K.H.K.S-321.

³⁹⁸ K.H.K.S-12.

³⁹⁹ K.H.K.S-16 ;Aynı Tarihi 1940-77,s.13-14

⁴⁰⁰ K.H.K.S-190,(746 numaralı Kararla kaldırılmıştır).

⁴⁰¹ KOÇAK, a.g.e., s.483.

böylece üretimin ucuz maliyet ile arttırılmasına çalışılıyordu.⁴⁰²

Ekim 1941'de⁴⁰³ Ticaret Bakanlığı'na ekmeklik hububat ve un stoklarını yapması için yetki ve sermaye verilmiştir.⁴⁰⁴ Buğday unundan pasta,⁴⁰⁵ çörek, çukolata vs. lüks tüketim⁴⁰⁶ maddeni sayılan maddelerin yapılması ve satılması yasaklanmıştır.⁴⁰⁷

4.1.j. Karne Uygulamaları

Daha karne uygulamasına başlanmasından çok önce un sarfiyatı ve ekmek tüketim miktarını anlayabilmek için evlere cetveller dağıtılmış,⁴⁰⁸ 247 nolu karar ile⁴⁰⁹ her evde kaç kişi bulunduğu yaşları, iş neveleri tespit edilmek istenmiştir.⁴¹⁰

115 Sayılı Karar ile üretim yetersizliği nedeni ile tektip ekmek çıkarılmasına karar verilmiştir.⁴¹¹ 160 ve 179 nolu kararlarla da tek tip ekmeğin çeşnisi belirlenmiştir.⁴¹² Karne uygulamasına başlamadan önce halka karne hakkından fazla ekmek almak isteyenlerin şiddetle cezalandırılacaklarının duyurulmasının yanında Fırın önlerindeki yığılmaları önlemek için de karne sahiplerinin diledikleri fırından veya dağıtım yerlerinden karneleri ile ekmek alabilecekleri duyuruldu.⁴¹³

Yine aynı tarihlerde lokantalardaki ekmek kullanımına da sınırlama getirildi.⁴¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi haberi şöyle duyurmakta;

"Lokantalar yemek verecek ekmek vermeyecek, lokantaya giden ekmeği ile gidecek ya da karne fişi ile yemek yiyecek, eğer artan fişi varsa geri alabilecektir."

18 Ocak 1942 tarihinde 247 Sayılı karar ile buğday üretimindeki düşüş bahane

⁴⁰² AVCIOĞLU, a.g.e., s.471.

⁴⁰³ R.G. 19 kânunusani 1942 s.2160

⁴⁰⁴ K.H.K.S-204,(564 no'lu Karar ile de bu sermayenin bir kısmı kesilmiş, 620 Sayılı Kararla da tamamen kaldırılmıştır).

⁴⁰⁵ Cumhuriyet, 17.3.1941

⁴⁰⁶ Cumhuriyet, 16.3.1941

⁴⁰⁷ K.H.K.S-223,225.(420 ile kaldırılmıştır).

⁴⁰⁸ Cumhuriyet, 17.1.1941.

⁴⁰⁹ R.G. 19 kânunusani 194, s.2160

⁴¹⁰ Cumhuriyet, 7.1.1941.

⁴¹¹ Cumhuriyet, 1.3.1941.

⁴¹² Cumhuriyet, 23.2.1941.

⁴¹³ Ayın Tarihi, 1942-101,s.:30-31

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 12-13 Ocak 1942.

gösterilerek büyük kentlerde ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin tanzim⁴¹⁵ yaptığı kasaba ve köylerde ekmeğin karne ile satışına karar verilmiştir.⁴¹⁶

Buna göre; 7 yaşına kadar çocuklara (7 yaş hariç) 187.5gr.7 yaşından büyüklere 375 gr. Ağır işlerde çalışanlara çalıştıkları sürece 750 gr. Prevantoryum ve sanatoryumlardaki hastalar ile hastanelerdeki tedavi altında bulunan veremlilere 450 gr. ekmeğin verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹⁷

Ekmeğin miktarı 1942 yılı Nisan ayında 175 gr. a Mayıs ayında ise İstanbul'da 150 gr. a inecektir. Ancak 1944 yılı Eylül ayında bu miktar yeniden 375 gr. olacak ve ancak 1945 yılında 450 gr. a çıkacaktır.⁴¹⁸

Karne uygulamasının başlamasından sonra piyasada fazla miktarda sahte ekmeğin karneleri görülmeye başlamış bunun yanında fırınlar da sıkı bir denetime tutularak eksik gramajlı ekmeğin satan fırınlar şiddetle cezalandırılma yoluna gidilmiştir.

Cezalandırmanın etkili olmadığını İstanbul Belediye Başkanının açıklamasından anlamaktayız. Başkan Lütfi Kırdar;⁴¹⁹

"Şimdiye kadar teftiş görüp te(İstanbul'da) ceza almayan fırın yoktur" diyordu.

Ayrıca o tarihe kadar görülmemiş bir uygulamada göze çarpıyor. Bu da ekmeğin fırınlardan çıkarılmasından sonra en az 24 saat bekletilip öyle satılması. Buna uymayanlar da suçlu sayılmıştır.⁴²⁰

Bununla ilgili bir olay Meclise de yansımıştır. 10 Nisan 1942'de T.B.M.M' de Antalya Milletvekili Rasih Kaplan, Antalya'da taze ekmeğin sattıklarından dolayı Milli Korunma Kanunu'na dayanarak cezalandırılan iki vatandaş hakkında Adliye Bakanlığı'ndan bilgi istemiş. Adliye Bakanı Hasan Menemencioğlu bu soruya şu yanıtı vermiştir.⁴²¹ *"Şahsî kanaatimce 24 saatten evvel satılan ekmeğin sıkletten kaybediyorlar."*

⁴¹⁵ R.G. 19 kânunusani 1942,s.2161

⁴¹⁶ Cumhuriyet, 18-19 Ocak 1942; K.H.K.S-247,385, (713 no'lu Karar ile kaldırılmıştır).

⁴¹⁷ R.G. 19 kânunusani, 1942 s:2160

⁴¹⁸ GOLOĞLU, Mahmut, Milli Şef Dönemi (1919-1945) Ankara 1974,s.146,164,266,296.

⁴¹⁹ Cumhuriyet, 15 Mayıs 1942.

⁴²⁰ Ayın Tarihi 1942 -101,s.4-5

⁴²¹ Cumhuriyet, 11 Nisan 1942.

Bunu önlemek için Ticaret Vekâleti tebligatta bulunmuştur. “*Buna riayetsizlik suçtur...*”Yine aynı günlerde halkın eğilimini ve ortamın özelliğini anlamak açısından Başbakan Saydam’ın konuşması da aydınlatıcıdır.⁴²²

”*Bazı şehirlerde evvela ekmeğe karşı gösterilen hücum, karne usulünün tatbiki üzerine durdu. Fakat istikametini değiştirerek şeker teveccüh etti. Memleket şeker istihsali normal ihtiyaçları karşılayacak miktarda olduğu halde toplamalar ve saklamalar başladı ve Nihayet çeker istihsalini azaltmak için fiyat yükseltmek ve satışı tehdit etmek mecburiyeti hâsıl oldu.*

Şimdi de bazı yerlerde kibrit ve bazı inhisar maddeleri alıp toplayanlara rastlanıyor... Çünkü memlekette yalnız kazanmak hirsının hüküm sürmesine ne rejimimiz ne de bu günkü mesuliyet mevkiinde olanlar göz yumamaz. Karne uygulaması ile alınan karara göre karne dağıtımı mahalli belediyeler tarafından yapılacak köylerde karne uygulamasında herkese günde 300 gr ekmek verilecektir.”⁴²³

İstanbul'da İaşe sorununun çözülmesi için önce, un stoku yapması amacıyla İstanbul Belediyesi'ne sermaye verilmiş⁴²⁴daha sonra İstanbul Mahrukut Ofisi kurulmuştur.⁴²⁵

Ofis maliye idarî bakımdan özerk olup İstanbul valiliğine bağlıdır. Görevi ise İstanbul'un yakıt (Odun, kömür) ve akaryakıt ihtiyaçları için İstanbul Valiliğince saptanacak ve hükümetçe tamim olunacak her nevi maddeleri, tespit edebilecek yöntemler ve araçlarla sağlamak, stok etmek ve satış ile dağıtım işini yapmaktır.

295 nolu karar ile depolar inşa etmek ve ulaşım araçları işletmek görevi de Dağıtım Ofisleri'ne verilmiş, ayrıca bu ofis İstanbul Valiliği'nce kendisine emir verilecek diğer görevleri de yapacak, İstanbul Valiliğinin emir ya da onayı ile ilgili ticari mali kuruluşları iştirak ettirecek belirli maddelerin dağıtımını için tüzel kişilikler kurulabileceği gibi bu işleri mevcut kuruluş ve birliklere de yaptırabilecektir.⁴²⁶

⁴²² Ayın Tarihi, 19 Şubat 1942 s.14

⁴²³ KOÇAK, a.g.e., s.483.

⁴²⁴ K.H.K.S-137(Bu sermayenin verilmesi 205 no'lu Kararla iptal edilmiştir)

⁴²⁵ K.H.K.S-332,361.

⁴²⁶ K.H.K.S-295,314.

4.2. Saraçoğlu Hükümetinin Kurulması

Refik Saydam iâşe, yakıt, ulaşım, karne uygulaması sorunları hakkında bilgi almak ve denetimlerde bulunmak amacıyla gittiği İstanbul'da 7 Temmuz'da geçirdiği bir kalp krizi sonucu aniden ölmüş⁴²⁷ vekâleten Başbakanlık görevi de İçişleri Bakanı Fikri Tüzel'e verilmiştir.

9 Temmuz 1942 tarihinde Saydam Hükümeti'nde Dış işleri Bakanı olan ve aynı zamanda Saydam, Başvekâletten dinlenmek amacıyla ayrıldığı zamanlarda O'nun vekilliğini yapan Şükrü Saraçoğlu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından yeni kabineyi kurmakla görevlendirildi.⁴²⁸

Aynı gün yeni kabinede görev alacak Bakanlar da atanmış, Saydam Kabinesinin büyük oranda yerlerini koruduğu görülmüştür.⁴²⁹

Kabine şu Bakanlardan oluşmuştur.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu Dışişleri Bakanlığını da yürütecektir.⁴³⁰ Adliye Vekili Hasan Menemencioğlu, Milli Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal, Dâhiliye Vekili Fikri Tüzer⁴³¹, Maliye Vekili Fuat Agralı, Nafia (*bayındırlık*) Vekili Ali Fuat Cebesoy, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Sıhhat ve İctimaî Muavenet(*Yardım*) Vekili Dr. Hulusi Alataş, Gümrük ve İhisarlar(*tekel*) Vekili Raif Karadeniz, İktisat Vekili Sırrı Day, Münakalât(*ulaştırma*) Vekili Fahri Engin, Ticaret Vekili Behçet Uz, Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu.⁴³²

Başbakan Saraçoğlu bu göreve atanmasından dört gün sonra da 13 Temmuz'da C.H.P Genel Başkan Vekilliğine atanmıştır.⁴³³

⁴²⁷ Ulus, 7-8 Temmuz 1942.

⁴²⁸ Ulus, 10 Temmuz 1942.

⁴²⁹ Ayın Tarihi, 1942-104 s.46

⁴³⁰ Dış İşleri Bakanlığı'na 13 Ağustos 1942'de Numan Menemencioğlu, getirilmiştir.

⁴³¹ Fikri TÜZER'in, kısa süre sonra ölümü ile 19 Ağustos 1942'de, Recep Peker, İçişleri Bakanı olacaktır.

⁴³² Ayın Tarihi, 1942-104,s.54-55

⁴³³ Ayın Tarihi, 1942-104,s.56

4.3. Saraçoğlu Hükümetinin Ekonomi Politikası ve Milli Korunma Kanunu'nun Uygulamaları

Yeni Hükümette ekonomi üzerinde büyük etkinliği olan İktisat, Ticaret ve Ziraat Bakanlarının değiştirilmiş olması izlenen ekonomik politikanın değiştirileceğinin ilk işaretini vermekteydi.⁴³⁴

Gerçekten de Saraçoğlu Hükümeti döneminde Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasında Saydam Hükümeti dönemine göre büyük değişiklikler dikkati çekmektedir.

Saydam Hükümeti'nin izlediği sıkı piyasa denetimi, üreticinin elinden ürününün ucuza alınması, ham madde ürünlerinin düşük fiyatla alınıp işlendikten sonra yüksek fiyatla satılması, anti enflasyonist para politikası izlenmesi bırakılmış,⁴³⁵ piyasayı denetim altında tutan mekanizmalardan bir kısmı kaldırılmış, fiyatlar serbest bırakılmış,⁴³⁶ köylünün durumu biraz daha düzeltilmeye çalışılmış,⁴³⁷ bunların sonucunda oluşan enflasyonist ortam da sineye çekilmiştir.⁴³⁸

Bu dönemde (1942–1945) Milli Korunma Kanununda yalnızca bir değişiklik yapılarak yasanın 43 maddesi değiştirilmiştir. Yine bu dönemde bu yasaya dayanılarak çıkarılan karar sayısı 235'dir. Yasanın uygulanması Saydam dönemine göre de oldukça liberal yorumlanıp gevşetilmiştir.⁴³⁹

Bu Dönemde Devletin El Koyduğu Özel Girişimle İlgili Karar Sayısı Tablo 4 ve Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4. Devletin El Koyduğu Özel Girişimle İlgili Karar Sayıları

Fabrika	Motor -Gemi	Alet – Makine
4	7	1
Kaynak: Yahya TEZEL, <i>Cumhuriyet Döneminin İktisâdi Tarihi</i> , (1923–1950) ,Yurt Yay.Ank., 1982 s.145		

⁴³⁴ KOÇAK, a.g.e. s.326.

⁴³⁵ Aydın Tarihi, 1942-104,s.17-69

⁴³⁶ Aydın Tarihi, 1942-104,s.26

⁴³⁷ Aydın Tarihi, 1942-104 ,s.60-61

⁴³⁸ BORATAV, T.Devletçilik s.233;TEZEL, a.g.e., s.162- 238.

⁴³⁹ Aydın Tarihi, 1942-104,s.26

Tablo 5. Fazla Mesai Yapan İş Yerleri İle İlgili Karar Sayısı

Devlet İşletmesinde	Özel İşletmelerde
	7
Kaynak: Korkut Boratav, <i>Türkiye’de Devletçilik</i> , B.II, Savaş Yay. Ank.,1982s.233	

İş Yükümlülüğü İle İlgili Karar Sayısı ise 5' tir.Saydam döneminde izlenen ekonomik politika ülkede Tek Parti yönetiminin olmasından basın yeterince serbest olmamasının da etkisi ile çok eleştiri almamış genellikle desteklenmiştir.

Ancak Milli Korunma Kanunu'nun 2,5 yıldır yürürlükte olması ticaret üzerinde sıkı bir denetlemenin sürdürülmesi bu uğurda birçok kararın alınıp, örgütlerin kurulmasına rağmen başarılı olunamaması basında da birtakım kıpırdanmalara yol açmış, izlenen ekonomik politika eleştirilmeye başlanmıştır.

Bu ortamda yeni hükümeti kuran eski Dış işleri Bakanı Saraçoğlu, eskiden ders olarak yeni düzenlemelere gideceklerini bildiriyordu.⁴⁴⁰

“Bundan evvel benim ve on arkadaşımın dâhil olduğu Hükümet memlekette hayat pahalılığına ve iktisâdi buhranlara mani olmak için verilen salâhiyetlere istinaden birçok sert kararlar aldı ve onları sıkı bir gayretle tatbika başladı.

Fakat sıradan günler geçtikçe bu kararların matlup neticeyi vermeyeceği yapılan şikâyetlerden, tespit edilen fiyatlarla birçok malların ve gıda maddelerinin bulunmamaya başlamasından ve yapılan tetkiklerden anlaşılmaya başladı.

Onun için yeni Hükümet, hemen içe başlayarak bu sert tedbirleri yumuşatmaya, yer yer kaldırmaya, yer yer de değiştirmeye karar verdi ve tedbirlerin iktisâdi olmasına daha çok bel bağladı.

Tuttuğumuz bu yoldan fiyatlar kendisiyle mal tedariki imkân haricine çıkan resmî fiyatların tabiatıyla üstüne çıkacak fakat herhâlde kara pazar fiyatlarını altında kalacaktır.”

Saraçoğlu'nun açıklamasından Saydam dönemi ekonomi politikasını başarısız

⁴⁴⁰ T.B.M.M. Z.C. D.6, İ.3, 77,İnikat 5.8.1942.

bulduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Bu yüzden yeni hükümet yeni politikasını hemen uygulama alanına koymuş 15 Temmuz'da yani Hükümetin kurulmasının haftasında o gün için büyük bir rakam olan tüm hububat fiyatlarına % 50 zam yapılarak köylünün elinden alınacağı,⁴⁴¹ çiftçilerin hükümetin alacağı miktarlardan arta kalan ürünlerini iâşesi hükümet tarafından yapılan şehirler dışında kalabilmeleri serbest bırakılmıştır.⁴⁴²

"Hükümet bu kararı biraz da 1942 yılının iyi bir mahsul yılı olacağına ve fiyatların bu düzeyden daha yukarıya çıkmayacağına inanmasından almıştır."⁴⁴³ Hükümetin siyaset dilinde "% 25 Kararları" adıyla anılan kararları alması basında da olumlu karşılanmıştır. % 25 Kararlarının özünü şu maddeler oluşturur.

50 Tona kadar hububat üreten üreticinin ürününün %25'i, 100 Tona kadar hububat üreten üreticinin ürününün % 35'i, 100 tondan fazla hububat üreten üreticinin ürününün % 50'si, devlet tarafından değeri peşin ödenerek satın alınacak.⁴⁴⁴

Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi üretici tahıl borcunu ödedikten sonra geriye kalan hububatını iâşe ihtiyacı hükümetçe karşılanan kentler dışında serbestçe satabilecektir.⁴⁴⁵ Bu kararların alınmasının basından olumlu tepkiler aldığı da ifade etmiştik.

Falih Rıfıkı "*Hükümet Yeni Kararlar Verdi*" yazısında şöyle diyor:

"Kararlar memleket efkârı üzerinde iki ferahlatıcı etki bırakmıştır. Biri, yeni yıl istihsalinin ordu ve halk ihtiyaçlarına kâfi gelip artacağını, hükümetin kanaat etmesinden doğan inanma sevincidir. İkincisi de hem resmî alış fiyatlarının hemde serbest satış imkânlarının köylüyü, gelecek yıl olanca gayretiyle toprak istihlâkine sevk edecek en sağlam inancı telâkki edilmiştir."⁴⁴⁶

Yunus Nadi, Cumhuriyet.'te "*Yeni Kararın Kıymeti*" yazısında yeni alınan

⁴⁴¹ Aydın Tarihi, 1942-104, s.60-63

⁴⁴² Ulus, 8 Temmuz 1942.

⁴⁴³ BORATAV, *Türkiyede Devletçilik*, s.223.

⁴⁴⁴ Aydın Tarihi, 1942-104,s.62-63

⁴⁴⁵ TİMUR, a.g.e., s.237;Ulus, 16.7.1942.

⁴⁴⁶ Ulus, 17.7.1942.

tedbirlerin çiftçinin hakkını gözetme yolunda alınmış kararlar olarak niteliyordu.⁴⁴⁷

"*Hububat Alım Satımı*" adlı yazısında Hüseyin Coşar, Hükümetin hububat fiyatları için aldığı kararı desteklemiş ama yine de Hükümete temkinli olmayı hatırlatarak bir takım sınırlamalar sürdürülmeli, aksi halde mahsul sahibi, malı stoklar, dışarıya daha yüksek bir fiyata satmaya çalışabilir uyarısını yapmıştır.⁴⁴⁸

Saraçoğlu döneminde Milli Korunma Kanunu'nun uygulamasındaki geniş kapsamlı değişiklik 24 Temmuz 1942'de gerçekleştirilmiştir. Belirtilen tarihte Hükümet aldığı karar ile gıda maddeleri satışını serbest bırakmış, Fiyat kontrol Komisyonlarını, Fiyat kontrol Heyetlerini, Vilayet İaşe Teşkilâtlarını ve Subaşı Teşkilâtlarını kaldırmıştır.⁴⁴⁹ Ticaret Bakanlığı'nın bu konudaki bildirisini şöyledir.

1- Fiyat kontrol Komisyonları, Fiyat kontrol Heyetleri ve Vilâyet İaşe Teşkilâtı kaldırılmıştır.

2- Ticaret Vekâletince el konmuş bulunan her nevi gıda maddeleri üzerindeki el koyma hükmü kaldırılmıştır.

Gıda maddeleri satışları serbest olacak, ancak iaşe Fiyat Murakabesi'nin ihtikâr (*vurgunculuk*) mücadeleye ait salahiyetleri Belediye encümenlerince kullanılacaktır.

3- Subaşı teşkilâtı(*emniyet ve asayiş ile görevli teşkilât*) kaldırılmış ve yerlerine tahmin heyetleri ikame edilmiştir.⁴⁵⁰

Yeni alınan kararlarla fiyatların denetimi, iaşe ve ihtikâr (*vurgunculuk*) sorunlarını çözüme görev ve yetkileri Belediyelere verilmiş oldu.

Hükümetin ard arda böyle önemli bir konuda böylesi cesaretli adımlar atması basında birtakım tereddütlere de yol açtı. Zekeriya Sertel yeni kararları tüccarların fırsat saymaya başladığını, alınan önlemlerin sanki liberal ekonomiye geçme eğilimini gösterdiğini, Saydam döneminde çok fazla sınırlama ve kontrolün olduğunu, şimdi ise bunun tam tersi çok fazla serbestlik havası sezildiğini, bunun zararlı olabileceğini

⁴⁴⁷ Cumhuriyet, 17.7.1942.

⁴⁴⁸ Ulus, 23 Temmuz 1942.

⁴⁴⁹ Ulus, 25 Temmuz 1942.

⁴⁵⁰ Ulus, a.g.y.,

belirtiyordu.⁴⁵¹

Yalman ise, Hükümeti daha temkinli olmaya çağırıyor ve şunları söylüyordu:

*"Arz talep kanunu böyle zamanlarda frene muhtaçtır. Lakin bunların ikisinin de (Ticaret Odaları ile belediyeler) böyle vazifeler görecektir kudreti yoktur. Bunu herkes bildiği içindir ki Hükümet kararı bedbinlik ve tereddüt uyandırmıştır."*⁴⁵²

Saraçoğlu Hükümetinin kurulmasında, Saydam Kabinesinin Bakanlarının büyük oranda yerlerini korumalarına rağmen izlenen ekonomik politikanın değiştirildiğini belirtti. Yapılan bu değişiklik ilk anda halk tarafından da cana yakınlık ile karşılanmıştır. Faik Barutçu anılarında o günleri şu sözleri ile dile getiriyor.⁴⁵³

"Kara borsalar gerçek borsalara yerini bırakacak, her şeyin bulunabileceği, rekabetin piyasa fiyatlarını dengede tutup ölçülü yapacağı gibi düşüncelerle ve daha çok çekilen büyük ıstırapların yönetmesiyle yeni kararlar ülkede bir ferahlık havası estirmektedir. Herkes sevinçli, sakın bir dönem değişmiş, sanki barış olmuş gibi... Zavallı Refik Saydam bütün günahları yüklenerek göçüp gitti."

Evet, yeni Hükümetin aldığı kararlar olumlu bulunmuş, halk tarafından sevinçle karşılanmıştır, savaş sırasında o güne kadar çekilen sıkıntıların sorumluluğu da Saydam'ın üzerine yıkılmıştır. Hatta bu durum Saydam hükümetinde görev alıp da hala bakanlığı süren bazı Bakanlarca da söylenmiştir⁴⁵⁴ Yine Barutçudan aktaralım:

"Saraçoğlu Hükümetinin programının grupta okunması sırasında bazı milletvekili arkadaşlar eski hükümete ağır eleştirilerde bulundular. Saraçoğlu Hükümeti eski Hükümetin değişmeyen çoğunluğundan oluştuğuna göre eleştirilen eski hükümetten amaç hep, ölen Başvekilin kişiliğiydi. Refik Saydam'ın aleyhinde yalnız milletvekilleri konuşmuyordu. Yeni kabinede yerini koruyan eski vekil arkadaşları da şimdi O'nun aleyhinde konuşuyorlardı."

Bu vekillerden biri şöyle diyordu... Ortak sorumluluğa dayanan konularda bize sormadan, vekiller heyetinde konuşulmadan karar verir ve ancak uygulamaya geçtikten sonra haberdar olurduk (alınan kararları) biz de sizlerle birlikte öğrenmiş olurduk."

⁴⁵¹ KOÇAK, a.g.e., s.359.

⁴⁵² a.g.y.,

⁴⁵³ BARUTÇU, Ahmet Faik, *Siyasi Anılar (1939-1954)*, Milliyet Yay. İstanbul 1977, s.257.

⁴⁵⁴ a.g.e., s.257-259.

Başvekilin inanması yeterliydi. Şimdi Tanrıya şükür, Hükümet var, Vekiller Heyeti var, toplanıyoruz ve bir karara konuşarak varıyoruz."

Yeni Ticaret Bakanı Behçet Uz da, "*Bir zamanlar Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bayrak edindiği partimiz, dini inançlara saygılıdır*" sözüne benzer sözlerle "*Yeni Hükümetin kararları halkın çıkarına uygun olacaktır*" diyerek belki farkında olmadan belki de özellikle Saydam Hükümetinin icraatlarını eleştiriyordu.⁴⁵⁵

Bu durum da Kamuoyunda Saydam döneminde halkın çıkarının düşünülmediği gibi bir imajın doğmasına yol açıyordu.

Saraçoğlu Hükümetinin ekonomik alandaki ilk hareketlerini yukarıda belirttik. Bunların devamında da elbette Milli Korunma Kanunu'na dayanarak el koyma, fazla mesai, iş yükümlülüğü, özel araçlara ve üretim araçlarına el koyma, dağıtım ve stoklama gibi konularda kararlar alınmıştır, ama ekonomi üzerindeki müdahale ve denetimin asgarî oranda kalmasına çaba harcanmıştır. Yeni uygulamanın da olumlu sonuç verdiğini söylemek mümkün değildir.

Yeni Hükümet çok heyecanla yeni yöntemlerle işe başladı, ama umduğu sonuçları alamadı. Yeni uygulamanın sonunda, Şevket Süreyya Aydemir'in deyimi ile fiyatlar zincirden boşandı.⁴⁵⁶

Anlık etkisine örnek 13,5 kuruştan Buğdayın fiyatı 100 kuruşa, 85 kuruşu olan zeytinyağı 135 kuruşa yükseldi. Çiftçinin eline geçen paranın 1942 ve 1943'te artması, bu artıştan daha da aşırı olarak tüccar kârlarının fazlalaşması doğrudan tüketiciye yansımış, büyük kentlerin devletçe iaşesi tehlikeye girmiş ve ancak yüksek fiyatla kaçak hububat alımlarıyla durum idare edilmiştir.

İzlenen ekonomik politika ile bir yerde devlet kendisi tüccarlara köşe dönmelerinde, kolay yoldan zengin olmalarında yardımcı olmuştur. Örnekeleyecek olursak ki bu sistem Saydam döneminde de bu yönde işlemiştir; Devlet köylüden aldığı pamuğu işliyor ve kumaş olarak yüksek fiyatla halka satıyor, böylece bütçeye de gelir sağlanıyordu.

Tekstil endüstrisi, şeker endüstrisi gibi devlet tekelinde olmadığı için, tekstil

⁴⁵⁵ a.g.y.,

⁴⁵⁶ AYDEMİR, II. Adam, s.255.

işiyile uğraşan tüccar kendi tarlasında yetiştirdiği ya da düşük fiyatla aldığı pamuğu işleyip, devletin sattığı fiyattan satıyor, böylece servetine servet katıyor, bu da Türkiye'deki kapitallerin güçlenmesine yol açıyordu.⁴⁵⁷

Belirtmek gerekir ki, Saraçoğlu döneminde izlenen ekonomik politika, çiftçilerin ve özellikle tarım ürünleri üzerinde toptan ticaret yapan tüccarların gelirlerinde artışlara yol açtı.

0 kadar ki çiftçinin sefahate ve israfa daldığından şikâyet bile edildi.⁴⁵⁸ Çiftçi için tabî ki bu kadar abartmalı durum yoktur, ama ticarete Hacı Ağa terimi savaşı zengini anlamında o günlerde kullanılarak günümüze miras kaldı.

Hayat pahalılığını, vurgunculuğu, suiistimalleri incelemekle görevlendirilen C.H.P Komisyonu araştırmasının sonunda savaşan devletlerde bile para şişkinliği oranı, % 20-25'i geçmezken ülkemizde 400-500'ü bulmasının sebebi olarak ülkesine yalnızca midesiyle bağlı olup fiyatları yükselten tüccarları göstermekteydi.

Bütçeyi dengede tutma, isteği bu amaçla gelire ihtiyaç duyulması hükümetin gözlerini yeni gelişen savaşla zenginliğine zenginlik katan yeni burjuva üzerine dikmesine yol açmış ve önce Varlık Vergisi ardından Toprak Mahsulleri Vergisi ile yeni türeyen zenginlerin kazançlarına el konulması fiilen uygulamaya konmuştur.⁴⁵⁹

4.4.Saraçoğlu Hükümeti Döneminde Milli Korunma Kanunu'na Dayanarak Alınan, Bazı Kararlar ve Uygulamalar

4.4.a. Hükümetin El Koyma Kararları ve Uygulamaları

Hükümet Türk-Avrupa Limitet Şirketinin elinde bulunan 500 adet çelik pulluk ve uç demirine çiftçilere dağıtmak üzere el koymuştur.⁴⁶⁰

Eylül 1942'de yün ve yapağılar beyana tabi tutularak el konulmuştur.⁴⁶¹ 387 nolu Karar ile çeltik, pirinç ve bulgura el konmuş,424 nolu karar ile de bunlara ödenecek para miktarlarında bir miktar artırıma gidilmiştir. Nebati yağlara Pamuğa değeri

⁴⁵⁷ TİMUR, a.g.e., s.236.

⁴⁵⁸ Yazman, Aslan Tufan, "İktisadi Hayatımızda Diğer Yıllar ve 1945", İktisadi Yürüyüş, Yıl 6 Cilt.6, Sayı 121, 15 Ocak 1945,s.1 ve 21

⁴⁵⁹ BORATAV, Devletçilik s.225;Aynı Tarihi, 1942-107,s.4-85

⁴⁶⁰ K.H.K.S-382.

⁴⁶¹ K.H.K.S-386.

ödenerek el konulmuştur.⁴⁶²

4.4.b. Hükümetin Üretim, Tüketim, Dağıtım, Stoklama ve Fiyat Denetimi İle İlgili Aldığı Kararlar ve Uygulamaları

Çimento dağıtım ve satıcı ile İktisat Bakanlığı yetkili kılınmıştır⁴⁶³Fabrika, imalâthane, atölye gibi sanayi kuruluşlarında tadilât yapılması, faaliyet alanının değiştirilmesi, makine ve âletlerin satılması, devredilmesi ve temlik İktisat Bakanlığı'nın emrine bırakılmıştır.⁴⁶⁴

Sanayi Kuruluşlarının Ticaret Bakanlığınca denetlenmesi 475 sayılı karar ile düzenlenmiştir. Ziraat Bakanlığına devlet çiftlikleri kurmak ve ziraat yapmak yetkisi verilmiştir.⁴⁶⁵487 nolu kararname ile Ticaret Bakanlığınca gerek gördüğü maddelerin tüketim ve satış biçim ve miktarını saptamak ve sınırlandırmak yetkisi verilmiştir.

Bu karar daha sonra ticaretin düzenlenmesi ve ihtikâr(*vurgunculuk*) mücadele amacıyla değiştirilmiştir.⁴⁶⁶Yeni kararlara göre Ticaret Bakanlığı'na geniş yetkiler verilmekte il ve kaza merkezlerinde ihtikâr(*vurgunculuk*)Tetik Komisyonları kurulmakta, Ankara, İstanbul, İzmir ve Mersin'de Komisyonlar Ticaret Vekilliği, Belediye, Ticaret ve Sanayi Odaları ve bulunan yerlerde İthalâtçı ve İhracatçı Birlikleri Umumî Kâtipliği ile Bölge Sanayi Birliği tarafından atanan üyelerden oluşmaktadır. Komisyona Vali başkanlık etmektedir.

Diğer illerde Belediye Reisi, Ticaret ve Sanayi Odası Umumi Kâtibi veya Başkâtibi, T.C Ziraat Bankası Şubesi veya Ajansı Müdürü'nden oluşur. Bulunduğu yerlerde Mıntika Ticaret ve İktisat Müdürleri de üye olarak Komisyona girerler.

Kazalarda Komisyona Kaymakam başkanlık eder ve Belediye Başkanı, varsa Ticaret ve Sanayi Odası Umumî Kâtibi veya Başkâtibi ve T.C Ziraat Bankası Şubesi veya Ajansı Müdürü ve Bankanın olmadığı yerlerde Mal Müdürü Komisyon üyesidirler.

Komisyunun görevi; Milli Korunma Kanunu'nun ticareti düzenleyen ve ihtikâr(*vurgunculuk*)yasak eden hükümlerince muhalefet edenler hakkında açılan adlî

⁴⁶² K.H.K.S- 469,582.

⁴⁶³ K.H.K.S-412.

⁴⁶⁴ K.H.K.S-432.

⁴⁶⁵ K.H.K.S-477.

⁴⁶⁶ K.H.K.S-510,512,563.

soruşturma sırasında, resmî bilirkişi sıfatıyla soruları yanıtlamak ve ihtikâr(*vurgunculuk*) olup olmadığı hakkında görüş bildirmektir.

Diğer yandan bu konularda denetimde görevli M.K Kontrolörlükleri kurulmaktadır. Bunlar il merkezlerinde kurulurlar diğer kaza merkezlerinde bu denetim Vali ve Kaymakamların gözetiminde Belediyeler tarafından yapılır.

Devlet Limanları Umum(*genel*) Müdürlüğü tarafından işletilen İzmit Erdek ve Edremit İskeleleri ile yine Devlet Limanları İşletme Müdürlüğüne işletilen Samsun Limanındaki özel idareye ait bir ve bu belediyeye ait altı iskele Devlet Demir yolları ve Limanları İşletme Umum(*genel*) Müdürlüğüne devredilmiştir.⁴⁶⁷

4.4.c.Özel Girişim İş Yerlerinde ve Kamu Kuruluşlarında Günlük Fazla Mesai Kararları ve Uygulamaları

Ergani Bakır, Şark Kromları İşletmelerinin, yer üstü iş yerleriyle, İzmir 'de yağ ve mamulâtı şirketi ve İstanbul'da Nikola Karamanoğlu'na ait İdrofil Pamuk fabrikasında günde 3 saat fazla mesai yapılmasına izin verilmiştir.⁴⁶⁸ Kömür ve Linyit İşletmelerinde işçilerin günde 3 saat fazla çalışmalarına.⁴⁶⁹

İskenderun Liman ve İskelesi inşaatında fazla mesai yapılmasına,⁴⁷⁰ Söke'de Osman Pullukçuya ait iş yerinde günde iki saat fazla mesai yapılmasına.⁴⁷¹ İstanbul İthalât Değirmencilik ve Şark Değirmencilik T.A şirketleri iş yerleri ile Kasımpaşa, Balat ve Mumhane değirmenlerinde fazla mesai yapılmasına.⁴⁷² İstanbul Balat'ta Türmesan Limitet Şirketi iş yerlerinde günde 11 saate kadar çalışılmasına.⁴⁷³

526 nolu Kararname ile İstanbul, Beyoğlu ve Yeniköy daireleri T.A Gaz Şirketinin iş yerlerinde çalışma saatlerinin arttırılmasına Cenup Demir yolları T.A.Ş İşletme Şubelerindeki iş yerlerinde 3 saat fazla mesaiye izin verilmiştir.⁴⁷⁴

⁴⁶⁷ K.H.K.S-541,592,453,497.

⁴⁶⁸ K.H.K.S-367.

⁴⁶⁹ K.H.K.S-384.

⁴⁷⁰ K.H.K.S-438.

⁴⁷¹ K.H.K.S-455.

⁴⁷² K.H.K.S-502.

⁴⁷³ K.H.K.S-518

⁴⁷⁴ K.H.K.S-556.

Ankara, İstanbul, İzmir itfaiyelerinde gerçek ve tüzel kişilere ait makineli bilumum deniz vasıtalarında ve Devlet Demir yolları ve Limanları İşlenmelerinde çalışanların gerekçesiz olarak iş yerlerini terk etmeleri yasaklanmıştır.⁴⁷⁵

4.4.ç.Özel Girişime Ait Üretim Araçlarına Değeri Ödenerek Hükümet Tarafından El Konulması Karar ve Uygulamaları

Eskişehir'de Hamdi Gamgam'a ait Eskişehir Un ve İrmik Fabrikası, Toprak Mahsulleri Ofisi yönetimi altında Ticaret vekâleti tarafından işletilecek ve bu sırada sahibine tazminat ödenecektir.⁴⁷⁶

İstanbul Zeytinburnu Türk Çimentosu ve Kireci Anonim Şirketine ait Zeytinburnu Çimento Fabrikasına, sahibine tazminat ödemek koşulu ile el konulmuştur.⁴⁷⁷ Arslan ve Eskişehir Çimento ve Su Kireci Fabrikalarında bulunan makinelere el konulup değeri karşılığında İktisat Bakanlığınca satın alınması kararlaştırılmıştır.⁴⁷⁸

Samsun Limanında bulunan "*Krempe*" adlı motor 542 sayılı, kararla Devlet demir yolları ve Limanları İşletmesi tarafından satın alınmıştır. Şile limanındaki "*iz*" adlı motorun Milli Müdafaa Bakanlığınca satın alınması 536 sayılı kararla sağlanmıştır.

505 nolu karar ile Samsun Limanında 53 çaparlı 5 motorun alınması kararlaştırılmıştır. İstanbul Çengelköy'de Nadire Cenani Ercan İspirto Fabrikasına inhisarlar idaresince işletilmek amacıyla Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı kanalı ile el konulmuş,⁴⁷⁹ buna karşılık işletme sahibine belli bir tazminat ödenmiştir.⁴⁸⁰

Zingal ve Çangal Ormanları T.A.Ş tarafından Zingal ve Çangal ormanlarında üretilecek çeşitli maddelere ve işlemek üzere Ayancık Kasabası civarındaki kereste fabrikasına tazminatı karşılığında el konulmuştur.⁴⁸¹

4.4.d.Ücretli İş Yükümlülüğüne İlişkin Kararlar ve Uygulamaları

3 Aralık 1942'de Hakkâri ve Mardin illerinde iaşe maddeleri şevkine yarayan

⁴⁷⁵ K.H.K.S-534.

⁴⁷⁶ K.H.K.S-410.

⁴⁷⁷ K.H.K.S-484,(607 no'lu Kararla kaldırıldı)

⁴⁷⁸ K.H.K.S-523, (553 no'lu Kararla kaldırıldı)

⁴⁷⁹ K.H.K.S-557.

⁴⁸⁰ Bu El Koyma Kararı ancak savaş sonunda 633 no'lu Kararla kaldırılmıştır.

⁴⁸¹ K.H.K.S-586.

nakil araçlarına ücretli çalışma yükümlülüğü konmuştur.⁴⁸²517 nolu Koordinasyon heyeti kararı ile Demir yollarında yapılması gereken tamirat için ücretli iş yükümlülüğü konulmuştur.

Buna göre demir yollarının sağ ve solundan itibaren 15 Km. uzaklık dâhilinde kent, kasaba ve köylerde öncelikle işsizlere, sonra da amelelikte, hamallıkta ve rençperlikte tecrübeli, bu mesleklerde çalışmayı alışkanlık haline getirmiş erkeklerden.18-40 yaşlarında olanlara söz konusu yükümlülük uygulanacaktır.⁴⁸³

Devlet Demir yolları ve Limanları İşletme Umum(*genel*) Müdürlüğünce işletilen Çeltek Linyit Kömür işletmesinde 457 nolu kararı ile ücretli iş yükümlülüğü konmuş, buna göre Amasya, Çorum ve Samsun illerinde yukarıda belirttiğimiz özellikteki şahıslara yükümlülük uygulanmıştır.⁴⁸⁴Her iki Hükümet döneminde de özel girişime karşı yasanın verdiği olanakların asgarisinden yararlanılmış olduğu söylenebilir.

Özel girişime karşı olan kararlar, diğer yandan özel girişimi destekleyici kararlar ile dengelenmiştir. Ancak Milli Korunma Kanunu iş yükümlülüğü ve fazla mesai konularında işçilere ve köylü işçilere karşı geniş biçimde hatta asıl anlamı ile bu noktada uygulanmıştır denebilir.

Diğer yandan Milli Korunma Kanunu Saydam Hükümeti döneminde Devlet müdahale ve denetimlerini genişletmesi dolayısıyla özel girişime karşı daha baskıcı bir niteliğe sahipken, Saraçoğlu Hükümeti'nde müdahale ve denetimler asgarî düzeye inmiş ve özel girişime karşı bir karar almak söz konusu olmamıştır.⁴⁸⁵

"Milli Korunma Kanunu'nun özellikle Saraçoğlu dönemindeki liberal uygulamaları(çıkarılan) Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile bir ölçüde dengelenmeye çalışılmıştır."⁴⁸⁶

4.5. Milli Korunma Mahkemeleri

Savaş dönemi boyunca Hükümetler kurdukları kurumlar ve aldıkları önlemler ile kara borsacılığı, fazla fiyattan mal satmayı, piyasadan mal çekerek darlık yaratılmasının

⁴⁸²K.H.K.S-409.

⁴⁸³ KOÇAK, a.g.e., s.517.

⁴⁸⁴ KOÇAK, a.g.e.,s.457.

⁴⁸⁵ KOÇAK, a.g.e.,s.362.

⁴⁸⁶ KOÇAK, a.g.e.,s.374.

önüne geçmeye çalışmışlardır.

Savaşın çıktığı andan itibaren basında ihtikâr(*vurgunculuk*) suçlarına rastlanmaya başlanmıştır. Bu suçu işleyenler I. Dünya Savaşı 'nda çıkarılan Men-i İhtikâr yasasına göre cezalandırılma yoluna gidilmiştir.

Men-i İhtikâr yasası ile muhtekirlere(*ihtikâr yapan, vurguncu*) verilen cezaların yetersiz görülmesi, bu konuda Kastamonu vekili Abidin Binkaya meclis oturumlarında şöyle demiştir.⁴⁸⁷

” ...bazı idare âmirleri ile görüştüğü vakit mahkemelere bahane bulduklarını ve muhtekir suçluları mahkemeye tevdi ettikleri vakit bunlardan çoğunun beraat ettiklerini söylediklerini, hâkimlerin mütalâasına müracaat edildiği vakit hazırlık tahkikatının memurlar tarafından esaslı suretle yapılmadığına işaret ettiklerini söylemiştir.”

Ayrıca cezalandırmada çabukluk kazandırılarak suçluların bir an önce cezalandırılmasını sağlamak amacıyla 1942 yılında Mahkeme kurulması kararlaştırılmıştır.⁴⁸⁸

Milli Korunma Mahkemelerinin kurulmasına ilişkin ilk işareti Refik Saydam 30 Kasım'da ihtikâr (*vurgunculuk*) suçlarının önüne geçmek için gerekirse özel mahkemeler kuracaklarını söyleyerek vermiştir.⁴⁸⁹

Basında da Ocak ayı ortalarından itibaren Milli Korunma Kanunu kapsamına giren suçların görülmesi için özel mahkemelerin kurulacağına ilişkin haberlere sıkça rastlanmaktadır.

30 Ocak 1942 tarihinde kabul edilen 4180 sayılı yasanın 67. Maddesine dayanarak Adliye Bakanlığı'na özel mahkemeler kurabilme yetkisi verilmiştir. Buna göre;

"Lüzum görülen yerlerde Adliye Vekâleti, bu kanunun hükümlerine giren suçlarla, bu kanunun 64. maddesinde yazılı memurların işledikleri suçlara müteallik davaları görmek üzere. Toplu veya tek hâkimli mahkemeler(kurabilmektedir)."⁴⁹⁰

4180 sayılı Milli Korunma Kanununun 67. maddesine dayanarak Milli Korunma

⁴⁸⁷ Ayın Tarihi, 1942-98 s.31

⁴⁸⁸ Cumhuriyet, 21 İkincikanunu 1942,s.1

⁴⁸⁹ Cumhuriyet, 1.12.1941.

⁴⁹⁰ ÇUMRALI ve KORAY, a.g.e., s.158;Cumhuriyet 4.2.1942.

Mahkemeleri 3 Mart 1942 tarihinde kurulmuştur.⁴⁹¹Basında, kurulan yeni Milli Korunma Mahkemeleri ile ihtikâr(*vurgunculuk*) suçlarının sona erdirilebileceği yolunda oldukça iyimser yorumlar göze çarpmaktadır.

Bu mahkemelerin kurulması ile ihtikâr(*vurgunculuk*) suçu inleyenlerin şiddetle cezalandırılacakları bunun da kara borsayı, mal kıtlığını, fiyat artışlarını ortadan kaldıracığı belirtilmektedir.⁴⁹²Mahkemelerin yorumunu kuruldukları gün yapan Cumhuriyet Gazetesi, işlevlerini şöyle açıklamakta;

"Milli korunma suçları ile meşgul olacak bu mahkemeler, bakacakları davaların hallinde iki bakımdan büyük sürat temin edeceklerdir. Evvelâ bu mahkemeler diğer işlere bakmayıp, münhasıran milli korunma suçları ile meşgul olacaklarından vazifelerini süratle göreceklerdir."

Diğer taraftan bu mahkemelerin hâkimleri ve müddei-i umumîleri(*savcı*) sadece milli korunma suçlarına bakacakları için bu mevzuda ihtisas yapacaklar, bu suretle davalar süratle karara bağlanabilecektir... Diğer mahallerdeki mahkemelerde her günkü işleri ile birlikte Milli Korunma suçlarına da bakmaya devam edeceklerdir.⁴⁹³

293 Sayılı Koordinasyon Heyeti Kararı ile kurulan. Milli Korunma Mahkemeleri için harcanmak üzere Adliye Bakanlığı'na 233.000 TL, verilmiştir. Bu miktarın 120.000 TL'si 10 aylık kadro giderlerine 85.000' TL'si, idarî giderlere 28000 TL'si de 67. maddenin 3.fıkrası mucibince verilebilecek tazminat giderlerine ayrılmıştır.

Milli Korunma Kanunu'nun 67. maddesine dayanarak kurulan sekiz Milli Korunma Mahkemesi kadrosunda 8 hâkim, 8 hâkim muavini, 8 müddei-i umumîye(*savcı*),7 müddei-i umumîye muavini, 13 başkâtiplik, 35 kâtiplik, 13 mübaşir, 13 de odacı yer almıştır.

396 ve 415 sayılı Koordinasyon kararları ile bu kadroya 5 müddei-i umumî muavinliği ilâve edilmiş, 417 Sayılı kararla1943 takvim yılı için ödenek verilmiş, 431 Sayılı karar ile de hesaplarının incelenmesi için Adliye Bakanlığı'nda bir muhasebe

⁴⁹¹ K.H.K.S-293.

⁴⁹² Yeni Asır, 3.2.1942.

⁴⁹³ Cumhuriyet, 3.3.1942

bürosu kurulmuştur.⁴⁹⁴

İstanbul, Ankara, İzmir ve Zonguldak'ta kurulan Milli Korunma Mahkemelerinin yerlerini Adliye Bakanlığı gerektiğinde değiştirme yetkisine de sahiptir. Fakat 1942 ve 1945 yılları arasında basında böyle yer değiştirmelerine rastlanmamıştır.

Milli Korunma Mahkemelerinin kurulmasından önce bu yasaya ilişkin suçlar var olan mahallî mahkelerce görülüp, karara bağlanmaktaydı.(*Özel mahkemelerin kurulmasından sonra da uygulama devam etmiştir*).

İhtikâr(*vurgunculuk*) suçlarına bu dönemde verilen cezalara baktığımızda hâkimlerin kendilerine verilen ağır ceza verme yetkisini kullanmadıklarını, bunun yerine kısa süreli kapatma, az miktarda para ve bir süre sürgün cezası verdikleri dikkati çekmektedir. Milli Korunma Cumhuriyet savcılığınca yayınlanmış örnek mahkûmiyet kararları Ulus Gazetesinin 10 Ocak 1943, 5 numaralı sayısında yayınlanmıştır.

Milli Korunma Mahkemelerinin bu normal mahkemelerin gösterdikleri zaafı göstermeyip, suçlulara ağır cezalar vermeleri beklenmiş, ama bu beklenti kısa süre sonra sona ermiştir.

Çünkü kurulan Millî Korunma Mahkemelerinde de verilen cezalar caydırıcı olmaktan çok uzaktır. Genellikle bu mahkemeler kısa sürgün ve kapatma cezalarıyla az miktarda para cezası hararı vermişler bu durum da ihtikâr (*vurgunculuk*) suçunu azaltmaktan öte arttırmıştır.

Milli Korunma Kanunu'na giren suçlara verilen cezaların azlığı, caydırıcılığının olmaması Adliye Bakanlığı'nı harekete geçerek eylül ayı içerisinde mahkemelere bildiri göndermesine yol açmıştır. Günün gazeteleri haberi şöyle duyurmakta.⁴⁹⁵

Adliye Vekâleti verilen cezaları hafif buluyor, yani bir tamimle cezanın asgarî haddinin değil, azamî haddinin de tatbik edilmesi bildirildi.

Milli Korunma Kanunu mucibince mahkemeye verilmiş olanların hemen her tarafta kanunun tayin ettiği cezaların asgarî had ile mahkeme edildikleri görülmektedir.

Adliye vekâleti bu tatbik tarzı ile devlet bünyesini İktisat ve Millî Müdafaa

⁴⁹⁴K.H.K.S-396,415,417,431.

⁴⁹⁵ Cumhuriyet, 24.9.1942;Ulus, 24.9.1942.

bakımından layıkıyla korunamayacağı mülhazası ile müddei-i umumiliklere(*savcı*) bir tamim göndermiştir. Bu tamimde ez cümle deniliyor ki:

*“Kanunla suçla ceza arasında âdil nispet temini gayesiyle cezalar iki had arasına vaaz edilmiş olduğu halde hemen devamlı surette cezaların asgarîsine hükmedilmektedir.”*⁴⁹⁶

Hâkim cezayı kanunun tayin ettiği hadler arasında tatbik hususunda takdir hakkına maliktir. Bu takdir hakkını kullanan hâkim suçun vahametini nazara itibara almaya mecburdur... Cezanın muttarit bir suretle asgarî haddinin tatbiki diğer kanunlarda olduğu gibi Milli Korunma Kanunu'nun tatbikini de zaafa uğratar.”

Adliye Bakanlığı'na bu bildirisi basın ve yargı organlarınca yargının bağımsızlığına bir müdahale olarak değerlendirilip, tepkilere yol açınca Adliye Bakanlığı bir bildiri daha yayınlayarak amacının yargıya müdahale etmek olmadığını açıklamak zorunda kalmıştır, ama işin önemlisi bu hareket, istenen gelişmeyi sağlamamış, Milli Korunma Mahkemeleri yine eski çalışma sistemlerini sürdürmüşlerdir.

Milli Korunma Mahkemelerin de ve diğer mahkemelerde yargılananların çoğunluğunu küçük esnafın oluşturduğu (bakkal, kasap, manav, manifaturacı) dikkati çekmekte, yargılamaların çoğunluğunun da ceza ile sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında büyük tüccar, fabrikatör, ithalatçı gibi, zengin gruba dâhil olanların yargılanmalarına yok denecek kadar az sayıda rastlanmaktadır.⁴⁹⁷

Yukarıda belirtildiği üzere suçlulara çok defa kısa süreli dükkân kapatma ve sürgün cezaları ile düşük oranda para cezası uygulanmakta, bir de suçlunun elindeki malına el konulmaktadır.

Kira ihtikârına(*vurgunculuk*)karşı verilen para cezalarının diğer ihtikâr suçlarına verilen cezalar yanında daha yüksek oranda tutulduğu da gözlenmekte, mahkemelerde yargılananlar içinde dikkat çekecek derecede gayri Müslim azınlık esnafın da bulunduğu yine basından izlenebilmektedir.

İhtikâr suçlarına verilen cezaların azlığı ve bu yetersiz cezaların verilmesi savaş

⁴⁹⁶ Örneğin fazla fiyattan mal satmanın cezası Milli Korunma Kanununda 500 ile 5000 TL. Arasında belirtilmiş mahkemeler bu suçlara sürekli 500 TL ceza vermiş, yüksek oranları uygulamamışlardır.

⁴⁹⁷ KOÇAK, a.g.e,s.523.

süresince sürmüştür. Milli Korunma Kanunu'nda yapılan değişikliklerde bu durum sürekli sebep olarak gösterilmiş, her defasında bu suçluların şiddetle cezalandırılması için yetki istenmiş, bu istek meclis tarafından kabul edilmiş, ama savaş boyunca da bu suçun önü alınamamıştır.

Bununla birlikte unutulmamalıdır ki bu tür suçlarla mücadele etmek amacıyla T.B.M. M'nde muhtekirlere idam cezası verilmesi önerilmişse de bu öneri reddedilmiş, İstiklâl Mahkemelerinin yeniden kurulması önerisi de kabul edilmemiştir.⁴⁹⁸Yalnız, Milli Korunma Kanunu'nda 1944 yılında yapılan değişiklik ile memleketin ekonomik yapısını kökten sarsacak ya da ülkede büyük bir buhran yaratmak amacıyla çalışanlar hakkında ölüm cezası getirilmiştir, ama basında bu maddenin uygulanmasına ilişkin bir haber yer almamaktadır.⁴⁹⁹M.K Mahkemelerinde görülen dava sayılarına baktığımızda karşımıza oldukça kabarık rakamlar çıkmaktadır.

İstatistik Yıllığına göre 1942 ile 1944 yılı sonunda mahkemelerde görülen dava sayıları şöyledir.⁵⁰⁰Ağır cezaya, belirtilen dönemde 180 dava sevk edilmiş1944 yılı sonunda bu davaların 44'ü sonuçlandırılmış, Aslî cezaya aynı dönemde 44.642 dava sevk edilmiş dönem sonunda bunların 42.853'ü sonuçlandırılmış, savcılığa sevk edilen dava sayısı51,983 olup 50,225'i 1944 yılı sonuna dek sonuçlandırılmıştır.

⁴⁹⁸ Koçak, a.g.e,s.525-526.

⁴⁹⁹ a.g.y.,

⁵⁰⁰ Başbakanlık İstatistik umum müdürlüğü istatistik yıllığı Cilt:151942-1945 Ank. 1946,s.159. Belirtilen yılda göze çarpan yanlışlıklar görülmekte, bazı rakamlar eksik bazıları ise fazla yazılmış, örneğin 602 rakamı alta 62, 135 rakamı bir başka yere 835 olarak yazılıp işlemler devam ettirilmiş olduğundan mahkemelerin her birinin gördükleri dava sayılarını vermek yerine toplam bölümündeki rakamlar doğrudan alınma yoluna gidilmiştir. Rakamlara 1944 Ekiminde Kurulan Toplu Korunma Mahkemeleri Kararlarında dâhildir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

5. MİLLİ KORUNMA KANUNU'NUN UYGULANMASININ SONUÇLARI VE SAVAŞIN EKONOMİ ÜZERİNE ETKİLERİ

5.1. Milli Korunma Kanunu'nun Uygulanmasının Genel Sonuçları

Türkiye dünyayı sarsan II. büyük savaşa girmedi, ama 1940-1945 yılları arasında ülke savaş ekonomisi koşullarında yaşadı. Savaşın halkın yaşayışındaki olumsuz etkisini en aza indirmek amacıyla Hükümet, meclisin onayı ile Milli Korunma Kanunu'nu çıkararak kendisine geniş yetkiler ve görevler verdi ve kullandı.⁵⁰¹

Savaş dönemi boyunca her iki Hükümet döneminde Milli Korunma Kanunu'na dayanarak alınmış kararların karşılaştırması Tablo 6, 7 ve 8'de gösterilmiştir.

Tablo 6. Devletin El Koyduğu Özel Girişimle İlgili Karar Sayısı

	Fabrika	Bina	Motor Gemi	Âlet-Makine
Saydam Hükümeti döneminde	2	1	4	5
Saraçoğlu Hükümeti döneminde	4	-	7	1

Kaynak: TUNCER ve diğerleri, s.243-290.

Tablo 7. Fazla Mesai Yapan İş Yerleri İle İlgili Karar Sayısı.

	Devlet İşletmeleri	Özel İşletmeler
Saydam döneminde	11	5
Saraçoğlu döneminde	3	7

Kaynak: TUNCER ve diğerleri, s.243-290.

Tablo 8. İş Yükümlülüğü İle İlgili Karar Sayısı.

Saydam döneminde	10
Saraçoğlu döneminde	5

Kaynak: TUNCER ve diğerleri, s.243-290.

⁵⁰¹ İktisâdi Yürüyüş, 16. Birincikanun 1941, s.5

Belirtilen sayılar az gibi bir izlenim yaratabilir, ama bu izlenim aldatıcı da olabilir, zira özel girişime ait toplam 6 fabrikaya ve 6 fabrikada değişik âlet ve makinelere bir de binaya el konulmuştur.

İş yükümlülüğü ile ilgili olarak 15 karar alınmıştır ancak bu iş yükümlülüğü tüm önemli maden bölgelerini içine almakta olduğundan önemli sayılmalıdır.⁵⁰² Devlet işletmelerinde çalışan işçilerin fazlalığı göz önüne alınırsa fazla mesailerin bu iş yerlerinde çalışan işçiler üzerinde yaygınlaştığı görülür.

Alınan kararların önem ve etkisinin genişliğini anlamak açısından kararda birden fazla (*bazen aynı iş kolunda ki işletmelerin tümü*) iş yerinin söz konusu edildiği gözden kaçırılmamalıdır.⁵⁰³

Saydam Hükümeti Milli Korunma Kanununun kendisine verdiği yetkileri Saraçoğlu Hükümetine göre daha fazla kullanmıştır. Yine belirtmek gerekir ki Saydam Hükümetinin aldığı zorunlu çalışma yükümlülüğü fazla mesai, el koyma gibi karar sayıları Saraçoğlu dönemine göre daha fazladır, ama Saydam döneminde alınan bu kararlardan çoğunun II. dönemde de uygulamada olduğu unutulmamalıdır.

Saydam Hükümeti Milli Korunma Kanunu'nu daha devletçi ve müdahaleci bir biçimde Saraçoğlu Hükümeti ise daha liberal biçimde uyguladılar. Saydam Hükümetinin en büyük amacı ordunun ve şehirlerin temel işe ihtiyaçlarını en kısa yoldan ve ucuza temin edebilmek, piyasadaki fiyatların yasalara aykırı olarak artmasını önlemek yani kara borsaya izin vermemek bunlar yapılırken de piyasadaki para miktarını kontrol altında tutarak enflasyona neden olmamak idi.⁵⁰⁴

Bu amaçlarla Toprak Mahsulleri Ofisi⁵⁰⁵, İşe Teşkilâtı,⁵⁰⁶ Fiyat Murakabe Komisyonları kurulmuştur.⁵⁰⁷ Milli Korunma Kanununa dayanarak zorunlu iş yükümlülüğü fazla mesai uygulanmıştır.

” *Ücretle çalışma mükellefiyetine tabî tutulan işçiler çalışmaktan imtina*

⁵⁰² TUNCER ve diğerleri, s.IV-VII

⁵⁰³ KOÇAK, a.g.e., s.362

⁵⁰⁴ Ayın Tarihi, 1941-87,s.6-9

⁵⁰⁵ K.H.K.S-784

⁵⁰⁶ Ayın Tarihi,1941-87, s.8

⁵⁰⁷ Ayın Tarihi,1941-87, s.8

ettikleri veya verilen işleri kasten lâıyığı ile yapmadıkları takdirde 15 güne kadar hafif hapis cezası ile cezalandırılırlar. Bu maddeye göre mahkûm oldukları cezayı çektikten sonra da çalışma mükellefiyetine riayet etmeyenler hakkında altı aydan bir seneye kadar sürgün cezası hüküm olur."⁵⁰⁸

Saydam döneminin bu uygulaması ne hatasız işlemiş ne de tamamen iflâs etmiştir. Asker ucuza beslenmiş ve giydirilmiş, kentli nüfus gelir sınırları zorlanmadan ekmek ve kömür sağlayabilmiş bunun yanında sıkı bir kontrol uygulanmak istenen ticarî alanlarda ise büyük bir kara pazar oluşmuştur.

1940-1941 yıllarında para şişkinliği denetim altında tutulabilmiştir, ama Hükümetin ya da Belediye Fiyat Kontrol Komisyonlarının açıkladığı fiyatlardan mal bulmak hemen hemen mümkün değildir. Fiyatları denetlemede Fiyat Kontrol Komisyonları başarılı olamamışlardır. Bunun sebebi Faik Ökte' ye göre şudur.⁵⁰⁹

"Bu hikâye üzerinde en çok durulacak nokta devşirme olarak toplanan Fiyat Murakabe teşkilâtının bir an olsun piyasayı kontrol altında bulunduramadığıdır. Ekserisi lise mezunu arasından alınan derme çatma bir teşkilâtle koca bir memleketin iktisâdi nizamını, müesseselerini, muhasebelerini kontrol altında tutmaya imkân olmadığını izaha gerek yoktur."

Hükümet piyasa üzerindeki denetimlerde istediği başarıyı gösteremeyince siyasetini sertleştirme işareti de vermiş ama bu devlete çıkarları ile bağlı olanları etkilememiştir. Örneğin M.Ökmen Mayıs 1941 de;

*" İhtikâra(vurgunculuk) ait hususta huzurunuzda samimiyetle arz ve ifade edeyim ki biz tamamen muvaffak olmuş değiliz. Memlekette ihtikâr(vurgunculuk) yok değildir. Hükümetin aldığı tedbirlere rağmen bizim aziz yurdumuzda da ihtikâr(vurgunculuk) yapan ve bunda ısrar etmek isteyen bir zümre vardır" diyordu.*⁵¹⁰

Refik Saydam ise uygulamalarının başarısızlığı karşısında tüccarları ithalâtı devletleştirmekle tehdit ederek kara borsacılığı engellemeye çalışıyordu.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Akşam, 3 Kânunusani 1940,s.8

⁵⁰⁹ ÖKTE, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, 1950, s.3536

⁵¹⁰ KURUÇ, a.g.e., s.70

⁵¹¹ KURUÇ, a.g.e.,s.69

"Bu arada ithalât tacirlerinden şikâyetim olduğunu söylemeden bu bahsi kapatmayacağım...Vazifelerinin yalnız kendi menfaatlerine inhisar(tekel) etmediğini onun fevkinde(üstünde) umumî menfaatin hâkim olduğunu anlatmaya çalışacağım; olmadığı takdirde,...ithalâtı yalnız devlete inhisar(tekel) ettirmek teşebbüsüne geçeceğim"

Savaş yıllarında Hükümetler piyasa fiyatları üzerinde ne kadar denetim kurmaya çalıştılsa da başarılı olamadılar bunun bir sebebini de devlet adamları halkın kendilerine yardımcı olmamasında görmüşlerdi.

İnönü savaş yıllarında dış politika ile sıkı bir biçimde sürekli ilgilenmiş ve dış politikanın yönlendirilmesinde başrolü oynamıştır. Fakat aynı dönemde İnönü'nün ekonomi ile ilgili alınan kararlara karışmadığı yalnızca uygulamaları ve alınan önlemleri titizlikle izlediği söylenebilir.

Onun ihtikâr(vurgunculuk) konusuna değinen konuşmalarından birinde tüccarı eleştiren sözlerinin yanında halka da sitem ettiği görülür.⁵¹²

"Acı ile hatırlamalıyız ki milletin iâşe işlerini tanzim etmek yolunda Cumhuriyet Hükümetlerinin sarf ettikleri gayretlere iki seneden beri cemiyetimiz tarafından hiç yardım edilmemiştir. İşte bugün hallolunacak ilk mesele, umumî itimat havasının iade edilmesidir. Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski batakcı, çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret meta yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için fırsat bilenler... Milletın bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar."

Görüldüğü gibi kendilerine yardım etmediğinden dolayı halka sitem eden İnönü, sahip oldukları statüyü kullanarak zengin olma amacı güden politikacıları da eleştirmektedir.

Milli Korunma Kanununun uygulanması işçi ve köylünün aleyhine olmuştur. Yasanın Burjuva sınıfı aleyhine uygulanacak maddeleri de vardı, ama bu dönem sonunda Burjuva sınıfının daha güçlendiği ve çoğaldığı göz önüne alındığında bu yasanın bu sınıfın çıkarına işlediği anlaşılır. Halkın çıkarı düşünülerek uygulanan bu yasa ile fazla çalışma mesai yükümlülükleri getirildi, sonuçta "1936 tarihli iş yasınının

⁵¹² KURUÇ, a.g.e.,s.74

“uygulanması engellendi. Aslında Taner Timur’un dediği gibi.⁵¹³

“Açık ve gizli işsizliğin çok yaygın olduğu bir ülkede ücretli işçilik yinede yoksul küteller için istenen bir statüdür. Nitekim Milli Korunma Kanunu mükellef işçilere normal ve emsaline uygun bir ücret verilmesini öngörmektedir. Ancak bu muğlâk formüller işçilere gerçekçi bir şekilde uygulanacak olsaydı esasen mükellefiyet konmasına lüzum bu bakımdan kolayca tahmin edilebilirdi.”

Saydam Hükümeti her ne kadar yasaya dayanarak köylüyü, çiftçiyi korumak amacıyla Toprak Mahsulleri Ofisini kurmuşsa da savaşın ilk yıllarında uygulama ters yönde olmuş, halkın elinden buğdayı bu ofişçe piyasa değerinin altında ve zorla satın alınmış⁵¹⁴ bu durumda çiftçileri buğdaylarını devlete vermemeye sevk etmiş ve bu alanda kara borsanın gelişmesi körüklenmiştir.

Aynı dönemde iç piyasadaki fiyat yükselmelerini önlemek ve ihtiyaç duyulan maddeleri temin için ithalât ve ihracatçıları birliklere dâhil ederek bunlar Ticaret Bakanlığının denetimi altına alınmışlardı.

Böylece devlet kendisi ithalâta iştirak ettiği gibi özel ithalâtçı ve ihracatçıları, ithalât birlikleri ve ihracat birlikleri halinde örgütlemiştir. Hükümetin bu çabası da istenen olumlu sonucu vermemiştir. Bu örgütlenme hazineye bol miktarda döviz girişini sağlamış ama savaş koşulları Türkiye’nin dışarıdan istediği malı sağlamasını engellemiştir.

Başbakan Refik Saydam’ın ölüm tarihi olan Temmuz 1942’ye dek piyasanın sıkı denetimi politikası izlenmiş, bu politika tam başarıya ulaşamamış ama bu dönemde hiç olmazsa devlet eliyle fert zengin etme politikası izlenmemiştir.

Refik Saydamın ölümü ile başa geçen Şükrü Saraçoğlu ’nun uygulamasın Milli Korunma Kanunu da o zamana dek getirilen yükümlülükleri kaldırmış yâda bu yasanın uygulamasından vazgeçmiş değildir.

Sadece Saraçoğlu’nu daha ılımlı, daha liberal olarak yorumlamış ve uygulamıştır. Onun bu ılımlı liberalleşmeside tamamıyla burjuva sınıfının işine yaramıştır. II. Saraçoğlu Hükümetinin programı, Saraçoğlu tarafından mecliste

⁵¹³ TİMUR, *Milli Korunma Kanunu ve Savaşın İşçi, Memur ve Köylüler Üzerinde Etkisi*, s.223

⁵¹⁴ K.H.K.S-904

okunduğunda Hükümetin yapacağı icraatları anlatılmıştır. Saraçoğlu şöyle demiştir:

“Arkadaşlar,

Harbin dördüncü yılı başlarında memleketimiz iki büyük sıkıntı ile karşı karşıya bulunuyordu. İaşe sıkıntısı para sıkıntısı.

Bu iki sıkıntıyı yenmek için o zamana kadar birçok tedbirler almış, sert kararlar vermiş ve birçok mallara el koymuştuk. Bütün bunlar sıkıntıyı azaltmak şöyle dursun, koskoca bir kara pazarın memlekette yerleşmesine sebep oldu.

Bunun üzerine herkeste, eğer biraz serbestlik verilecek olursa her şeyin daha iyi olacağı kanaati hüküm sürmeğe başladı. Bunu da tecrübe ettik. Bu usul de bizi bilhassa yiyim ve giyim maddelerinde bir fiyat yarışı ile karşı karşıya bıraktı.

O zaman meseleyi biraz daha yakından tetkik ederek gördük ki bütün bu darlıklarda harbin ihtikârın hissesi kadar diğer hâdiselerin de hissesi vardır. Çünkü memleketimiz yiyim ve giyim noktasından kendi kendisine çok zor kifayet edebilir bir durumda da olduğu halde koskoca bir orduyu beslemek ve giydirmek zaruretiyle karşılaştığı gibi bu orduları teşkil etmek için de tarlası ve işi başında bulunan gençleri işlerinden ayırmak zarureti hâsıl olmuştur. Daha kısa bir cümle ile milyona yakın genç istihsal(üretim)... Cephesinden alınarak istihlâk cephesine verilmiştir.

İşte bütün bu vaziyetleri yakından tetkik eden Hükümet yeniden birçok kararlar aldı. Bu kararlara göre mücadeleyi en ufak köşe ve cephelere kadar teşmil beklenen neticeyi veremeyeceği için cepheyi kısaltmak ve kuvvetimizi dar sahada daha müessir kılmak icap ediyordu.

Yine bu kararlara göre darlığın en müessir ilacı istihsal(üretim)... Çoğaltmak ve saklı malları meydana çıkarmak olduğu için fiyatların artmasında fayda görülmüştür. Yine bu kararlara göre, istihsal(üretim)... in bir kısmı devletçe tayin edilen fiyatla devlete satılmak icap ediyordu.

Yine bu kararlara göre, Hükümet bu muayyen fiyatla alınan malları mahdut ve muayyen bir sahaya tahsis etti. Bunları evvelâ ordunun saniyen dar ve mahdut gelirli

vatandaşların ihtiyaçlarına tahsis eyledi ve geri kalan miktarla da tanzim satışları yapmayı düşündü ve böylece başlı başına bir program vücut buldu.

Bu programa göre:

L. 140 liradan fazla ücret ve maaş alan geniş manasıyla bütün memur ve müstahdemlere birer kat elbiselik kumaş. 140 liradan aşağı olanlara ikişer kat elbiselik kumaş. 70 liradan aşağı maaş ve ücret alanlara da ayrıca birer ayakkabı vermeyi vaat etmiştik. Elyevm bütün bu vaatler icra safhasındadır ve derpiş edilen zamanı içinde tamamen yapılacaktır.

2. Ekmek; bunun müstahsili köylüdür. Onun için fiyatın yükselmesi sadece şehirlinin dar ve mahdut gelirli kısmını muzdarip eder. Bu dar ve mahdut gelirli nüfusu tespit ettik. 1.600.000 rakamını bulduk. Bunlara nispeten çok ucuz yani bize mal olan fiyata üç aydan beri ekmek vermekteyiz ve ekmek vermekte devam edeceğiz. Bundan maada İstanbul, İzmir, Ankara, Zonguldak şehirlerine de orta fiyattan hububat ve ekmek vermekte devam ediyoruz. Bu sayede mevcut telâş tamamen söndü. Hatta yer yer bazı genişlikler kendisini göstermeye başladı.

Bunlardan başka bu sene toprak ofisinin tohumluk için Ziraat Vekili emrine verdiği ve tahsis ettiği tohum kışlık olarak 34.000, yazlık olarak 14.000 ki ceman 48.000 tondur. Bu kadar çok miktar hiç bir sene tohumluk olarak dağıtılmamıştır.

Bir aralık 150 gram ekmek verdiğimiz düşünülür ve yine bir aralık buğday fiyatının yüz kuruşu aşığı göz önüne getirilecek olursa bugüne nispetle geniş bir hava içinde bulunduğumuzu anlarız. Bugünkü neticeyi bir taraftan aldığımız tedbirlerdeki isabete diğer taraftan da devam etmekte olan İngiliz ve Amerikan yardımına borçluyuz.

3. Bulgur için yaptığımız vadi, bulgur olarak yerine getiremedik. Çünkü Ankara'da kurulacağını umduğumuz fabrika bazı sebeplerden dolayı kurulamadı. Fakat bulgur yerine son günlerde değişmez gelirlilere nüfus başına ikişer kilo un vermeye başladık.

4. Pirinç vadimizi pirinç olarak yerine getiremiyoruz. Çünkü aldığımız % 15'ler umduğumuzdan çok az oldu ve bu azı da ordu ile hastaneler arasında taksim etmek

icabetti. Fakat pirinç yerine makarna tevzi etmeyi düşünüyoruz.

5. Yağ; zeytinyağı mahsulü henüz tamamen elimize geçmemiştir. Elimize geçecek miktarın sekiz dokuz milyon kilo olacağını tahmin ediyoruz ve değişmez gelirli vatandaşlara yağ hakkında vaki olan vadimizi yakında yerine getirmeye başlayacağız.

6. Şeker; dar ve mahdut gelirlilerin beher nüfusuna 600 gram şekeri her ay muntazaman vermekteyiz. Resmi fiyatlara nazaran çok ucuza verilen bu miktarı önümüzdeki aylar için artırmayı bile düşünüyoruz.

Bundan maada, şayet yerine getiremediğimiz vaatler kalırsa bunları da fasulye vermek suretiyle ödemeye çalışacağız. Biz böylece bir taraftan dar ve mahdut gelirli insanların bir kısım sıkıntılarını bertaraf etmeye çalışırken diğer taraftan da muhtekirleri şiddetle takipte devam ediyoruz ve devam edeceğiz.”

Saraçoğlu Hükümetini yeni kurduğunda Saydam dönemi sıkı piyasa denetiminin mahsulün ucuza ve zorla alınmasının ekonomiyi rahatlatmadığını belirterek kendilerinin ekonomi ve fiyatlar üzerindeki devlet denetimini hafifleteceğini hatta hemen hemen tamamen kaldıracağını ilân etmiş ve çalışmalara başlamıştır.

Saraçoğlu bu uygulaması ile kendilerinin Devletçiliğe karşı Liberal oldukları yolundaki eleştiriyi şöyle yanıtlıyordu.

“Liberal iktisat ilmi her memlekette, o memlekette en bol veren kolay yetişen mahsullerdi yetiştirmek ve bunları diğer memleketlerde en bol ve en kolay yetişen mahsullerle mübadele etmek tavsiyesindedir....Hâlbuki bir de hayat bilgisi vardır ki onun.... Tavsiyesi şudur bir memleket umumî ve geniş ihtiyaçlarını bizzat.... İstihsal(üretim).... Edemiyorsa o memleket.... Yabancı iradelerin tesirinde kalabilir. Onun için biz umumî ve geniş ihtiyaçlarımızı bizzat yetiştirmek için çalışmak kararındayız.”⁵¹⁵

Bir başka konuşmasında da "Biz ne Adam Smith'in talebesi nede Karl Marks'ın çırağıyız" diyordu.⁵¹⁶Yeni Hükümetin fiyat denetimlerini kaldırması, tarım ürünleri fiyatını arttırması (Yüzde 25 Kararı ile) hiçte beklenen olumlu sonuçları vermedi. Saraçoğlu (%25) kararı ile ilgili ikinci Hükümet programını açıklarken şöyle demiştir.”

⁵¹⁵ BORATAV, *Devletçilik*, s.237

⁵¹⁶ TİMUR, a.g.e., s.228

Arkadaşlar,

Buraya kadar söylediklerim göz önüne getirilecek olursa bundan dört ay evvel yiyim ve giyim hakkında almış olduğumuz kararların birer birer beklenen neticeyi vermekte oldukları görüldü. Bizi bu güzel neticeye vardırان bilhassa vali ve kaymakamların % 25'leri tespit ve tahsil hususunda gösterdikleri gayret ve faaliyetlerdir. Onun için huzurunuzda bu arkadaşlara teşekkür etmeyi vazife bilirim.”

Daha ilk günden itibaren fiyatlarda büyük yükselmeler oluştu.⁵¹⁷ % 25 Kararları çiftçinin eline geçen fiyatlarda 1942-1943 yıllarında önemli artışlara yol açmış ve bu artışlar daha da aşırı tüccar kârları doğurarak tüketiciye yansımıştır.

Büyük kentlerin devletçe karşılanan iaşesi tehlikeye girmiş ve ancak yüksek fiyatla kaçak hububat ticareti ile durum kurtarılmıştır.

Saraçoğlu Hükümetinin uygulaması ile ortaya çıkan durum büyük toprak sahibi ve nispeten ileri tarım yapan büyük çiftçilere ve tarımsal ürünlerin alım satımı ile uğraşan büyük tüccarlara yaramıştır. "Hacı Ağa" deyimini bu tarihlerde siyasî literatürümüze girmiştir.⁵¹⁸

Saraçoğlu dönemi Milli Korunma Kanunu uygulaması başarılı olmadı bunu Saraçoğlu da açıkça belirtmiştir.⁵¹⁹

“İrkımızın başlıca gıdası olması itibarıyla memleketimizin, en büyük meselesini teşkil eden hububat hakkında % 25 kararını aldık ve bu kararı alırken % 25'lerle hem ordunun ve büyük şehirlerimizin iaşesini emniyet altına almak ve hemde tanzim satışları yapmak hususlarında kâfi derecede kuvvetli olacağımız kanaati hâkimdi. Bu karar çiftçinin yüzünü güldürmüştür. Fakat hububat fiyatları aldı yürüdü. Hububatla beraber veya onu takip eden diğer gıda maddeleri fevkalâde pahalandı. O kadarki bugün bunların birçoğu dünkü Kara Pazar fiyatlarını bile geride bırakmış bulunuyor.”

Savaş içinde yüzlerce milyoner doğduğu doğrudur. Hükümetin tüm çabasına rağmen buna engel olunamadı. İsmail Cem savaşın tatlı kârından dolayı İzmir'de savaş

⁵¹⁷ Milli Korunma Kanununun ve Savaşın Fiyatlar Üzerine Etkisi.

⁵¹⁸ TİMUR, a.g.e.,s.228;KOÇAK a.g.e.,s.365

⁵¹⁹ TİMUR, a.g.e.,s.239

öncesi dokuz özel şirket varken bu sayının harp içinde 41'e çıktığını yazmakta.⁵²⁰

Bu türedi zenginlerin bir kısmı doğaldır ki Anadolu kökenlidir. Üretici ile tüketici arasında bulunan tüccar sınıf bu dönemde hayli para kazanarak memleketin dört bir yanından İstanbul'a geliyor burada iş kuruyordu.

Anadolu'dan gelen savaşın yarattığı hacıağa tiplerinin İstanbul'da da şansları yaver gitmiş Varlık Vergisi uygulamasından dolayı tasfiye olan İstanbul'un azınlık tüccarlarına ait dükkân ve işletmeler ucuz fiyata belirtilen yeni savaş zenginlerinin eline geçmiş ve daha da güçlenmelerine yol açmıştır.⁵²¹

İş adamı Vehbi Koç 1939-1946 arası tüccar ahlâkının bozulduğunu şu sözleriyle ifade ediyor.

*”Firma sahibi olduğum 1926 yılından 1939 yılına kadar kendim ve çalışan arkadaşlarımla dürüstlüğü için her türlü yemini edebilirim. 1939'dan 1946'ya kadar ise kuruluş olarak ahlâkımız bozuldu. Duyduğumuz ya da duymadığımız birçok olaylar geçti bilerek, bilmeyerek müşteri karşısında bizde lekelendik.”*⁵²²

İhtikâr suçu işleyenlerin yeterli cezaya çarptırılmıyor olması savaş fırsatçılarının durdurulamamasının nedenlerinin başında gelir. Bunun bir diğer sebebinin Şevket Süreyya fiyatları denetlemekle görevli kontrolörlerin görevlerini suiistimal etmelerine bağlamaktadır. Bir hatırasını Şevket Süreyya Aydemir şöyle anlatıyor.

*“Bir gün ve bir teftiş sırasında bazı küçük zabıta görevlilerinin, meselâ yüksek kaldırımdaki dükkânları bölgelere ayırarak aralarında küçük harçlara bağladıklarına ait raporları okumuşumdur. Zaten herhangi bir dükkânda gerçek bir yolsuzluğu bir vatandaşın şikâyet edebilmesi ise kanunî şekiller bakımından imkânsızdı. Çünkü böyle bir şikâyet yapan bir vatandaşın evvelâ kimliğini ispat için karakol karakol dolaştırılması sonrada günlerce mahkemelerde sürünmesi lâzımdı .”*⁵²³

Ortamın özelliklerini ve bulunduğu statüyü kötüye kullanmaları Yakup Kadri'de anlatmıştır.

⁵²⁰ CEM, a.g.e.,s.321

⁵²¹ ÖKTE, a.g.e., s.164 Ökte Varlık Vergisi sonunda İstanbul'da gayri Müslimlere ait mesken, arsa, depo, han ve fabrika toplam 885 gayrimenkulün 2.700.533.TL'ye satıldığını belirtiyor.

⁵²² Vehbi, KOÇ, *Hayat Hikâyem*, B.4, İst. 1983,s.66

⁵²³ AYDEMİR, *II. Adam*, s.216-217

"... memleket öylesine bir ekonomik buhran durumuna düşmüştü ki bir lokma has ekmekten bir avuç şekerden tutunda bir kilo çiviye kadar bütün zarurî ihtiyaçlar altın pahasına elde edilebilir (di) Geçim sıkıntısı harp halinde bulunan memleketlerde bile görülmeyen bir vahamet arz etmeye başlamıştı....

Bir gazete kapatılıyordu, ama Hitleri göklere çıkardığı için değil filan bakanın aleyhinde bulunduğundan falan devlet memurunun herhangi bir suistimalin den bahsinden dolayı, Bu gibilerde hani parmakla sayılmayacak kadar çoğalmıştı.

Zeytinyağı piyasasını inhisar(tekeli) altına alan bakan mı istersiniz kara borsacıları koruyan vali, umum müdür gibi makam sahipleri, istersiniz o devirde bunların her köşe başında size sırttıklarını görebilirdiniz.”⁵²⁴

Anlatılanların yanı sıra savaş dönemi boyunca birçok politikacının gayrimeşru kazançları önlemek, sıkıntıları en aza indirmek için büyük çaba harcadıkları da yadsınamaz.

“ Dürüst siyâsî ve yönetici kadrola... Belki akıntıya kürek çekerek fakat ısrarla vurgun ortamına, kara borsaya gayrimeşru kazançlara karşı mücadele verdiler. Ekonomik cephede yenilgiye uğradıkça... Başka alanlarda kökten atılımlara teşebbüs ettiler. Kısacası savaş yılları bütün elverişsiz şartlarına rağmen işine bağlı, fedakâr ve dürüst memur tipinin çok sayıda örneklen ile doludur.”⁵²⁵

Metin Toker de " *Tek Partiden Çok Partiye*" adlı çalışmasında dönemin ekonomik ve sosyal sorunlarına şu açıklamaları ile ışık tutmakta;

“Evlerde ekmek kavgaları eksik olmazdı, kim daha çok yedi, kim daha az yedi tartışmaları eksik olmazdı. Ağır işçi karneleri sözümlerine ona kollarıyla çalışanların karınlarını biraz daha iyi doyurmak içindi, ama bunlar kara borsada bol bol satılmaktaydı... Halk ile memur iki sınıf halinde birbirinden ayrılmıştı ve devlet kendi memurunu kısmen koruyabilmenin gayreti içindeydi.

Bunun aslında halkı memurdan yani devletten daha fazla ayırdığının farkında değildi. Sümerbank'ın memurlara verdiği kumaş ve ayakkabılar ucuz fiyatlarıyla tamah çekiyorlardı. Şeker için memura ve halka değişik bedel ödetiliyordu.

⁵²⁴ KARAOSMANOĞLU, a.g.e., s.184

⁵²⁵ BORATAV, *Devletçilik*, s.230

Hâlbuki bunları almakta bir meseleydi ve nüfus cüzdanlarının başındaki sayfalar çeteleye dönmüştü.... Hükümetin istikrarlı bir ekonomi politikası olmaması kontrollerin gereği gibi yapılmaması kararların bir gün alınıp ertesi gün bozulması bir olacak sıkıntıyı on yapıyordu.... Kara borsa ile mücadele için görevli olanlar büyük rüşvetlerle susturuluyorlar buna mukabil 5-10 kuruşluk ihtikâr(vurgunculuk) yapanların dükkânları kapatılıyor kendileri hapselere atılıyorlardı.”⁵²⁶Saraçoğlu Hükümetinin ekonomik alanda aldığı kararların beklentilerin tam tersine fiyatları birdenbire yükseltmesi kara borsayı, ihtikârı(vurgunculuk), yoklukları önleyememesi yeni önlemlerin alınmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Hükümet fiyat artışlarını önleyemeyince ordu ve kentlilerin iaşesini sağlamakta zorluğa düşmüştür. Giderleri karşılamak için yeni gelirlere ihtiyaç duyulmuştur. Normal vergi gelirleri ile bu ihtiyaçların karşılanamayacak olması Hükümeti olağan üstü vergiler koymaya itti.

Konulan bu vergilerde Varlık Vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisidir. Bu Vergilerde Milli Korunma Kanunu ve Türk ekonomisini direkt olarak ilgilendirdiği için açıklamakta yarar görüyorum.

Varlık Vergisi Kanunu, ilk olarak Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından hazırlanmış; hazırlık çalışmalarına Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Müsteşar Esat Tekeli ve Teftiş Kurulu Başkanı Şevket Adalı da katılmıştır. Varlık Vergisi Kanunu, temelde savaşın başından beri geçen süre içinde elde edilen servet ve kazançlara bir ölçüde el koyma biçiminde Hükümete yetki veren bir düzenlemedir.⁵²⁷

Bu tip düzenlemeler, ilk olarak 1917 yılının sonlarına doğru Almanya, Fransa, Avusturya-Macaristan gibi ülkelerde, vurguncu ve kara borsacılar karşı bir olağanüstü vergi uygulaması biçiminde kendini göstermiştir. Bu vergiden esinlenen İttihat ve Terakki yönetimi de aynı amaçla bir yasayı kabul etmiştir.

İşgal yılları döneminde Hürriyet ve İtilâf Fırkası, aynı yasayı ittihatçı eşrafa karşı kullanılmak üzere 14 Aralık 1919’da tekrar yürürlüğe koymuştur. Harp Kazançları Vergisi’nin tahsiline Kurtuluş Savaşı döneminde de devam edilmiştir. TBMM 25 Ekim 1920 tarihinde Maliye Vekâleti bu vergi için yetkili kılınmıştır.

⁵²⁶ Metin, TOKER, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yay.,1970,s.27-28

⁵²⁷ EKİNCİ, a.g.e.,s.179-181; GÜÇLÜ, a.g.m., s.178

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet Döneminde de, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımı atlattık için, 1930-38 yılları arasında İktisadi Buhran Vergisi, 1932-38 yılları arasında da Muvazene Vergisi gibi olağanüstü vergi uygulamalarına yönelmiştir.

Tek Parti Yönetimi altında Türkiye’de Varlık Vergisi’nin yasalaştırıldığı 1942 yılının Kasım ayı, İkinci Dünya Savaşı’nın koşullarının ülkede oluşturmuş olduğu, sıkıntı ve darlıktan yararlanan, kişi ve çevrelerin vurgunculuğunun, her türlü haksız kazanç sağlamalarının, doruğa ulaştığı bir zamandır.⁵²⁸

Varlık Vergisi Kanunu tasarısı 9 Kasım 1942 tarihinde Hükümet tarafından TBMM’ye getirilmiştir. 11 Kasım 1942 günü meclisin bu tasarımı onaylamasıyla Varlık Vergisi yürürlüğe girmiştir.⁵²⁹

Yayınlandığı biçimiyle bu vergi, Avrupa ülkelerindeki savaş dönemi vergi tasarılarından çok farklı niteliklere sahip değildir. Ancak, servet ve kazanç sahiplerine karşı Hükümete böyle geniş ve radikal bir yetki tanınması CHP içinde önemli tartışmalara neden olmuştur.

Varlık Vergisinin çıkartılış nedenini tek madde ile açıklamak mümkün değildir. En önemli nedeni Milli Korunma Kanunu ile varılmak istenen hedefe ulaşamayıp savaş zengini bir zümrenin yaratılmış olması ve var olan vergilendirme sistemleri ile de bu zümrenin o zamana dek vergilendirilmemiş olmasıdır. Bu maddeyi özetlemek gerekirse Hükümetin haksız kazançları geri isteği diyebiliriz.

İkinci neden savaşı izleyen yıllarda sürekli sürüm hacminin artarak enflasyona neden olması, bu vergi ile Hükümetin piyasadan yüklü miktarda para çekerek emisyonu azaltma isteği.

Bir diğer neden savaş koşulları ağırlaştıkça bütçeden Milli Savunmaya ayrılan payın artması, bu durumda bütçe açıklarına yol açması Hükümetin bu açığı ticaret ve sanayi burjuvazisi ile zengin çiftçilerden alacağı vergilerle kapatma isteği.

Dördüncü olarak da Hükümetin İttihat Terakki Partisinin de izlediği geleneksel politikayı izleyerek azınlıkları Türk ticaret hayatından tasfiye ederek bunların yerlerini

528 EKİNCİ, a.g.e., s.182.

529 WEİSBAND, *İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası III*, s.24.

Türk tüccarlarına bırakmasını sağlamak şeklinde belirtebiliriz.

Varlık Vergisi Kanununun çıkarılış gerekçesinde verginin iktisâdi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile mütenasip vergi vermeyenleri istihdaf (*hedef almak*)etmekte olduğu belirtilmiştir.⁵³⁰

Verginin çok kısa bir sürede uygulanacak olması bazı tepkilere yol açmıştır. Tabi ki bu tepkiler verginin tamamına gösterilen tepkinin yanında önemsiz kalmaktadır. Buna göre yükümlüler borçlarını 15 gün içinde ödemelidirler. Bunun nedeni parası olmayan ürün ve mal sahibinin vergi için ihtiyaç duyacakları nakit ihtiyacını karşılamak amacıyla ellerindeki malları piyasaya sürmeleri beklentisidir. Böylece piyasadaki mal darlığının da ortadan kalkacağı umulmuştur.

Başbakan Saraçoğlu çıkarılışın da ki bir nedeni de emisyonu azaltmak olan bu hareketi şu sözlerle ifade ediyor; “Eşya fiyatlarının bugünkü delice artışında bir vaka vardır ki o da tedavüldeki Türk parasının.... 700 milyona çok yaklaşmış olmasıdır... Tek yol tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir ve bu geri alış başlıca harp yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmaktadır ve yalnız bir defaya mahsus olarak alınmalıdır.”⁵³¹

Bir başka açıklamasında:

"Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak Türk Piyasasını Türklerin eline vereceğiz." ⁵³²diyerek verginin azınlık tüccarları tasfiye amacı taşıdığını itiraf etmiştir.

Büyük toprak sahibi milletvekillerinden olan Emin Sazak'a göre Saraçoğlu Hükümeti Saydam Hükümetinin uygulamalarını değiştirerek savunma ihtiyacı için çiftçiden aldığı erzak ve hayvanın parasını ödeme yolunu tutmuştur. Ancak bu ödemeler devlet maliyesine çok ağır gelmeye başlamış normal vergileri de yükseltme imkânı bulunamamıştır.

⁵³⁰ T.B.M.M. Z.C.6, İ.4 3. İnikat 11.11.1942 s.4

⁵³¹ BORATAV, devletçilik, s. 256-257

⁵³² KOÇAK, a.g.e., s.369

Bu durumda iki yoldan birini seçmek zorunda kalınmıştır ya sözü edilen ürün ve hayvanlar devletçe parasız olarak alınacak (*Bu durumda savaşın bütün ağırlığı çiftçilere yıkılmış olacak*) ya da Varlık Vergisi gibi olağanüstü, bir yola gidilecektir.⁵³³

Varlık Vergisi 12 Kasım 1942 de 4305 sayılı Karar ile yasalaşmıştır. Verginin tüccarlar, emlak ve akar sahipleri ve büyük çiftçilerden toplanacağı belirtilmiş olmakla beraber uygulamada ağırlıklı olarak dışa dönük İstanbul tüccarı içindeki azınlık gruplarının vergiye maruz kaldığı ortadadır. Varlık Vergisi tahakkukunun % 60-65'inin toplam tahsilâtında % 55'inin azınlıklara ait olması uygulamada gayrimüslim azınlıkların Müslüman Türklere göre daha ağır oranda vergilendirildiğini göstermektedir.⁵³⁴

İlk tahminde bu vergi ile 465.384.820.TL'nin toplanacağı tahmin edilmiştir. Bu para tespit edilen 114.368 yükümlüden toplanacaktır. Bu miktarın 40.478.369 TL'si 4501 sayılı yasa ve hesap hatası yapıldığı gerekçesi ile silinmiş geri kalan 424.906.421.TL'den 314.920.940.TL'si fiilen tahsil edilebilmiştir. Bu toplanacağı tahmin edilen bedelin % 74'ünü oluşturmaktadır.

Türkiye genelinde toplanan bu miktarın yaklaşık % 70'de İstanbul'dan elde edilmiştir.⁵³⁵ Vergisini ödemeyenler 2 TL gündelikle Aşkale'ye Çalışma Kamplarına gönderilmiş bu ücretin 1 TL'si vergi borcu olarak kesilmiştir. Cezalar anlaşılacağı gibi onlarca yıl ile yüzlerce yılı kapsamaktadır.

Varlık Vergisi Kanunu uygulaması devlet bütçesine önemli oranda rahatlık kazandırırken yukarıda da belirtildiği üzere Türk savaş zenginlerine de yaramıştır. Varlık Vergisi Kanununun uygulayıcılarından olan ve daha sonra yaptığı yorum ile bu vergiyi bir facia olarak nitelendiren Faik Ökte uygulama sonunda 885 gayrimüslime ait gayrimenkulün düşük fiyata Türk tüccarlarının eline geçtiğini belirtiyor.⁵³⁶

Varlık Vergisi Kanunu 16 ay süre ile yürürlükte kalmış Mart 1944'te kaldırılmış kalan alacaklar silinmiş Aşkale'de ki mahkûmlar serbest bırakılmış, böylece borcunu ödemeyen kâr etmiştir.

⁵³³ BORATAV, s. 263-264

⁵³⁴ TİMUR, a.g.e., s.241;BORATAV, *Devletçilik*, s.257;KOÇAK, a.g.e., s.370

⁵³⁵ TİMUR, a.g.e., s.242, Boratav, *Devletçilik*, s.263

⁵³⁶ ÖKTE, a.g.e., s.164

Varlık Vergisi Kanunu ile ticaret zengini tüccarlar vergilendirilmiş idi. Bunun uygulaması sürerken bu defada savaş koşullarından özellikle Saraçoğlu'nun tarım alanında uyguladığı politikadan yararlanan gruplar içinde yer alan ve geliri karşılığı vergi ödememiş olan büyük-küçük çiftçilere yönelik Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarılmıştır.⁵³⁷

Toprak Mahsulleri Vergisi Mayıs 1943'te T.B.M.M.'ye sunulmuş 4 Haziran 1943' te kabul edilmiş 26 Nisan 1944'te değişikliğe uğratarak uygulanmıştır.

Toprak Mahsulleri Vergisi üç mahsul yılı uygulanmış 1946'da kaldırılmıştır. Bu vergi için önceden tahmin edilen gelir de, Varlık Vergisinde olduğu gibi elde edilememiştir.

Toplam (1943,44,45) 3 yılda 319 milyon TL gelir elde edilmesi tahmin edilmiş ancak bu miktarın % 73'ü olan 233,5 milyon TL toplanabilmiştir. Bu verginin toplanması için 39 milyon TL'ye yakın bir paranın harcandığı göz önünde bulundurulduğunda devletin elde ettiği hâsılatın 1/6 'sını bu vergiyi toplamak için harcadığı ortaya çıkar.

Varlık Vergisi ile Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanması karşılaştırıldığında birincisinin uygulanmasında Gayrimüslim tüccar, Müslüman tüccar ayrımının yapıldığı ikincinin uygulamasında ise büyük çiftçi küçük çiftçi ayrımının yapılmadığı görülür.

II. Dünya Savaşı süresince Türkiye'de 3 önemli yasanın çıkartıldığı görüldük bunlar, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi, Kanunu idi. Acaba bu uygulamaların sonucunda kaybeden kim olmuştur. Yanıt üç kelime ile Cumhuriyet Halk Partisidir.

Hükümetin işçi ve köylülere ücretli iş yükümlülüğü, fazla mesai, köylünün ürününü ucuza ve zorla alma, işçilere düşük ücret, verme uygulamaları, işçi ve köylülerin, ticarete sınırlama getirerek ithalat, ihracatı kısıtlaması piyasa denetimleri bunların üstüne ticaret sınıfını V.V.K. ile olağanüstü biçimde vergilendirmesi burjuva sınıfının Toprak Mahsulleri Vergisi, Kanunu ile büyük ve küçük çiftçileri vergilendirmesi de bu sınıfların C.H.P.'den soğumalarının en büyük nedenini teşkil

⁵³⁷ BORATAV, Devletçilik, s.265

etmiştir.

Şevket Süreyya'nın açıklamaları da söylediklerimizi desteklemektedir.

.... Savaş devri bütün dış yolları keserek, dâhilde zorlu tedbirlere başvurulacaktır yer yer ağır sıkıntılar çekilerek ve bunlarda elbette ki halkın sırtına yüklenince, başka başvurulacak kapı olmadığı için halk bütün sıkıntuların sebebini Halk Partisinin üzerine atıp ondan yüz çevirecek(tir).⁵³⁸

Savaşın hemen ardından savaş zengini burjuvazi ve büyük toprak sahipleri tek parti yönetiminin ayak bağı bürokrasisinden ve hantallıklarından kurtulup daha serbest bir şekilde büyümek uluslar arası burjuvaziyle daha rahat ilişkiler kurabilmek için daha liberal bir partide örgütlediler.

Bu örgütleşmede D.P.'nin önlenemez yükselişini başlattı.⁵³⁹

5.2. Milli Korunma Kanunu ve Savaşın Türk Dış Ticareti Üzerine Etkisi

Ağustos 1939'da Almanyanın Polonya'ya saldırısı, Eylülde de büyük savaşın başlaması tüm dünya ticaretini olduğu gibi Türk devletinin dış ticaretini de etkiledi. Zaten yetersiz olan ulaşım ve nakliye düzeni daha da bozuldu.

Yabancı ülkelerden mal sağlamak olanağı oldukça zorlaştı. Üretici sınıfının askere alınması ile üretim azalırken, tüketim arttı. Arz ve talebin var olan düzeni sarsıldı. Bu durumun etkileri de savaş süresince Türk insanı tarafından hissedildi.⁵⁴⁰

Savaş döneminde Türk dış politikasının ekonomik değerlerin ve kısıtlamaların büyük oranda etkisi altında kalması, İnönü, Saydam, Saraçoğlu, Menemencioğlu, F.Ağralı ve diğer yetkilileri günün koşullarının oluşturduğu ekonomik tehditler karşısında oldukça dikkatli davranmaları zorunluluğunu getirdi.

Türk politikasını çizenler özellikle Menemencioğlu bu tür sıkıntuların etkilerini en aza indirmek için Türkiye'nin sahip olduğu sınırlı ekonomik avantajlardan görüşme yoluyla tam verimle yararlanmaktan yanaydı.⁵⁴¹

"W.H. Medlicott'un ileri sürdüğü gibi "Sıkı pazarlıkçılık Menemencioğlu ve öbür

⁵³⁸ AYDEMİR, *İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli*, B.2, İstanbul, 1976 s.131

⁵³⁹ PERİNÇEK, Doğu, *Toplum ve Devlet, Osmanlıdan Bugüne*, B.2, İstanbul, Kaynak Yay.1986 s.239-240.

⁵⁴⁰ AKMANLAR, Kenan, *Türkiye Dış Ticareti*, İstanbul,1944, s.22

⁵⁴¹ WEİSBAND, a.g.e., s.92-93.

Türk devlet adamlarının gözündeki yurtseverliğin en yücesiydi."⁵⁴²

Türk devlet adamlarının bu çabaları savaş sırasında karşılıksız kalmamış Türkler ihraç malları karşılığında gittikçe daha yüksek fiyatlar elde etmişlerdir.

Türk Hükümeti dış ticaretteki yeni koşullar karşısında halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ithalât birlikleri kurduğu gibi köylünün elindeki ürünün fiyatının düşmesini önlemek, tüccarın daha fazla kazanmak amacıyla dış piyasaya mal satıp iç piyasada darlık oluşturmasını önlemek için Milli Korunma Kanununa dayanarak ihracat birlikleri oluşturdu.⁵⁴³

Kurulan bu ithalât ve ihracat birlikleri ile dış ticaret tamamen devlet kontrolü altına alınmış kurulan, bu birliklere üye olmayan tüccarların dışarıya mal satımı yasaklanmıştır.⁵⁴⁴

Ayrıca Hükümet Milli Korunma Kanununa dayanarak kurulan bu birliklere fiyat listeleri verecek kendi belirlediği fiyattan aşağı ihracatı, kendi belirlediği fiyattan yukarı ithalâtı da yasaklamıştır.⁵⁴⁵

Hükümet yine ithalât ve ihracat birliklerinin ticareti üzerine kilo başına devlete belli oranda para ödemeleri koşulunu da getirmiş, buradan gelen para T.C. Ziraat Bankasında bir fonda toplatılmıştır.⁵⁴⁶

Milli Korunma Fonu adını alan bu fonda toplanan paralarda devletin yaptığı sübvansiyonlarda ya da özel ve kamu kuruluşlarına yapılan yardımlarda kullanılmıştır. Savaş sırasında dış ülkelerden mal getirebilmek büyük bir sorun idi. Bunu Vehbi Koç anılarında ifade ediyor.⁵⁴⁷

"II. Dünya Savaşı süresince Türkiye ürünlerini her tarafta kolaylıkla sattı. Fakat ihtiyacını istediği şekilde sağlayamıyordu. Çeşitli ülkelerde ticaret anlaşmaları yapıyordu.

⁵⁴² a.g.y.

⁵⁴³ R.G. 13.3.1940. NO.4457 K.S.8, Krn.2/13019;Cumhuriyet, 14.3.1940.

⁵⁴⁴ Yeni Asır, 10.3.1940.

⁵⁴⁵ SÖNMEZ, M,*Türkiye Ekonomisinde Bunalım*, İst. Belge Yay,1982, s.39

⁵⁴⁶ Yeni Asır, 26.3.1940;TÜRK a.g.e., s.164

⁵⁴⁷ KOÇ, a.g.e., s.60-61

Hükümetimiz hangi ülkeyle anlaşma yaparsa ancak oradan mal getirebiliyorduk. Bizde şirket olarak bu anlaşmalar çerçevesi içinde fazla mal getirmeye uğraşiyor en çok Almanya ile çalışıyorduk. İngilizlere ısmarlanan mallar İngiltere'den çıkan lisanslarla geliyordu.”

Bu sözlerinin ardından Koç İngilizlerin kendisinin Almanya ile ticaret yaptığından dolayı bir ara şahsına mal vermediklerini dost bir aracı sayesinde bu ticaret yasağından kurtulduğunu anlatmakta. 1939–1945 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticareti.⁵⁴⁸

Tablo 9. 1939–1945 Döneminde Toplam İthalât ve İhracat.

Yıllar	İthalât		İhracat	
	Milyon TL	Milyon Dolar	Milyon TL	Milyon Dolar
1939	118.2	90.9	127.4	98.0
1940	68.9	53.0	111.4	87.7
1941	74.8	57.5	123.1	97.7
1942	147.7	113.6	165.0	126.9
1943	203.0	156.1	257.1	197.8
1944	164.9	126.8	232.5	178.8
1945	126.2	97.1	218.9	168.4

Kaynak: KOKSAL, ALOBA, İLKİN, *Türkiye de İktisâdi Politikanın Gelişimi 1923-1973*Yapı Kredi Bank. A.Ş.Yay. 1973,s.33;YERASİMOS, a.g.e.,s.1326-1327.

Tablo 10. 1939–1945 Döneminde Toplam İthalât ve İhracat.⁵⁴⁹

Yıllar	İthalât (kg)	İhracat(kg)
1939	309.555.778	127.388.997

⁵⁴⁸ALABO ve diğerleri, *Türkiye'de İktisâdi Politikanın Gelişimi,1923–1973*,Yapı Kredi bankası A.Ş. Yay.1973, s.33;YERASİMOS,a.g.e., s.1326-1327.

⁵⁴⁹ Çanklı,a.g.e.,s.218-224; KOÇAK, a.g.e., s.246, Aloba ve İlkın a.g.e., s.34;Yerasimos, a.g.e.,s.1326-1327.

1940	342.005.135,	611.202.850
1941	310.104.505	428.899.017
1942	344.039.910	355.025.624
1943	391.168.087	333.450.935
1944	331.758.254	345.634.573
1945	324.733.595	309.537.557
Kaynak: Çarıklı, a.g.e., s.218-224; KOÇAK, a.g.e., s.246; YERASİMOS, a.g.e., s.1326-1327; KOÇAK, a.g.e., s.246; ALOBA ve İLKİN, a.g.e., s.34		

Bu tarihi blokları ortak değerlendirmek doğru yorumu yapmada yararlı olacaktır sanıyorum. Görüldüğü gibi ithalâtımız 1940–1941 yıllarında özellikle 1940’ta çok düşmüştür. Bu Cumhuriyet devrinin ithalât değerinin en alt seviyesidir.⁵⁵⁰ Savaş öncesine göre ithalâtımız miktar olarak azalmasına rağmen değer olarak fiyatların yükselmiş olmasından dolayı daha yüksek rakamlara ulaşmıştır.

İhracatımızda aynı şekilde 1930–1938 dönemine göre miktar olarak oldukça azalmasına rağmen ihracat mallarının da dış piyasadaki değerinin artmasından değeri yükselmiştir. Dış piyasalardan istenen malların sağlanamamış olması iç piyasada karne uygulamasının da temel nedenlerinden birini oluşturmuştur.⁵⁵¹ İhracatımızın memleketlere göre dağılımı.⁵⁵² Tablo 11’de belirtilen ülkelere ve harici diğer ülkelere ihracat ürünlerimiz tablo 12’de belirtilmiştir.⁵⁵³

Tablo 11. İhracatımızın Memleketlere Göre Dağılımı.

Ülkeler	1936/38	1939	1940
İtalya	7	10	30
İngiltere ve Fransa	7	6	28
Balkanlar	2	3	11

⁵⁵⁰ TİMUR, a.g.e., s.226

⁵⁵¹ CİLLOV, Haluk, *Türk Ekonomisi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi no:132, İst.1962. s.133-134 ;Almanlar a.g.e., s.22 ALOBA ve İLKİN a.g.e., s.33-34

⁵⁵² Ayın Tarihi, 1940-77, s.35

⁵⁵³ Ayın Tarihi, 1940-77, s.36

Amerika. B.D.	12	8	9
Almanya, Avusturya dâhil	54	58	6
Diğer memleketler	18	15	20
Toplam	100	100	100
Kaynak: Ayın Tarihi 1940-77 s.35			

Tablo 12.İhracatımızın Maddelere Göre Ayrılışı.

Ürünler	1930 *(1000) TL.	1940*(1000)TL.
Tütün	4380	4000
Üzüm, İncir	1480	2170
Fındık, Fıstık	2590	2000
Zeytinyağı	190	1480
Tiftik, yapağı	1930	1480
Fasulye, Nohut	640	1150
Arpa, Buğday	1700	1100
Balıklar	250	690
Krom	580	650
Bakır	170	350
Maden kömürü	190	90
Kendir, Koza, v.s.	140	650
Deriler	690	620
Palamut ve Hülasası	520	490
Yumurta	120	250

Diğer	4040	2960
Toplam	20700	22200
Kaynak: Ayın Tarihi 1940-7, s.36		

1942 ile 1945 yılları arasındaki ithalât ve ihracat hacmi 1923 yılının bile altındadır. İhracatın değer hacmi her ne kadar yükselmiş gibi görünse de dönem boyunca var olan şişkinlik düşünüldüğünde açıklıkla bu değerlerin bir ilerleme değil gerileme anlamına geldiği anlaşılır.⁵⁵⁴1940–1945 yılları arasındaki ithalât ve ihracatımızdaki düşmeyi farklı bir açıdan da görebilmekteyiz.

Tablo 13. 1940–1945 yılları arasındaki Türkiye'nin ithalât ve ihracatı.

İthalâtımızın	1937–1939 arası 1948 fiyatları ile değeri 736 milyon TL iken 1940-1945 arası 1948 fiyatları ile değeri 348 milyon TL'ye
İhracatımızın	1937–1939 arası 1948 fiyatları ile değeri 615 milyon TL' iken 1940–1945 arası 1948 fiyatları ile değeri 348 milyon TL'ye getirilmiştir.
Kaynak: Yerasimos, a.g.e., s. 1327.	

Bu dönemde tarım ürünleri yapılan ihracatın ağırlıklı yükünü taşıırken ithalâta da en çok sanayi ürününün alındığı görülür.⁵⁵⁵

Tablo 14. 1940–1945 yılları arasındaki Türkiye'nin ithalât ve ihracatının sektörel dağılımı.

İthalâtın Sektörel Dağılımı (Bin Dolar)			İhracatın Sektörel Dağılımı (Bin Dolar)		
Sektörler	1940	1945	Sektörler	1940	1945
Maden	137	379	Tarım ve hayvancılık	66393	149385
Tarım	3508	12908	Madencilik	3343	3597
Sanayi	46359	83683	Sanayi	11169	15283
Toplam	4998	96969	Toplam	80905	168265

⁵⁵⁴ Yerasimos, a.g.e., s.1327

⁵⁵⁵ GÜLERMAN, a.g.e., s.124 ,Bu dönemde ithalâtın sektörel dağılımı (bin dolar) ihracatın sektörel dağılımı (bin dolar).

Kaynak: Adnan, Gülerman, *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, İzmir, 1987 s.124

Savaş yıllarında Türkiye'nin özellikle Almanya A.B.D. İngillere devletleri ile ticaretinin yoğun olduğunu görmekteyiz.

Savaş öncesi en yoğun ticaret Almanya ile yapılmakta iken savaşın başlamasıyla bu oran birdenbire düşmüşse de 1941 Haziranında Türk Alman Saldırmazlık Paktının imzası ile ticaretler yine sıklaştı. Bu ticaret 1944'te Türkiye'nin Almanya'ya savaş açmasına dek sürdü. Aşağıdaki rakamlarda söylediklerimizi doğrulamaktadır. Savaş sırasında Türkiye-Almanya İthalât-İhracat İlişkisi.⁵⁵⁶

Tablo 15. Savaş Sırasında Türkiye-Almanya İthalât-İhracat İlişkisi

Yıllar	Türkiye'nin Almanya'ya İthalât Payı (%)	Türkiye'nin Almanya'ya İhracat Payı (%)
1937	47	36.5
1939	53	42
1940	11.7	8.7
1941	11.9	21.8
1942	28	24.7
1943	37.7	23.8
1944	30.4	22.7

Kaynak: Yerasimos, a.g.e., s.1331; TİMUR, a.g.e., s.224; TEZEL, a.g.e., s.166.

Görüldüğü gibi Almanya'nın Türkiye'nin ithalâtında Cari değerindeki Payı 1939'da %53'den 1940-41'de %12'lere ihracatın değerindeki payı 1939'da %37'den 1940'ta %9'lara dek düşmüştür. Savaş süresince Ürünlerin fiyatlarında da büyük artışlar meydana gelmiştir. İzmir ve İstanbul borsalarındaki fiyat artışları şöyledir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ YERASİMOS, a.g.e., s.1331; TİMUR a.g.e., s.224; Tezel a.g.e., s.166

⁵⁵⁷ Ayın Tarihi, 1940-77, s.40

Tablo 16. İzmir ve İstanbul borsalarındaki fiyat artışları şöyledir.

Ürün	Savaş Öncesi Kg/Krş	Şimdiki fiyat Kg/Krş
Pamuk	40,00	60,00
Bakla	3,30	4,50
Mercimek	6,00	8,50
Nohut	8,00	11,00
Fasulye	11,75	18,00
Susam	14,75	17,00
Keten tohumu	10,00	15,00
Buğday (sert)	4,50	5,75
Arpa	3,50	5,75
Yulaf	3,00	5,00
Kaynak: Ayın Tarihi,1940-77, s.40		

Dış piyasalarda harp başlangıcından itibaren bazı mallarda fiyat artışı yüzde hesabıyla şöyledir.⁵⁵⁸ Tablo 15' de ürünlerdeki fiyat artışları ülkelere göre yansıtılmıştır.

Tablo 17. Savaş Döneminde Ürünlerdeki Fiyat Artışları(Ülkelere Göre Değişimi)

Pamuğun Fiyat Artışı	%	
A.B.D.	22	(27 kuruştan 32 kuruşa)
İngiltere	50	
Mısır	50-75	
Hindistan	70-82	
Buğdayın Fiyat Artışı	%	
Chicago	73	(2,8 Krş.'tan 4,8 Krş.

⁵⁵⁸ Ayın Tarihi, 1940-77,s.40

Kanada vinipeg	59	
Rotterdam	185	(2,45 Krş.'tan 7 Krş.'a)
Londra	15	(3 Krş. tan 3,75 Krş.'a)
Arpanın Fiyat Artışı	%	
Londra	66	(2,40 Krş.'tan 4 Krş.'a)
Rotterdam	121	(2,80 Krş.'tan 6,20 Krş.'a)
Anvers	132	
Marsilya	83	(2,10 Krş.'tan 3,90 Krş.'a)
Kaynak: Ayın Tarihi, 1940-77, s.40		

Savaş süresince İngiltere ve Amerikanın Türkiye'nin dış ticaretindeki payı da büyümüştür.1940–44 yılları arasında İngiltere'yle yapılan ticaret ithalâtın %19'unu ihracatın ise %15'ini oluştururken A.B.D. ile yapılan ticaret ithalâtın %6 'sını oluşturdu.

A.B.D. ile yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatının cari değeri içindeki payı ise 1940 yılında % 14 iken 1945'te bu oran % 44'e tırmanmıştır.⁵⁵⁹

II. Dünya Savaşı sonunda Türkiye'nin dış borç yükünün artmış olduğu tespit edilmekte. 1945 sonunda uzun vadeli dış borç miktarı 356 milyon TL'yi bulmuştur ki bu miktar 1939 dış burcunun %226 oranında arttığını gösterir.

Bunun sebebi savaşın başlarında ve savaş içinde gerek müttefiklerden gerek Almanya'dan büyük kısmı askeri amaçlarda kullanılmak üzere çeşitli defalar borç almak zorunda kalınmış olmasındandır.

Savaş öncesine göre 2,5 kattan fazla artmış olmasına rağmen savaş sonunda devletin dış borcu ağır bir durum arz etmekten uzaktır.

Çünkü bu artış sadece uzun vadeli borçlar için söz konusudur. Savaşın başlamasından önce 58 milyon TL dolayında olan kısa vadeli dış borçlar 1945 yılı sonunda 648.000.TL'ye düşmüş 1946'da da tamamen sıfırlanmıştır.⁵⁶⁰ Aynı dönemde hazinedeki altın ve döviz miktarının savaşın başlangıç dönemine oranla oldukça yüksek

⁵⁵⁹ TEZEL, a.g.y.,

⁵⁶⁰ YAŞA, Memduh, *Devlet Borçları İst.*, 1981, s.65-66

oranda arttığı düşünülürse bu dönemde Türkiye'nin dış borcunun olmadığı sonucuna varılabilir.⁵⁶¹

5.3. Milli Korunma Kanunu ve Savaşın-Memur-İşçi-Köylü Üzerine Etkileri

II. Dünya Savaşı ve dönemin uygulanan yasası olan Milli Korunma Kanunu açıklıkla denilebilir ki işçi ve köylülerimiz için hayat koşullarını zorlaştıran yaşam düzeylerini gerileten bir rol oynamıştır. Bu durumun sebepleri arasında işçilerin ve köylülerin örgütsüz olmalarının rolü tabi ki azımsanamaz.⁵⁶²

Türkiye'de ilk iş yasası 3008 sayılı Haziran 1936 da çıkan ve 15 Haziran 1937 yürürlüğe giren İş yasasıdır.⁵⁶³ Temmuz 1938'de çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile "*Sınıf esasına dayalı Cemiyet Kurmak*" yasaklanmış böylece işçilerin örgütlenmeleri önlenmiştir.

Ama yinede iş yasası yürürlükte kalıp işletilmiştir.

Oysa II. Dünya Savaşının başlaması ve Milli Korunma Kanununun çıkarılması ile birlikte iş yasasının birçok hükümleri de işlerliğini yitirmiş askıya alınmıştır.⁵⁶⁴

İş gücü arzının kısıtlı olduğu durumlarda var olan işçileri daha uzun süre çalıştırmak ya da çalışmayanları çalıştırmak için genellikle iki yöntem kullanılır.

İlki fazla çalışmayı veya genel anlamda çalışmayı cazip kılmaktır, yani ücretliye yüksek ücret verip sosyal haklarını teslim etmektir ki ekonomik büyüme ve çok partili demokrasi dönemlerinde genellikle bu yönteme başvurulur.

İkinci yöntem ise zorla çalıştırmaktır. Bu yönteme'de genellikle ekonomik durgunluk ve otoriter dönemlerde başvurulur. Ülkemizde de bilindiği gibi ikinci

⁵⁶¹ TEZEL, a.g.e.,s.162,Askeri ithalât dış kredilerle sağlandığından savaş yıllarındaki ticaret fazlalığı ile önemli bir altın ve döviz rezervi biriktirilmiştir. O dönemdeki bu birikim 234 ton altın eş değerindedir. Ve günün koşullarında altının gramı 1943 fiyatı ile 3916 krş'tur. Koçak ve erginde 1940 yılı başında toplam 26,2 ton tutarında altın rezervi bulunurken 1946 yılının eylül ayında bu miktarın 210,8 tona ulaştığını belirtmekte. Toplam altına döviz rezervi ise 1939=100 kabul edildiğinde 1946 yılı sonunda 2034 dizin değerine ulaşmıştır.1939 yılı sonunda 3,2 milyon sterlin olan altın ve döviz rezervi 1946 yılı sonunda 65,1 milyon sterlindir.1946 yılı sonu itibarıyla Türkiye'nin toplam dış borçları ise 64,3 milyon sterlindir. Bu oranlarda savaş sonunda dış borç yüküne sahip olmadığını göstermektedir. Koçak a.g.e., s.478,Feridun Ergin "*Türkiye'de Harp Maliyesi*" İ.Ü. İktisat Fakültesi. Mecmuası. Cilt.4. Sayı. 2 II. Kanun 1943 s.148-170.

⁵⁶² Lütfi,ERİŞÇİ ,*Türkiye'de İşçi Sınıfının Tarihi*, İst.,1951 s.25;BORATAV, *İktisat Tarihi*, s.68

⁵⁶³ MERAL ve diğerleri a.g.e., s.97

⁵⁶⁴ Cahit, TALAS, *Türkiye Cumhuriyetinde Sosyal Politika Meseleleri*, (1920-1960) Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü, 1960,s.40-43;MERAL ve diğerleri, a.g.e., s.8

yöntem Milli Korunma Kanunu'na dayanarak uygulanmış işçilere ve köylülere çalışma yükümlülüğü, fazla mesai yükümlülüğü düşük ücretler ile uygulanmıştır.

İşçiler düşük ücret ile çalışırken köylülerin ürettikleri maddelerde 1942 Temmuzuna dek çok ucuz fiyata kapatılmış Saraçoğlu Hükümetinin ekonomi politikasında değişiklik yaparak tarım ürünlerine %50 zam yapması köylünün yüzünün biraz olsun gülmesini sağlamıştır. Ulus gazetesi Yazarlarından Kemal Turan 24 ilkkânun 1941 tarihli yazısında "...Geçen hafta içinde buğday, arpa, yulaf fiatlarının yarıya yakın arttırılması da, Hükümet tebliğinde açıkça söylendiği gibi, istihsalî teşvik içindir." demiştir.⁵⁶⁵

Yinede % 25 kararları olarak bilinen bu kararlar üretici köylülerden çok aracı tüccarlara yaramıştır. Saydam Hükümeti köylünün durumunu iyileştirmek, onu korumak için Toprak Mahsulleri Ofisini kurmuşsa da Ofis bu işlevini yerine getirememiş yalnızca Ordu ve Kentlinin temel iâşe ihtiyaçlarını karşılamak için ucuz fiyata köylünün ürününe el koymuştur.

Bu dönemde Türk memurunun durumu da pek parlak olmamakla birlikte pek de kötü sayılmaz. Hükümetler işçi ve köylülerini yeterince koruyamamıştır, ama memurunu diğer iki gruba kıyasla daha çok gözetme zorunluluğu hissetmiştir.

Bu amaçla memurların aylıkları 08.07.1939 günlü Resmi Gazete'de yayınlanan 3656 Sayılı "*Devlet memurları aylıklarının Tevhidi ve Teadülüne Dair*" yasa ile yeniden düzenlendi.

30.01.1942 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan memur ve müstahdemlere verilecek fevkalâde zam hakkında yasa ile %15–25 arasında bir zam. 1943 yılı sonbaharında da bir aylık maaşları tutarı ikramiye verildi. Bunların yanı sıra memurlara piyasada bulunmasında sıkıntı çekilen bir takım mallar da ücretsiz ya da ucuz olarak dağıtılmıştır.⁵⁶⁶

Memur maaşlarının milli Gelir içindeki payı Saydam dönemi olan 1941'de %10'a yükselmiş ertesi yıl artan enflasyonun etkisi ile %7,4 'e düşmüş Saraçoğlu döneminde ise 1943'te %5,3'e kadar inmiş 1944–45 yıllarında savaş öncesi düzeye

⁵⁶⁵ Ayın tarihi, 1941-97, s:34

⁵⁶⁶ MERAL ve diğerleri a.g.e., s.120

yeniden yaklaşmıştır.

Bu durum CHP'nin memur grubunu savaş enflasyonu karşısında ezilmemesi için harcadığı yoğun çabanın bir delilidir.

Sonuç olarak savaş boyunca memurların hayat standardının sadece milli hâsiladaki gerileme oranında düştüğü görelî durumlarının bozulmadığı söylenebilir.

Memurlarla karşılaştırıldığında işçi sınıfının durumunda hem görelî hem mutlak bir bozulmanın olduğu anlaşılmakta. Muhtelif Sanayi Kollarında Ücretler İşçi Başına Ortalama Günlük Ücret.⁵⁶⁷(Krş).

Tablo 18. Muhtelif Sanayi Kollarında Ücretler İşçi Başına Ortalama Günlük Ücret (Krş).

İş Kolu	1938	1939	1940	1941
Maden ve taş ocakları	111	115	116	121
Mensucat sanayi	88	92	101	116
İçki sanayi	117	113	138	142
Tütün sanayi	126	126	125	126
Gıda sanayi	-	-	-	-
Sütlü madde	146	104	102	93
Un	101	100	105	122
Makarna	105	112	107	110
Şeker	114	103	123	118
Kerestecilik	81	65	77	94
Matbaa	185	172	170	189
Tuğla kiremit	64	66	65	98

Kaynak: Cahit TALAS, *Türkiye Cumhuriyetinde Sosyal Politika Meseleleri* (1920-1960),Sis. Bilg. Fak. Maliye Ens. Ankara,1960.,s.43.

⁵⁶⁷ Talas ,a.g.e., s.43

1938 yılı 100 kabul edildiğinde 1941'deki para şişkinliği oranının 175 olduğu göz önüne alındığında sanayi kuruluşlarında çalışan işçilerin alım güçlerinin oldukça kayba uğradığı anlaşılır.

Bir başka göstergede devlet kuruluşları olan Etibank ve Sümerbank işletmelerindeki ücretlerin savaş yıllarındaki kaybına bir delildir. Ücretlerin gerçek ücretler üzerindeki evrimi.⁵⁶⁸ (1938 ücretleri sabit değer olarak alınmıştır)

Tablo 19. Etibank ve Sümerbank işletmelerindeki savaş yıllarına ait ücretler.

Yıllar	Etibank İşletmeler	Sümerbank İşletmeler
	Denetimindeki (Gündelik Kuruş)	Denetimindeki İşletmeler (Gündelik Kuruş)
1939	-	12,3
1940	-	11,1
1941	-	9,6
1942	48,5	6,3
1943	23,9	3,7
1944	39,9	5,6
1945	44,8	6,3
1948	59,3	8,7
1951	74,0	12,7

Kaynak: Stefanos Yerasimos, a.g.e.,

Yukarıdaki tabloda da anlaşılacağı üzere bu işletmelerde çalışan işçilerin alım güçleri zaten tatmin edici almaktan hayli uzak ilk düzeylerine yani 1939 seviyesine tam 12 yıl sonra varabilmiş savaş içinde ise yarı yarıya düşmüştür.

Aynı konuda aydınlatıcı bir araştırmada Lütfi Erişçi yapmıştır. Lütfi Erişçinin verilerine göre işçilerin 1938-1943 kayıpları şu şekilde tabloleştirilip yorumlanabilir.

⁵⁶⁸ YERASİMOS, a.g.e., s.1325 Yerasimos ücretliler savaş öncesindeki alım güçlerine ancak tekrar 1950 yılında ulaşabildiklerini ifade etmektedir.

1938-1943 çeşitli sanayi kuruluşlarındaki işçi ücretleri.⁵⁶⁹

Tablo 20. 1938–1943 Çeşitli Sanayi Kuruluşlarındaki İşçi Ücretleri.

İş Kolu	1938 Ücreti (Krs)	1943 Ücreti (Krs)
Ziraat, Hayvan ve Av Malzemesi Sanayii	107	137
İnşaat Sanayi	173	215
Ağaç Sanayi	98	227
Dokuma Sanayi	98	245
Kâğıt ve Karton Sanayi	127	250
Kimya Sanayi	147	277

Kaynak: Lütfi ERİŞÇİ, *Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi*, İst.1951 a.g.e.,s. 23-26.

1938 yılı enflasyonu 100 kabul edildiğinde 1943 yılı enflasyonu 590’dır.⁵⁷⁰ Yani enflasyonun beş kat arttığı bir ortamda işçi ücretlerinin ancak iki kat dolayında arttığı tablodan ortaya çıkarılmakta.

Ücretlerin para şişkinliği kaybını karşılayamaması ölüm oranlarında etkileyen bir etmendir. İstanbul’da 1940-1944 Yılları arasında belli sebeplere dayanan ölümler.⁵⁷¹

Tablo 21. İstanbul’da 1940-1944 Yılları Arasında Belli Sebeplere Dayanan Ölümler.

Nedenler	1940	1941	1942	1943	1944
Tifo ve para tifo	71	121	166	93	70
İhtiyarlık	846	859	1116	1099	920
Akciğer Veremi	1493	1583	2060	2105	1972
Diğer Veremler	344	354	474	500	494
Kalp hastalıkları	2806	2682	3304	2990	2839

⁵⁶⁹ Erişçi, a.g.e., s.23-26

⁵⁷⁰ Ertuğrul, BAYDAR, II. *Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Ankara Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını 1978-195, s.13

⁵⁷¹ YERASİMOS, a.g.e., s.1326

Zahütüre	1899	1550	2111	1825	1802
Alkolizm	208	250	434	656	337
Dizanteri ve benzeri bağırsak hastalıkları	680	587	1072	662	836
Kanser	734	752	772	708	834
Toplam	14,489	13665	17,766	16,865	15,069
Kaynak: YERASİMOS, a.g.e.,s.1326.					

"Yukarıdaki rakamlar ücretlerin en düşük olduğu dönem boyunca (1942–1943) kötü hayat koşulları sonucu olan hastalıkların yarattığı ölüm sayısının arttığını kuşkuyla yer bırakmayacak bir biçimde gösterir."⁵⁷²

Zorunlu iş yükümlülüğünün konması ile iş veriminin artırılması ya da en azından üretimin olduğu seviyede de tutulması amacıyla çıkarılmıştı, ama işte ehil olmayan işçi ve köylülerin çalıştırılması istenen verimin alınmasını önlemiştir.

Savaşın üretim üzerine etkisinde de görüleceği gibi sanayi sektöründe elde edilen üretimde çok küçük bir artış olmuştur, ama bunun karşılığında da iş kazalarında çok büyük artışlar olmuştur. Aşağıdaki oranlar bunu açıklamaya yeterlidir. Türkiye de iş kazaları.⁵⁷³

Tablo 22. 1939–1943 Yılları Arasında Türkiye de İş Kazaları.

Yılar	Kaza Sayısı
1939	7482
1940	8620
1941	9669
1942	9668
1943	11,958

⁵⁷² YERASİMOS, a.g.e., Bu konuda Erişçi, iş yerleri ve hastanelerde sağlık personeline “10 paralık ameleye 10 TL’lik ilaç yazıyorsunuz “diye çıkışıldığını söylemektedir.

⁵⁷³ TUNA, Orhan, *İş İstatistikleri*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt.6 no:3-4 Nisan, Temmuz 1945 s.325-348 belirtmek gerekir’ki bu iş yerlerinde mahkûm ve erlerde çalıştırılmışlardır.

Kaynak: Orhan TUNA, “İş İstatistikleri”, İ.Ü.İktisat Fak. Mecmuası, Cilt.6 No.3/4 Nisan-Temmuz 1945,s.325-348.

1940-1946 döneminde sendikaların yokluğu, savaş koşullarına bağlı olarak Milli Korunma Kanununa dayanarak çalışma sürelerinin arttırılması ve çalışma hızının yükseltilmesi güvenlik önlemleri yeterince alınmamış makinelerin üretim süresince kullanılması veya üretim sürecine sokulması, devletin denetim işlevinin ancak üretimin sürdürülmesine yönelik olarak işletilmesi gibi nedenlere bağlı olarak iş kazaları artmış, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda getirilen hukuksal düzenlemeler yerine getirilmiştir.⁵⁷⁴

5.4. Milli Korunma Kanunu ve Savaşın Tarım ve Sanayi Üzerine Etkileri

Savaşın başlaması ile birlikte tarım ve sanayi sektöründe çalışan binlerce genç insanın bu alanlardan çekilerek orduya alınması her iki alanda da üretimin azalmasına ya da çok az oranda artmasına yol açmıştır.

Tarım ve sanayiden çekilen iş gücünün eksikliğini gidermek için Hükümetlerin Milli Korunma Kanununa dayanarak zorunlu iş yükümlülüğü koyması, bazı sanayi kuruluşlarına bedeli karşılığı el koyması, bazı işletmelere üretimlerini arttırabilmeleri için krediler vermesi gibi önlemler istenen olumlu sonucu sağlayamamıştır. Bu bölümde Milli Korunma Kanunu'na dayanarak iş yükümlülüğü, fazla mesai ve kredi verilmesi uygulamalarının yapıldığı alanlardaki üretim durumları değerlendirilmiştir. 1940-1945 döneminde tarım üretiminde hızlı bir düşüş yaşanırken sanayi üretiminde çok yavaş bir artış vardır. 1940-1945 Arasında üretim endeksleri.⁵⁷⁵

Tablo 23. 1940-1945 Arasında Üretim Endeksleri

Yıllar	Tarım Üretim İndeksi 1939=100	Sanayi Üretim İndeksi 1939=100
1940	90,5	108,2
1941	98,0	107,3
1942	86,0	94,2
1943	81,9	103,5

⁵⁷⁴ MERAL ve diğerleri, a.g.e., s.126

⁵⁷⁵ YERASİMOS, a.g.e.,s.1322-1323

1944	70,4	116,2
1945	89,5	115,4
Kaynak: YERASİMOS, <i>Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye</i> , Çev. Babür Kuzucu Cilt.3 Gözlem Yay.ist.1981, s.1322-1323.		

Tarım üretiminde sanayi bitkileri üretimi savaş öncesi düzeyini korumuş yâda bir miktar artmış özellikle besin maddeleri üretimi ise hızla düşmüştür. 1939–1945 Sanayi Bitkileri Üretimi.⁵⁷⁶ (Ton)

Tablo 24. 1939–1945 Sanayi Bitkileri Üretimi (Ton).

Yıllar	Tütün	Pamuk (Saf)	Keten (Lif)	Şeker Pancarı	Kenevir (lif)
1939	65.434	171.377	8513	634.978	7201
1940	71357	63.950	6516	552.829	6340
1941	54.654	77.155	11.146	589.690	10.397
1942	61.283	64.184	6.600	450.920	835
1943	52.458	74.055	8.342	656.646	6.604
1944	61.387	53.392	7.393	613.335	8.977
1945	69.599	58.916	59.843	566.555	8.817
Kaynak: KÜÇÜK, Yalçın, <i>Plânlı Kalkınma ve Türkiye</i> , B.3, Tekin Yay. İst. 1978, s.243-244					

Sanayi bitkilerinin 1934–1938 yılları arasındaki ortalama yıllık üretiminin 1.044.434 ton olduğu göz önün de tutulduğunda 1945'te yıllık üretimin çok az da olsa artarak 1.048.801 tona ulaştığı anlaşılır.

Tarımla uğraşanların askere alınmasının yanı sıra tahıl ürünlerine düşük fiyatlarla el konulması tahıl ekim alanlarının daralmasına buna bağlı olarak ta üretimin düşmesine yol açmıştır. Tarımda Alanlar ve Üretim Durumu.⁵⁷⁷

Tablo 25. Tarımda Alanlar ve Üretim Durumu

	1937–1339	1942–1945	Azalma
Tahıl Ekili İş Alanı 100 Hektar	7,125	6.827	298

⁵⁷⁶ KÜÇÜK, Yalçın, *Plânlı Kalkınma ve Türkiye*, B.3, İst., Tekin yayınevi, 1978, s. 43-244

⁵⁷⁷ GÜLERMAN, a.g.e., s.116

Yıllık Tahıl Üretimi1000 Ton	7,976	5.636	2.340
Kaynak: Adnan GÜLERMAN, <i>Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı</i> , İzmir,1987, s.116			

Görülmektedir ki tahıl ekim alanında ve üretiminde önemli azalma vardır. Başlıca tahıl ürünü olan buğday 1939'da 4.200.000 ton üretilmiş iken bu üretim 1945'te 2.200.00 tona düşmüştür.

Genelde tarım üretiminde de hemen hemen %50'ye varan bir azalma vardır. 1943 ile 1938 yılları arasındaki yıllık ortalama tarım üretimi 7.303.399 ton iken bu üretim 1945'te 4.013.439 tona düşmüştür. Saraçoğlu ziraatla ilgili görüşlerini II. Hükümet poroğramın da şöyle açıklamıştır.” *Maariften sonra en büyük rakamı istihsal(üretim)... Kaynağımız olan ziraata ayırdık.*

Bundan evvel koordinasyon emrindeki paralardan 4,5 milyon lirayı Ziraî Donatım Kurumuna vermiştik. Bu Kurum, doğrudan doğruya çiftçilerimizin her çeşit dertleriyle boğuşmak için kurulmuştur. Tohum, ilâç, âlet ve edevat, gübre gibi bütün ihtiyaçları temin ederek köylüyü yetiştirecektir. Bu 4,5 milyona son günlerde beş buçuk milyon daha ilâve ettik.

Bundan başka, doğrudan doğruya Ziraat Vekâletinin bütçesine ayrıca 4 milyon 810 bin lira ilâve eyledik. Bu para ile altı teknik okul açılacak bunlardan üçü umumî ziraat için, diğer üçü de bahçeler ve meyveler için olacak. Bu okullardaki köy çocuklarına teknik bilgiler öğretecek ve böylece bu çocuklar kendilerine ve memlekete daha faydalı bir hale sokulacaktır.

Ziraat Vekâleti kendi vasıtalarıyla bu sene yarım milyon dönümden fazla zeriyaat yapmıştır. Bu miktarı her sene süratle arttırmak kararındayız. Bundan başka bu sene fiyatların teşviki ile halk zeriyaatında % 20-30 bir fazlalık görülmüştür ve yıl bugüne kadar iyi gitmiştir. Bundan sonra da iyi giderse bu senenin bir bolluk senesi olması ihtimali çok kuvvetlidir.

Ziraat sahasında bizi dört gözle bekleyen en esaslı kanun köylüyü toprak sahibi yapacak kanundur. Bu Meclisin bu işi behemehal halledeceğine kani olduğumuz gibi bu işin hallinden bir kaç sene sonra da Türk yurdunun her köşesini ileri insanlar yuvası halini alacağına eminiz.”

Tahmin edileceği üzere tarım üretimindeki bu azalış tüketime de yansiyacaktır.

Bunun sonucunda da karne uygulaması kaçınılmaz olmuştur.⁵⁷⁸

Savaşın başlaması Türkiye'nin plânlı kalkınma çabalar da son vermiş İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı kenarda bırakılmak zorunda kalmıştır. Sanayide bununla ilintili olarak istenen gelişmeyi gösterememiş ancak savaşın zorunlu kıldığı ordunun giyim ihtiyacını karşılayan dokuma sanayi, stratejik ham maddeleri üreten demir, çelik sanayii alanında küçük çaplı bir gelişme görülmüştür.⁵⁷⁹

Sanayide fazla mesai uygulamasının yapıldığı iş kollarından olan Çimento Sanayiinde üretim ve tüketim durumu şöyledir. Türkiye 1939–1945 Yıllarında Çimento Üretim Arzı, Dış Alım ve Tüketim durumu.⁵⁸⁰

Tablo 26. Türkiye 1939–1945 Yıllarında Çimento Üretim Arzı ve Dış Alım ve Tüketim durumu.

Yıllar	Üretim	Satışa Arz	Dış Alım	Tüketim
1939	279.000	274.541	90.864	365.405
1940	268.800	267.054	8.292	275.346
1941	277.200	272.919	36	272.955
1942	278.000	210.853	-	210.853
1943	268.939	153.815	4.320	158.135
1944	286.521	286.332	11.208	297.540
1945	288.455	271.894	2.308	274.102

Kaynak: ÇELENK, Ayduk, *Türkiye Çimento Sanayiinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi, Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi*, İ.T.Ü, 23-26 Kasım 1981, s.4-5

Tablodan savaş yıllarında inşaat sektörünün duraklamaya girdiği çimento üretiminde bir durgunluğun yaşandığı tüketimde ise bir gelişme olduğu sonucu çıkmakta. Dış alım miktarındaki düşüklükte göze çarpmakta. Bu dönemde sanayi

⁵⁷⁸ Yerasimos, a.g.e., s.1323

⁵⁷⁹ Cem, a.g.e. s:320

⁵⁸⁰ Ayduk Çelenk, *Türkiye Çimento Sanayiinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayiinin Gelişmesi* İ.T.Ü. 23–26 Nisan 1981 s.s:4-5

üretiminin işletmelere göre dağılımı ise şöyledir. Sanayii Üretim Dağılımı.⁵⁸¹

Tablo 27. Türkiye 1939–1945’ Yıllarında Sanayii Üretim Dağılımı.

	1939	1941	1944	1945
Devlet Fabrikalarının Katkısı	25,7	26,7	23,9	24,1
Özel Fabrikalarının Katkısı	34,3	31,7	43,5	43,1
Küçük Meta Üretimi	40,0	41,6	32,6	32,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
Kaynak: KOÇAK,a.g.e.;Yerasimos,a.g.e., s.1321-1322.				

Savaş döneminde sanayi yeterli oranda büyüyememiştir, ama Milli Korunma Kanununun uygulaması özel işletmelere yaramış, küçük işletmeler büyüyerek fabrika biçimini almıştır. Görülen bir diğer nokta Devlet fabrikalarının üretimde paylarının hemen hemen sabit kalmış olmasıdır.

Erdoğan Sarol da yaptığı incelemede 1931–1940 döneminde yani devletçi uygulamanın sürdüğü dönemde çalışmalarını sürdüren 63 özel kuruluşun kurulduğunu belirtirken yürürlükte Milli Korunma Kanununun olduğu 1941–1950 döneminde ise çalışmalarını sürdüren 154 özel kuruluşun kurulduğunu belirtiyor.⁵⁸²Erdoğan Sarol'un çalışmalarında çıkan sonuçta Milli Korunma Kanununun özel teşebbüsün lehine işlediğini göstermektedir.

5.5. Milli Korunma Kanununun ve Savaşın Fiyatlar Üzerine Etkileri

Saydam Hükümeti döneminde sıkı bir piyasa politikası uygulanarak ucuz emek, ucuz ürün ile enflasyona izin verilmeden büyük şehirlerin ve ordunun ihtiyaçları giderilmeye çalışılmış idi.

⁵⁸¹ Küçük, Yalçın, Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978-4.b. Tekin Yay.İst.1985, Plânlı Kalkınma s.s:243-244

⁵⁸² ERDOĞAN, Sarol, *Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri Ankara*, Ankara İktisâdi ve Ticarî İlimler Akademisi yayını 1974, s.413- 415.

Saraçoğlu döneminde ise sıkı piyasa politikası terk edilerek piyasa ve fiyatlar hemen hemen serbest bırakılmış arz ve talebin fiyatları ve piyasayı polisiye önleme gerek olmadan ayarlayacağı umulmuştu.

Bu uygulamalar sonunda 1. dönemde enflasyonun belli oranda kontrol altında tutulduğunu ikinci dönemde ise 1942–43 yıllarında enflasyonun büyük oranda arttığını 1944-45'te ise durumun iyileştirilerek biraz olsa da enflasyonun aşağıya çekildiği görülmektedir. 1939-1945 Toptan Eşya Fiyat Endeksi(1938=100)⁵⁸³ , 1939-1945 Geçinme Endeksi⁵⁸⁴. (1938=100)

Tablo 28: 1939–1945 Toptan Eşya Fiyat Endeksi

Yıllar	Endeks
1939	101.3
1940	126.6
1941	175.3
1942	339.6
1943	590.1
1944	458.9
1945	444.3

Kaynak: ERTUĞRUL, Baydar, *II. Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yay. Ankara, 1973, No.1978-195, s.13; GÜLERMAN, a.g.e., s.116; KOÇAK, a.g.e., s.364

Tablo 29: 1939-1945 Geçinme Endeksi(1938=100)

Yıllar	Endeks
1939	100
1940	125.3
1941	132.5
1942	220.9

⁵⁸³ Baydar, a.g.e.s.13, Gülerman a.g.e.s:116 ,Koçak a.g.e. s:364

⁵⁸⁴ Koçak, a.g.y., Yerasimos, a.g.e., s.s:1321-1322

1943	332
1944	339.9
1945	345
Kaynak: KOÇAK, a.g.e.,Ankara,1986;YERASİMOS,a.g.e., s.1321-1322.	

Tablo 30.Çeşitli Maddelere Göre Genel Geçinme Endeksleri ⁵⁸⁵(1938=100)

Madde Grupları	1943	1944	1945
Gıda	409	384.8	401.9
Mesken	100	100	100
Yakacak	176.6	230.1	228.6
Giyim	465.7	556.6	571.8
Diğer	228.8	305.6	346.4
Kaynak: KOÇAK, <i>Türkiye'de Milli Şef Dönemi</i> (1938-1945),Yurt Yay.,Ankara,1986;ÇARIKLİ,a.g.e.,			

Tablolardan anlaşılmaktadır ki savaş ortalarında şişkinlik Türkiye de en yüksek değerine ulaşmıştır. Verilerden her ne kadar Saydam döneminde pek hayat pahalılığı yok gibi görünürse de bu aldatıcıdır.

Çünkü bu zamanda piyasada belirtilen resmi fiyatlardan mal bulmak hemen hemen mümkün değildir. 1938 Yılı Ortalama Fiyatları ile 1943 Yılı (Aralık Ayı) Ortalama Fiyatları (Mutlak Rakamlar) Şöyledir.⁵⁸⁶

Tablo 31. 1938 Yılı Ortalama Fiyatları ile 1943 Yılı (Aralık Ayı) Ortalama Fiyatlarını gösterir tablo.

Maddenin Adı	1938(Krş)	1943(Krş)	Artış Oranı
Ekmek (Kilo)	10.05	38.67	284.7
Et (")	42.52	198.54	366.9

⁵⁸⁵ Koçak, a.g.y., Çarıklı a.g.e., s.221

⁵⁸⁶ Koçak, a.g.e., s.363

Taze Sebze (Kilo)	7.51	29.96	298.9
Zeytin Yağı (")	51.85	231.29	336
Şeker (")	28	338	110.7
Peynir (")	48.78	155.42	218.6
Yumurta (Tane)	1.71	7.94	364.3
Süt (Kilo)	14.79	51.25	236.5
Kömür (Kilo)	5.33	12.21	129.1
Odun (Kilo)	370.08	1316.66	255.7
Tuğla (Kilo)	1500	6000	300
Kereste (Kilo)	4000	20.000	400
Kireç (Kilo)	35	399	1040
Kiremit (Yerli)	4	300	1400
Kiremit (Avrupa)	90	225	150
Çimento (Yerli)	50	1250	150
Çimento (Avrupa)	90	225	150
Demir	7	70	900
Kaynak: Koçak, CEMİL, <i>Türkiye'de Milli Şef Dönemi</i> ,(1938–1945),Yurt Yay. Ankara,1986,s.363			

1938 yılı 100 olarak temel kabul edildiğinde 1945 yılı sonu itibarıyla fiyatların ortalama%400'e yaklaşan bir oranda yani 4 kat arttığı görülür. Savaş dönemi boyunca fiyatları en fazla artan devlet; bu oranı ile Türkiye olmuştur.

Targan Hacim Çarıklının düzenlediği savaşa katılan, katılmayan 24 ülkeye ait genel fiyat seviyelerindeki 1939–1944 dönemindeki artış oranlarına ilişkin tabloda Türkiye'deki artış oranı %363 olarak gösterilmektedir.

Bu rakam tüm tablodaki en yüksek artış oranını göstermektedir. Tabloda ikinci olarak yer alan ülke Hindistan'dır. Hindistan'da aynı dönemdeki artış oranı da % 203 olarak belirtilmektedir. Tabloda yer alan 13 ülkenin şişkinlik oranının ise %100'ün

altında olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁸⁷

5.6. Savaşın yatırım ve G.S.M.H. Üzerine Etkileri

Yukarıda açıkladığa bölümler doğrudan Milli Korunma Kanununun uygulamasından etkilenmiş konuları içermektedir. Belirttiğim bu ve bundan sonraki başlık ile Milli Korunma Kanunu uygulamasının direkt bir ilgisi, etkileşimi olmamasına rağmen savaşın etkilerinin anlaşılması açısından verilmesinde yarar görmekteyim. 1938 yılında hazırlanan II. Beş Yıllık Kalkınma plânının Savaş yıllarında uygulanmadığını belirtmişim. Bundan G.S.M.H' dan yatırımlar için istenen payın alınmamış olmasının rolü de tabii ki yadsınamaz. Yatırımların G.S.M.H., içindeki payı.⁵⁸⁸

Tablo 32. Yatırımların G.S.M.H., içindeki Oranı.

Dönemler	Yüzde Payları
1934–1939	10.19
1940–1945	9.52
1946–1949	10.29

Kaynak: GEVGİLİ, Ali, Yükseliş ve Düşüş, Altın Kitaplar Yay. 1981 s.674, ayrıca, bkz. Adnan Gülerman, *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, İzmir, 1987 s.121.

Görülmektedir ki yatırımlar için savaş yıllarında G.S.M.H., içinden ayrılan pay savaş öncesi ve savaş sonrası dönene göre azalmıştır. 1940–1946 yılları arasındaki Kamu Harcamalarının dağılımına bakıldığında da savaş yıllarında cari harcamaların arttığı, yatırım harcamalarının azaldığı görülür.

1939 yılında Cari harcamaları kamu harcamaları içindeki payı %60,8 iken bu oran 1942 yılında %5,9 'a çıkmıştır. Belirtilen yıllarda yatırım oranları ise tam ters yönde gelişmiştir. 1939 yılı yatırım, harcamaları kamu harcamalarının %23'ünü oluşturur iken 1942'de bu rakam %7'ye düşmüştür. Bunun bir sebebini kamu harcamalarının G.S.M.H., içindeki payının azalmasında görmek doğru

⁵⁸⁷ KOÇAK, a.g.e., s.377-378

⁵⁸⁸ Ali, GEVGİLİ, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yay. 1981 s.674; GÜLERMAN a.g.e., s.121

olacaktır.Kamu Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı.⁵⁸⁹

Tablo 33.Kamu Harcamalarının Milli Gelir İçindeki Payı.(1940–1944)

Yıllar	Toplam Kamu Harcamalarının (milyon T.L)	Milli Gelir İçindeki Payı (%)
1940	720.6	33.1
1941	779.0	25.9
1942	1.201.1	19.9
1943	1.342.7	13.9
1944	1.461.1	19.8

Kaynak: GÜLERMAN, Adnan, *Türkiye'nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı*, İzmir, 1987 s.118

Parasal yönde Kamu harcamalarına ayrılan payın dönem boyunca %100 oranında arttığı görülmektedir. Ama aynı dönemde içinde bulunulan enflasyonun %400 olduğu göz önünde bulundurulursa rakamların yetersizliği daha iyi anlaşılır.

Belirtilen dönemde savaşın G.S.M.H., miktarında düşmeye neden olduğu (mutlak değerler ile) ve kişi başına düşen Milli Gelirinde azaldığı görülür.⁵⁹⁰

Tablo 34. 1940-1945 Yılları Arasında Milli Gelirdeki Azalma

	1940	1945	Azalma
Toplam G.S.M.H.,(1968 Fiyatları ile Milyon TL)	3,628	3,28	31,1

Kişi başına G.S.M.H., 1948 yılı fiyatları ile 1936'da 477 TL idi. Bu rakam 1923'ten sonra ulaşılabilen en yüksek düzeyi ifade etmektedir. Bu yükselme 1939 yılına dek sürerek 543 TL ulaştı. Devamını tablodan izleyelim. 1936-1948 Döneminde K.B.G.S.M.H.,⁵⁹¹(1948 Fiyatları ile)

⁵⁸⁹ GÜLERMAN, a.g.e., s.118

⁵⁹⁰ GÜLERMAN, a.g.e., s.122

⁵⁹¹ Meral ve diğerleri s:84 Yerasimos 1930 yılı 100 olarak alındığında yapılan hesaplamada K.B.M.H.'ın ancak 1950'de tekrar 100 'e ulaştığını 1945'te bu endeksin 78 'e düştüğünü belirtiyor.

Tablo 35. 1936-1948 Döneminde K.B.G.S.M.H.,

Yıllar	Türkiye'nin Toplam Nüfusu (Bin kişi)	K.B.G.S.M.H. (TL)
1936	16.439	477.4
1939	17.516	542.8
1940	17.820	497.7
1941	18.011	441.9
1942	18.203	467.6
1943	18.396	396.7
1944	18.592	365.4
1945	18.790	305.5
1948	20.049	475.6

Kaynak: Bayram ve diğerleri, *Türkiye'de İşçi Hakları*, (Osmanlıdan1986'ya) Ankara1986 s.84;YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Çev. Babür Kuzucu Cilt.3 Gözlem Yay, İst.,1981

Savaş yıllarında 1942 dışında K.B.G.S.M.H.,da sürekli bir düşüş görülmektedir. 1945 yılında en düşük değerine ulaşmış 1936 düzeyine de ancak 1948'de varabilmiştir. Tabloda dikkat çeken noktalardan biri de savaş yıllarında erkek nüfusun askerde olmasından kaynaklanan nüfus artış hızındaki yavaş yükselmedir.

5.7. Savaşın Türk Bütçeleri Üzerine Etkileri

Savaş yıllarında bütçeler olağanüstü derecede sarsıntılara uğradı. Bütçede gelirler sabit kalır, hatta azalırken giderler olağanüstü artış göstermiştir. Bu artış anlaşılacağı üzere savunma giderlerinin artmasından kaynaklanıyordu.

Cumhuriyetin kurulmasının ardından 1924 yılında malî yetersizlikten dolayı askerlik görevi iki yıldan bir buçuk yıla indirilmiş ve yılda yalnızca 80.000 kişi askere alınmıştı. 1936 yılınca nüfusun artışı ile orantılı olarak ordu mevcudu da 120.000'e ulaşmış idi.

Savaşla birlikte ise ordunun er sayısının artırılması yoluna gidilip mevcut 1 milyona hatta savaş ortasında 1,5 milyona yaklaştı. Sorun yalnızca bu kadar askerin beslenmesi değil bunun yanı sıra onun askeri malzeme açısından da iyi donatılması ihtiyacının duyulması idi.

Hükümetin bütçe ile ilgili en büyük sorunu bütçe denkliliğini sağlayıp açık vermesini önlemektir. Bütçe hesapları incelendiğinde bu denkliğin büyük oranda

sağlandığı görülmektedir. Ama bu yapılırken Milli Savunma payının sürekli artmasından diğer alanlar için Bütçeden ayrılan payda azaltmaya gidildiği, Milli Savunma dışındaki diğer alanlara ayrılan oranların yüzde paylarının sürekli kısıldığı anlaşılmaktadır.

Belirtilen dönemde bütçe başlangıç ödenekleri ile kesin hesap sonuçları arasında önemli farklar gözlenmektedir. Refik Baydar'ın konu ile ilgili sözleri şöyledir.⁵⁹²

"Bütçe başlangıç ödenekleri ile kesin hesap sonuçlarına göre gerçekleşmiş harcamalar arasında yapılan karşılaştırmada gerçekleşen liderlerin özellikle savaşın Türkiye sınırlarına yaklaştığı yıllarda büyük farklılıklar gösterdiği ortaya çıkar"

1940 malî yılı bütçesinde başlangıç ödenekleri toplamı 268,5 milyon civarında saptanmış olduğu halde 1940 yılına ait kesin giderler 545,5 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Oradaki fark %103,21'dir.

1942'de başlangıç ödeneği ile kesin hesap giderleri farkı dönem boyundaki en yüksek düzeye ulaşmış %131,72'ye çıkmış 1943'te ise bu oran %112,24 de gerilemiştir.

İçinde bulunulan zor koşullar bütçe içindeki Milli Savunma giderlerinin oranını %60'lara kadar yükseltmiştir. Milli Savunma, Emniyet ve Jandarma bütçeleri kesinleşmiş giderleri şöyledir.

1939'da %48.1,1940'ta 56.9,1941'de59.0, 1942'de 58,2, 1942'te 56.35, 1944'te 55,3. Kesin bütçe hesaplarında bütçedeki Milli Savunma giderleri için harcanan payın savaş dönemi (1940–1945) ortalaması da %55,1'dir. Saraçoğlu bu durumu Hükümet programını arz ederken şöyle açıklıyor; “Arkadaşlar,

Şimdi karşılaştığımız ikinci sıkıntıya para ve maliye sıkıntısına geçiyorum. Vakıa adî bütçelerimiz inkişaf etmekte ve mütevazın olmakta devam ederek 1938'de (250) milyon iken 1942'de (394) milyonu buldu. Böylece devlet hizmetlerini ve müesseseler işlerini mütemadiyen inkişaf ettirmek mümkün oldu.

Varidat kaynaklarımızın normal artması sayesinde elde edilen bu inkişafın önümüzdeki yılda da devam edeceği kanaatindeyiz. Onun için içinde bulunduğumuz

⁵⁹² BAYDAR, a.g.e., s.85

bütçe 394 niilyonluk bir bütçe olduğu halde gelecek sene bütçesi 480 milyon lira olarak hazırlanacaktır. Fakat bu adî ve mütevazın bütçenin yanı başında ordu masraflarını derpiş eden fevkalâde tahsisatların malî cephemizde yarattığı zorluklar çok serttir.

Çünkü istiklâl ve hürriyetimiz için ayakta tuttuğumuz orduya her sene ait bütçe ile verdiğimiz 100 milyon liraya ilâveten 1939'da 84 milyon, 1940'da 220 milyon ve 1941'de 280 milyon liralık fevkalâde tahsisat verdiğimiz gibi 1942 yılı için bugüne kadar verdiğimiz fevkalâde tahsisat yekûnu 313 milyonu aşmıştır. Görülüyor ki, bu senenin fevkalâde tahsisat yekûnu 400 milyondan daha az olmayacaktır.

Buna adî bütçedeki 100 milyon lira ilâve edilecek olursa milli müdafaa masraflarının bu sene 500 milyon lirayı bulacağı anlaşılır.

Ordumuzun asıl teçhizat ve teslihatının(silâhlanma)daha evvel yapılan nuukavelelere tevfikan hariçten alınmakta olması ve malzeme bedelinin taksitlerinin maliye bütçesinde bulunması göz önüne getirilecek olursa modern bir ordunun ne kadar pahalıya mal olduğu hakkında bir fikir edinilebilir.

Filvaki, maliyemiz, bulduğu malî tedbirler, istikrazlar, harp zamanları ve müdafaa vergileriyle bu büyük açığın mühim bir kısmını kapatmaya muvaffak olmuştur. Ancak bütün bu tedbirler aynı zamanda tedavüldeki para hacminin de artmasına mani olamamıştır.

Nitekim Merkez Bankamızın açılmasını takip eden ilk 7 sene içinde emisyon miktarı 150 - 200 milyon lira arasında dalgalandığı halde bu miktar 1939 yılında 396 milyon, 1940'da 417 milyon 1941'de 521 milyon ve 1942'de 744 milyon liraya baliğ olduğu gibi bir aralık bu rakam 767 milyon liraya çıkmıştır.

Arkadaşlar,

Bir taraftan ordunun her gün artan yüksek masraflarının ne vakit hitam bulacağıın belli olmaması, diğer taraftan da Merkez Bankasının yükselen emisyon miktarı hep bir arada göz önüne getirilecek olursa Hükümetin ne kadar sert bir darlıkla karşı karşıya kaldığı anlaşılır. İşte bu darlık karşısında çalıştık, çabaladık ve tesirli bir tedbir bulduk.”

Buna karşın sosyal hizmetler için bütçeden ayrılan pay ortalaması %7 ekonomik hizmetler payı %8.55'tir.

Hükümetler bütçe açıklarını önlemek için birtakım önlemlerde almıştır. Bunlar arasında giderlerde tasarrufa önem vermeyi gelirlerdeki zam yoluyla ya da yeni vergilendirmeler yoluyla arttırmaya gitmelerini belirtebiliriz. Aynı dönemde açıkları kapatmak için Hükümetin iç borçlanma ve para basma yoluna da gittiği görülür. Hükümetin para basması sürüm hacmini arttırmıştır. Bu yıllarda piyasadaki para miktarı da şöyledir. 1939-1944 Yıllarında Piyasadaki Para Miktarı.⁵⁹³

Tablo 36. 1939–1944 Yıllarında Piyasadaki Para Miktarı.

Yıllar	Piyasadaki Kâğıt Para Mik.(Bin TL)	Madeni Para Mik. (Bin TL)	Toplam Para Mik.(Bin TL)
1939	281.460	26.586	308.649
1940	403.556	30.344	433.800
1941	512.475	31.029	453.502
1942	733.944	31.601	765.545
1943	802.110	31.544	833.664
1944	960.834	33.707	994.541

Kaynak: ÖKTE, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, Nebioğlu Yayınevi, İst. 1951, s.32.

Tablodan piyasadaki para miktarının savaşın başlangıç dönemine göre 3.22 kat arttığı ortadadır. Bununda en büyük sebebi ekonominin büyüüp, gelişmesi değil sıcak savaştır. Milli Savunma giderlerinin artması ile doğru orantılı olarak işi başına düşen Milli Savunma giderleri de artmıştır. 1943 yılında 72 TL olan K.B.M.S. gideri 1939'da 9.94 TL çıkmış 1944 yılında en yüksek değer olan 29.90 TL ulaşmıştır.⁵⁹⁴

⁵⁹³ Ökte, a.g.e., s.32

⁵⁹⁴ BAYDAR, a.g.e.,s:86, Baydar bunların yanı sıra Milli Savunma giderlerinin G.S.M.H. içindeki artışlarını da şöyle vermekte 1943'te 0.04 'ten 1939,1942,1944'te 0.8'e1940'ta 0.12'e 1941'de 0.10'a yükseldiğini savaşın bitmesi ile bu oranın 0.05 ile 0.04'e yeniden indiğini ortaya koymakta.

SONUÇ

Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmamasına rağmen, savaş ekonomisinin ağır koşullarını tümüyle yaşamıştır. Özellikle yetişkin nüfusun büyük çoğunluğunun askere alınması, doğal olarak tarımsal üretimde büyük düşüslere yol açmıştır. 1930'lu yılların politikaları sonucu bir hayli daralmış olan ithalat iki yıl içerisinde yarı yarıya düşmüştür.

Bu dönemde Milli Korunma Kanunu'na dayanarak Bakanlar Kurulunun oluşturduğu Koordinasyon Heyeti, yayımladığı "Koordinasyon Heyeti Kararları" ile Türkiye ekonomisini bütün ayrıntıları ile düzenlemiştir.

Savaş yıllarında üretici köylü nüfusun büyük bölümünün uzun süreli silâh altında bulunması zirai üretimde özellikle buğday üretiminde % 50'ye yaklaşan bir gerileme meydana getirmiştir.

Savaş öncesinde başlayan plânlama çalışmaları ve sınaî yatırım programları, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olması yüzünden tümüyle ertelenmiştir. Bunlar, savaş yıllarının bir iktisadî gerileme dönemi olmasına yol açan nesnel etkenlerdir. Bu dönemde hemen pek çok madde karaborsaya düşmüştür.

Özellikle zaruri ihtiyaç maddelerinden olan un, yağ ve şekerde bu durum had safhaya varmıştır. Bunun yanı sıra ilaç, odun-kömür, kırtasiye, inşaat, malzemeleri ile cam, kalay, kimyevî maddelerde de yaygın bir şekilde stokçuluk ve karaborsa oluşmuştur.

Savaş yıllarında enflasyon artmış, özellikle tarım kesiminde önemli üretim düşüşleri yaşanmıştır. Savaş dolayısıyla daralan dünya talebinin de etkisiyle ihracatımız, özellikle miktar bazında düşmüştür. Bu dönemde ithalatta da düşüşler yaşandığı için dış ticaret hacmimiz daralmıştır.

II. Dünya Savaşı konjonktüründe Hükümet ekonomiyi doğrudan kontrolü altına alıp yönlendirmiştir. Mayıs 1939'dan itibaren savaş karşısında izlenebilecek ekonomik politikayı belirlemek amacıyla bir komisyon çalışmaları başlamıştır. Bu Komisyonun raporu çeşitli aşamalardan geçerek Milli Korunma Kanunu tasarısını oluşturdu. Tasarı 18 Ocak 1940 tarihinde T.B.M.M.'de kabul edilerek 3780 sayı ile yasalaştı.

Milli Korunma Kanunu Bakanlar Kuruluna ekonominin bütününe düzenleme olanağı sağlayan çok geniş yetki ve görevler veren bu yetkilerin esas olarak ekonominin bütün ayrıntıları ile kararnamelerle yürütülmesini öngören bir yasadır.

Bu yasa ile hükümet sanayi ve maden kuruluşlarının üretimlerini dağıtımlarını düzenleyebilecek, işletmelere el koyabilecek iş ve dış ticarete sınırlamalar getirebilecek şahıslara zorunlu çalışma, fazla mesai yükümlülükleri koyabilecektir.

Refik Saydam hükümeti 1942 yılı ortalarına kadar bu yasaı daha devletçi ve müdahaleci bir anlayış ile uygulamış bu amaçla da 359 koordinasyon heyeti kararı almıştır.

Başbakan Refik Saydamın ölümüyle Temmuz 1942'de kurulan Ş.Saraçoğlu hükümeti ise bu yasaı daha liberal uygulamış Saydam hükümetinin piyasayı sıkı bir denetim altında tutmak amacıyla kurmuş olduğu Fiyat Kontrol Komisyonlarını, işe müsteşarlıklarını, Petrol Ofisini, Ticaret Ofislerini kaldırarak piyasadaki arz ve talebin kendi kendini dengeleyeceğini ummuştur.

Tarım ürünlerine uygulanan ucuz fiyattan el koyma uygulamasından vazgeçilmiş, tarım ürünlerinin fiyatları arttırılmıştır. Bunun yanında Milli Korunma Kanununun diğer uygulamaları olan el koyma, fazla mesai, zorunlu iş yükümlülüğü, karne uygulaması pek yaygın olarak uygulanmıştır.

Milli Korunma Kanunu uygulanması, istenen sonuçları sağlayamamıştır. Saydam döneminde uygulanan sıkı piyasa kontrolü politikası resmi fiyatları aşağıda; tutabilmiş ama belirtilen bu fiyatlardan mal bulmak çok zorlaşmış ülkede kara borsacılık yani Kara Pazar yaratılmıştır. İşçi ve köylülerin özellikle maden bölgelerinde ucuza çalıştırılması ve ayrıca ürünlerini ellerinden düşük fiyata alınması onların yaşam düzeylerinin kötüleşmesine neden olmuştur.

Alınan tüm önlemlere karşı Hükümet, silâh altına alınan dört yıla yaklaşan bir süre takriben 1 milyon askeri beslemekte ve kent merkezlerinin gıda ve giyim gibi temel mal ihtiyaçlarını karşılamakta ciddî güçlüklerle karşılaşmıştır.

Art arda yayınlanan ekonomik hayatı düzenleyen kararnamelere âdeta meydan okurcasına hızlanan kara borsa ve ihtikâr süreci, Hükümetin sıkıntılarını arttırmıştır. Vurgunculugu yaygınlaşması sonucu doğmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

1. **Milli Korunma Kanunu Bütün Tadilleri ve Mucip Sebepleri ile Birlikte**, Adliye Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü, Ankara, 1945.
2. ARMAOĞLU, Fahir, **20. yy. siyasî Tarihi**;1914-1980 B.4,Ankara, 1987.
3. AGAOĞLU, SAMET, **İki Parti Arasındaki Farklar**, ANKARA, 1947.
4. AKBIYIKOĞLU, Ali Rıza, **Demokrasi ve İsmet Paşa**, Ankara,1986.
5. ALTAN, Süleyman, **Milli Korunma Kanunu Muvacehesinde İlgililerle Tüccar ve Esnafın Vecibeleri**, Ankara, 1956.
6. ACAR, İsmail, **Hükümet Programları 1920-1965**, İstanbul,1968.
7. ATAY, Kenan, **Milli Korunma Kanunu ve ilgili Mevzuat**, Bozüyük,1986.
8. AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin düzeni (Dün Bugün Yarın)**,İstanbul, 1975.
9. AYDEMİR Şevket, Süreyya, II. Adam, Cilt. II, B.4, İstanbul 1979.
10. AYDEMİR, Şevket, Süreyya, **İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli**, B.2, İstanbul, 1976.
11. AYDEMİR, Şevket, Süreyya, **Suyu Arayan Adam**, İstanbul, 1966.
12. BARUTÇU, Faik, **Siyasî Anılar 1939-1954**,İstanbul, 1977.
13. BAYDAR, Ertuğrul, **II. Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri**, Ankara,1973
14. BAYKAN, Vehbi, **Milli Korunma Kanunu Hükümlerine göre Tahliye Davaları**, İstanbul, 1945.
15. BENGİ, Hüsnü, **Milli korunma Kanunu ve Kararları**, İstanbul, 1943.
16. BORATAV, Korkut, **Türkiye'de Devletçilik**, B.4,Ankara,1982.
17. BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi**, (1908-1985),B.4,İstanbul, 1989.
18. BRİNTON, Crane, J.B. CRİSTOPHER ve R.Lee WOLFF, **Dünya Tarihi ve Çağdaş Uygarlık**, (Çev. Mete Tuncay) Cilt. III, İstanbul, 1982.
19. ÇAĞLAR, Keyder, **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-929)**,İstanbul,1993
20. CEM, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, 1986.
21. CİLLOV, Haluk, **Türk Ekonomisi**, İstanbul, 1962.
22. ÇARIKLI, Targan, Hacim, **II. Cihan Harbi Sonunda Milletlerarası Ticaret**, İstanbul, 1947.
23. ÇELENK, Ayduk, **Türkiye Çimento Sanayinin Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi**,Kasım1981.
24. ÇUMRALI, Sedat ve Talat KARAY, **Milli Korunma Kanunu**, Ankara, 1943.
25. **C.H.P.,(1931)Üçüncü Büyük Kurultay Zabıtları**, İstanbul,28
26. DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu**, İstanbul, 1994.
27. EKİNCİ, Necdet, **İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de Çok Partili**

Düzene Geçişte Dış Etkenler, İstanbul, 1997.

28. ERİŞÇİ, Lütfi, **Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi**, İstanbul,1951.
29. FİŞEK, Kurthan, **Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tarihi**, Ankara, 1969.
30. GEVGİLİ, Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, Ankara, 1981.
31. GÜLERMAN,Adnan,**Türkiye’nin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı**, İzmir,1987.
32. GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Şef Dönemi 1919-1945**,Ankara, 1974.
33. GOLOĞLU, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş 1946–1950**, İstanbul 1982.
34. GÜZEL, Mehmet Şehmuz, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiyesine İşçiler 1839-1950**, İstanbul, 1998
35. IŞIN, Fethi, **II. dünya Harbi Özeti**, 1949.
36. TEKELİ ve İLKİN,**1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisat Politikası Arayışları**, Ankara, 1983.
37. KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, 1981.
38. KİLİ, Suna, **Türk Anayasaları**, B.2, İstanbul, 1982.
39. KOÇ, Vehbi, **Hayat Hikâyem**, B.4, İstanbul,1983.
40. KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938–1945)**,Ankara,1986.
41. KOKSAL, Bilge ALOBA, A.Rasih İLKİN, **Türkiye de İktisâdi Politikanın Gelişimi 1923-1973**,Ankara,1973.
42. KOKSAL, Nazmi NURİ, **Milli Korunma Kanunu**, İstanbul, 1942.
43. KÖPRÜLÜ, Recep, Mustafa EGEMEN, **Milli Korunma Kanunu Yeni Mevzuat, Tahliye**, Ankara,1947.
44. KURUÇ, Bilsay, **İktisat Politikasının Resmi Belgeleri Söylev, Demeç ve Yazılar**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Ankara, 1963
45. KURUÇ, Bilsay, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara, 1987.
46. KURTBEK, Seyfi, **Harp ve Ekonomi**, İstanbul, 1942.
47. KURTBEK, Seyfi, **Milletin Harbe Hazırlanması**, Genel Kurmay Bşk. Yay. Ankara,1946.
48. KUŞDEMİROĞLU, Ahmet Edip, **Milli korunma Mevzuatı ve Tatbikatı**, İstanbul, 1958.
49. KÜÇÜK, Yalçın, **Türkiye Üzerine Tezler 1908–1978**,B.4, İstanbul,1985.
50. KÜÇÜK, Yalçın, **Plânlı Kalkınma ve Türkiye**, B.3, İstanbul, 1978.
51. Bayram MERAL, Mesut GÜLMEZ ve diğerleri, **Türkiye’de İşçi Hakları**,(Osmanlıdan1986'ya) Ankara,1986,İstanbul,1998
52. ÜÇAROL, Rıfat, **Siyasî Tarih**, İstanbul, 1985.
53. OKATAN, Recai, **Milli korunma Kanunu’nun Kıymet ve Ehemmiyeti**, C.H.P. Konferansları, Ankara, 1940.

54. ORUZ ve YIRCALI, **Fiyat Murakabesi Mevzuat ve Tatbikatı**, İstanbul1944
55. ÖNSOY, R,**Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası**, İstanbul,1988
60. ÖKTE, Faik, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul,1951.
61. ORAL, Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**,Ankara, 2004.
62. ÖZ, Cevdet (Çeviren), **II. Dünya Harbinin Tarihi**, Genel Kurmay, Bşk.Yay. İstanbul,1952.
63. PERİNÇEK, Doğu, **Toplum ve Devlet Osmanlıdan Bugüne**, B.2,İstanbul,1986
64. POLATKAN, Salih, **Dünya Savaşları**, B.2,İstanbul, 1986.
65. RENDA, Ferit, **Milli Korunma Kanununun Tadili Hakkında Kanun Tahlil ve İzahı**, Ankara,1953.
66. ROZALIYEV, **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri1923-1960**, Ankara, 1978.
68. SAROL, Erdoğan, **Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri**, Ankara, 1974.
69. SHAW, Stanford İ. ve Ezel KURAL, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Cilt. II, İstanbul, 1983.
70. Sipols ve M.HAALAMOF, **II. Dünya Savaşının Nedenleri**, Emperyalizmin Anatomisi Çeviren İzzet Yaşar Ağaoğlu 1975.
73. SÖNMEZ, M, **Türkiye Ekonomisinde Bunalım**, İstanbul
74. TALAS, Cahit, **Türkiye Cumhuriyetinde Sosyal Politika Meseleleri (1920-60)**, Ankara,1960.
75. TEKELİ, İlhan, **Sanayide Küçük Üretim, Toplumsal ve Mekânsal Boyutlar**, Ankara, 1978.
76. TEZEL, Yahya, **Cumhuriyet Döneminin İktisâdi Tarihi (1923-1950)**, Ankara, 1982.
77. TİMUR, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)**,Ankara,1971.
78. TOKER, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul,1970.
79. TOPRAK, Zafer, **Türkiye’de Milli İktisat (1908-1918)**,Ankara,1982.
80. TUNCER, Behzat, **Milli Korunma Mevzuatı**, İstanbul, 1956.
81. TUNCER, Memduh, ARIEMRE, Mehmet Fethi ve AKŞİT, Rifat, **Milli Korunma Mevzuatı, Şerh ve İzahı**, Ankara,1955.
82. TÜRK, İsmail, **Malî Yardımlar Nazariye ve Tatbikat**, Ankara,1957.
83. T.C. İktisat Vekâleti Garp Linyitleri Mıntıkasında İş Mükellefiyeti Takip Müdürlüğü, **Milli Korunma Kanunu’nun Garp Linyitleri Mıntıkasında Tatbik Olunan Ücretli İş Mükellefiyetine Ait Hükümleri ve Bu Hükümlerle İlgili Mevzuat**, İstanbul,1942
84. Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, **Milli Korunma Kanunu Mevzuatı**, Ankara,1956.

85. UÇARAL, Rifat, **Siyasî Tarih**, İstanbul, 1935.
86. KİPAL ve UYANIK, **Türkiye Milli İktisat Tarihi(Devletçilik)**, İstanbul, 2001.
87. ÜNAL, Fikret, **Türk Ekonomisinin Ana Hatları**, Ankara, 1954.
88. KEPENEK ve YENTÜRK, Türkiye **Ekonomisi**, İstanbul, 2000.
89. YAŞA, Memduh, **Devlet Borçları**, İstanbul,1981.
90. YERASİMOS, Stefanos, **z Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, (Çev.Babür Kuzucu) Cilt.III, İstanbul,1981.
91. SİPOLS ve HAALAMOF, **II. Dünya Savaşının Nedenleri Emperyalizmin Anatomisi** (Çeviren İzzet)1975.
92. WEİSBAND, Edward, **II. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M.Ali Kayabal Milliyet Yay. İstanbul,1974.

MAKALELER

1. AKMANLAR, Kenan, **“Türkiye Dış Ticareti”**, İstanbul, 1944.
2. BABANZADE, Şükrü, **“Milli Korunma Kanununun”**, İ.Ü.İktisat Fak. Mecmu. Cilt.VII., No.1-4 Ekim 1945 Temmuz 1946.
3. BAŞAR, Ahmet Hamdi, **“Hatıralar, Meşrutiyetten Cumhuriyete kadar”**, Barış Dünyası, Cilt. VI,1967.
4. KÖYMEN, Nusret **“Türk İktisat Cemiyeti Konferanslar Serisi”**, 15. Konferans Ankara,1942.
5. ERGİN, Feridun, **“Türkiye’de Harp Maliyesi”**,İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, Ocak 1943, Cilt. IV, Sayı 2.
6. ERGÜN, İsmet, 2001, **“Dünden Bugüne Türkiye Ekonomisi ve İki binli Yıllara Bir Bakış”**, Hacettepe Üniversitesi İktisâdi İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt. VII, 1.bölüm.
7. İkinci Dünya Savaşı’nda Balkan Savaşları için bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **“İkinci Dünya Savaşında Batı Cephesi Harekâtı ve Balkan Savaşları”**, Konferanslar Serisi No:3,Ankara, 1977.
8. GÜÇLÜ, Muhammed, **“Varlık Vergisi ve Ankara Uygulaması”**, Tarih İncelemeleri Dergisi XI, İzmir, 1996.
9. OKTAR, Suat,**“Cumhuriyet’in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması”**, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XIV, Sayı 2,
10. ÖYMEN,K.Oya,**“1929 Krizi Çiftçiye Vurmuştu”**, Forum Dergisi.1999 1.bölüm.
11. PALAMUT ve GİRAY, **“Cumhuriyet’ten Günümüze Yaşanan Malî Krizler ve Uygulanan Politikalar”**, Yeni Türkiye Dergisi. Sayı 41,2001.
12. TUNA, Orhan, **“İş İstatistikleri”**, İ.Ü.İktisat Fak. Mecmuası, Cilt. VI No.3-4 Nisan-Temmuz 1945.
13. TUNA, Orhan, **“Türk İş Hukuku ve Milli korunma kanunu”**, İ.Ü.İktisat Fak. Mec. Cilt. I, 1939.

14. TURAN, Kemal, “**Milli Korunma Kanunu Üzerine Bir Konuşma**”, Türk İktisat Cemiyeti Konferansları Serisi.19, Ankara1942.
15. YAZMAN, A.Tufan, “**İktisâdi Hayatımızda Diğer Yıllar ve 1945**”,İktisâdi Yürüyüş Yıl 8 Cilt VI, Sayı.121, Ankara, 1945.

Sürelî yayınlar;

Resmî Gazete

Günlük Basın

Cumhuriyet Gazetesi

Ticaret Gazetesi

Ulus Gazetesi

Yeni Asır Gazetesi

Dergiler

Ayın Tarihi

İktisâdi Yürüyüş

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası

Konjonktür

Resmî Mevzuat

Düster

İstatistik Yıllığı

T.B.M.M. Zabıt Cerideleri

Maliye Mecmuası